İslam Âlimlerinin Gözüyle

Zamanın Kıymeti

Abdülfettâh
Ebû Gudde

çeviren
Enbiya Yıldırım

OTTO

OTTO 72
© MAK GRUP MEDYA PRO. REK. YAY. A.Ş.

ENBİYA YILDIRIM KİTAPLIĞI 04

İslam Âlimlerinin Gözüyle Zamanın Kıymeti
Özgün Adı: *Kıymetu'z-Zemen inde'l-Ulemâ*
Abdülfettâh Ebû Gudde
Notlar Ekleyerek Çeviren: Enbiya Yıldırım

Son Okuma: Mehmet Aknar
Redaksiyon: Ahmet Dursun Karaca
Grafik Tasarım: Nurullah Özbay
Uygulama: Tavoos
Baskı: Hermes Ofset Ltd. Şti. İskitler Ankara

ISBN 978-605-9168-29-8

Sertifika No: 13858
1. Baskı: Mayıs 2015
2. Baskı: Ekim 2015

İletişim Adresleri

Cinnah Cd. Kırkpınar Sk. 5/4
06420 Çankaya Ankara
tel.-faks: 0312. 439 01 69
www.ottoyayin.com
otto@ottoyayin.com
facebook.com/otto.yayinlari
twitter.com/ottoyayin

İSLAM ÂLİMLERİNİN GÖZÜYLE

ZAMANIN KIYMETİ

ABDÜLFETTÂH EBÛ GUDDE

Notlar Ekleyerek Çeviren
ENBİYA YILDIRIM

GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ BASKI

OTTO

ABDÜLFETTÂH EBÛ GUDDE

Yüzyılımızın önde gelen hadisçilerinden. Halep'te doğdu (1917). Ezher' den mezun oldu (1948). Ardından bu üniversitenin Arap Dili ve Edebiyatı Fakültesi'nde ihtisas yaptı. Şam Üniversitesi'nde öğretim üyeliğine başladı (1961). Riyad Şerîa Fakültesi'ne geçti (1965). Suriye'de Baasçılar tarafından bir yıl hapsedildi (1966). Şerîat Fakültesi'nde on yıl süreyle profesör olarak hadis, hadis usulü ve fıkıh usulü dersleri okuttu. Riyad'da vefat etti (1997). Geniş bir yelpazede, yetmişten fazla çalışması bulunmaktadır. *Mevzu Hadisler*, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed ve Öğretim Metotları* Türkçeye çevrilen eserleri arasındadır.

ENBİYA YILDIRIM

İstanbul'da doğdu (1965). İstanbul İmam Hatip Lisesi'ni bitirdi (1983). Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu (1987). Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğretim üyeliği yaptı. Hâlen Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde çalışmalarını sürdürmektedir. Telif eserleri şunlardır: *Din-Ahlâk Ekseninde Hz. Muhammed* (2007), *Geleneksel Hadis Yorumculuğu* (2007), *Hadis Problemleri* (2015), *Hadis Meseleleri* (2008), *Hadisçiler ve Çelişki* (2009), *Hadiste Metin Tenkidi* (2015), *Hadisler ve Zihinlerdeki Sorular* (2011). Bazı çeviri eserleri ise şunlardır: Suyûtî'den *Sünnetin İslam'daki Yeri* (2010), Muhammed Hüseyin Zehebî'den *Tefsir ve Hadiste İsrâiliyyât* (2007), M. Abdurreşîd Nu'mânî'den *İmam-ı A'zam Ebû Hanîfe'nin Hadis İlmindeki Yeri* (2004), Abdulfettâh Ebû Gudde'den *Mevzu Hadisler* (1997), *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed ve Öğretim Metotları*, *İslam Âlimlerinin Gözüyle Zamanın Kıymeti* (2015) gibi kitapları Türkçeye kazandırmıştır.

Vaktin kıymetini çok iyi bilen,
Alûsî'nin gece yazdığı tefsirini yatak ucunda okuyarak bitiren;
normal derslerinin dışında öğrencileriyle ilmî sohbette bulunduğu,
müminlerin meseleleriyle ilgilendiği çayhanenin rafında
daima birkaç kitabı bulunan,
fırsat buldukça bir taraftan kitap okuyan,
adı aklıma geldikçe yüreğimde bir sızı beliren
sevgili hocam merhum
Ekrem Doğanay'a (1938-2002).

İÇİNDEKİLER

DÖRDÜNCÜ BASKIYA ÖNSÖZ 9

ÖNSÖZ 13

BİRİNCİ BÖLÜM
GİRİŞ 17
1. Allah Teala'nın Kullarına Nimetleri Çoktur 18
2. Zamanın Büyük Bir Nimet Olduğuna Dair Ayet-i Celileler 19
3. Ömrü Boşa Harcamamaya Dair Ayet-i Celîleler 20
4. Allah Teala Kur'an'da Zamana Yemin Etmektedir 21
5. İnsanların Zamanı Değerlendirmekte Aldandıklarına Dair Bir Hadis 23

İKİNCİ BÖLÜM
İSLAM ÂLİMLERİNİN ZAMANA VERDİKLERİ KIYMET 27
1. Güneşi Yerinde Tut, Seninle Konuşayım 27
2. İmam Ebû Yûsuf'un Ölüm Döşeğinde Bile İlmî Müzakerede Bulunması 29
3. Davete Bile Yanlarında Kitapla Giderlerdi 32
4. Yahyâ ibn Ma'în'in İlim Talep Etmeye Karşı Hırsı 34
5. Müfessir Taberî'nin Vaktini Düzenlemesi 40
6. Muhaddis İbn Şâhîn'in Eserlerinin Çokluğu 44
7. Ebû Nu'aym'ın Vaktini Düzenlemesi 44
8. Bîrûnî'nin Senenin İki Günü Hariç Sürekli İlimle Meşgul Olması 45
9. Suleym er-Râzî Kalemini Açarken Dili Zikrullahla Meşgul Olurdu 46
10. Hatîb-i Bağdâdî Yolda Yürürken Elindeki Eseri Mütalaa Ederdi 47
11. Cuveynî Gezintiye Çıktığında Bile Müzakere ve Mütalaa Ederdi 47
12. Yatıp Uzanırken Bile Tefekkür Ederlerdi 49

13. Zamanı Değerlendirmeyenleri, Meçhule Sürüklenen Gemidekilere Benzetmişlerdir 52
14. Altın Nasihatler 55
15. Şu İki Parmağımla İki Bin Cilt Kitap Yazdım 60
16. Bin Fasikül Kitap Yazdı 61
17. Yemek Yedikleri Vaktin Boşa Geçmesine Üzülürlerdi 62
18. Zorluk Çektiğin Kadar Temenni Ettiğin Şeye Ulaşırsın 64
19. Rastladıkları Kıymetli Bilgileri Hemen Kaydederlerdi 65
20. İlmî Çalışma Yaparken Kalemlerini Tıraş Etmekle Vakit Kaybetmezlerdi 67
21. İhlasla Gayret Edene Allah Teala İkramda Bulunur 70
22. Tefsirini Geceleri Yazdı 72
23. Eskilerin Koca Koca Kitapları, Zamanı Hiç İsraf Etmediklerini Gösterir 74
24. O Kadar Çok Eser Yazmıştır ki Hepsi Basılamıyor 79
25. Zihnin Dinlenmiş Olduğu Zamanları En Önemli İşlere Ayırmalıdır 87
26. Son Derece Önemli Bir Nasihat 90
27. İlim Talibinin Özellikleri 91
28. Prensipler 94
29. İlim Rahattan Fedakârlık İster 95
30. Yaz, Kış Derse Devam Ederlerdi 97
31. "İleriki Günlerimde Yaparım" Deme 97
32. Boş Vakitler 99

EKLER
EK 1: ÇALIŞMA HAYATININ GENEL KANUNLARI 107
ALİ FUAD BAŞGİL

EK 2: ZAMAN BİLİNCİ 115
BÜNYAMİN ERUL

KİTABİYAT 121

DİZİN 125

DÖRDÜNCÜ BASKIYA ÖNSÖZ

Bismillâhirrahmânirrahîm

Allah Teala'ya hamd olsun. Kalemle öğreten, insana bilmediğini talim ettiren ve elçisi, Nebiyy-i Mükerrem Efendimiz Hz. Muhammed'i (sas.) bizlere gönderen Allah Teala'ya binlerce hamd olsun. Rabbim, ashabından, onlara hakkıyla tabi olanlardan, onların yolu üzere yürüyerek bilen, öğreten ve öğrenenlerden razı olsun.

Malum olduğu üzere, Allah Teala Kur'an-ı Kerim'iyle ve âlemlerin efendisi elçisinin diliyle zamanın ve vakti belirlemenin hayatımız ve amellerimizde ne kadar mühim olduğuna işaret etmiştir. Şer'î hükümleri bizlere beyan etmiş ve bunlara vakitleri ile eda edilmesi gereken süreler tayin etmiştir. Gevşek davranıp da vakitlerini geçirmekten bizleri sakındırmıştır. Allah Teala bu şekilde amellerimizi tanzim edip belirlenen vakitlerde yapmamız yoluyla bizleri eğitmekte, terbiye etmektedir. Nitekim bir ayet-i celilede Allah Teala şöyle buyurmaktadır:

"Namaz, müminler üzerine, vakitleri belirli bir farzdır."[1]

Efendimiz Rasulullah (sas.) de bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmuşlardır:

"Allah Teala'nın en sevdiği amel vaktinde kılınan namazdır."[2]

[1] 4/Nisâ, 103.

[2] *Buhârî* ve *Muslim* ile diğer hadis kitapları Abdullâh ibn Mes'ûd'dan (ra.) rivayet etmişlerdir: *Buhârî*, Mevâkîtu's-Salât, Bâbu Fadli's-Salâti Alâ Vaktihâ; Muslim, Îmân, Bâbu Beyâni Kevni'l-Îmâni Billâhi Teala Efdalu'l-A'mâl, h. no:137.

Gerek erkek gerekse kadın her Müslüman için namaz ibadeti günde beş kez tekrarlanır. Eğer Müslüman kendisinden istenildiği gibi, namazı ilk vaktinde kılarsa bu, vakti koruma, belirlenen zaman dilimlerine dikkat etme, her amel için belirlenen zaman dilimine karşı hassas davranma yönünde müminin tabiatına bir ayarlama getirir. Bu da insanı zamandan murat edilen gayeyi tam olarak elde etmeye götürür.

İlk önce Allah Teala ardından da Nebi (sas.) vakitleri belirlenmiş olan diğer pek çok ibadet arasında neden özel olarak namazı zikretmiştir? İşte burada büyük bir hikmet ortaya çıkmaktadır. Çünkü namaz günde beş kez tekrarlanmaktadır. Böylece peş peşe gelen kısa süreler içinde namazları eda eden kimse vakitlere karşı hassas olur; sürelere dikkat eder ve her ibadeti belirlenen vakitte en güzel şekilde yapma alışkanlığı kazanır.

Yüce İslam, namazın dışında pek çok ibadetin vaktini de belirlemiştir. Hac, zekât, oruç, fıtır sadakası, kurban, sefer, teyemmüm, mestler üzerine mesh, süt emzirme, talak, iddet, ric'î talakla boşanan hanıma tekrardan geri dönme, nafakanın ne kadar süreyle verileceği, borcun süresi, rehnin süresi, misafirlik müddeti, akika kurbanının kesileceği süre, hayız müddeti, nifas müddeti ve diğer meselelerle ilgili hükümlerde hep zamanı tayin etmiştir. Dinin bu şekilde vakit tayin etmesinde, maslahat ve gözettiği önemli bir gaye yatmaktadır.

Bugün Müslümanların pek çoğu yüce İslam'ın kendilerini yönlendirdiği bu önemli prensipten gafildir. Çünkü aziz dinin hükümleriyle mükellef tutuldukları ilk günden itibaren, özellikle de namaz kılmaları gerektiği andan itibaren sanki bu yönde öğretilip terbiye edilmiyorlarmış gibi yapılacak işleri uygun zamanlara ayarlamayı gidip başkalarından alıp öğreniyorlar.

Müslüman, hayatını yaşarken vakit hususunda çok dikkatli olmalıdır. Her işini münasip ve uygun vakitte yapması gerekir. Vakit bir zaman ölçüsü olup Allah Teala'nın insana verdiği en büyük nimetlerden biridir. Vakit, gerek âlimin ve gerekse öğrencinin hayatında hem sermaye hem de kazançtır. Akıllı kimsenin bunu boş yere heba etmesi, hayatını boşa geçirip çar çur etmesi uygun olmaz. İşte bu sebeple hem kendimi hem de benim gibileri vakti değerlendirmeye teşvik için bu kitapçığı toparlayıp yazdım. Ümidim odur ki bu eserde zikredilen dedelerimiz ve bizden öncekiler ile konuyla ilgili haberlerden istifade edilir. Başarıyı temin eden Allah Teala'dır.

Elinizdeki eser, *İslam Âlimlerinin Gözüyle Zamanın Kıymeti* adlı çalışmamızın dördüncü baskısıdır. Allah'ın (cc.) lütfuyla beklenenin üzerinde alaka görmüş ve tutulmuştur. Okurlar, öğrenciler ve âlimler okumak için teveccüh göstermişlerdir. Okurlar eseri güzel bulmuş, pek çok insan istifade etmiştir. Bu hizmetten dolayı Allah Teala'ya hamd ederim. İstikamet üzere bulunmanın ve doğruluğun hamisi O'dur.

Bu son baskıya vakti koruyup değerlendirme hususunda insanı teşvik eden bazı alıntılar ekledim. Vaktin ve zamanın hayatlarındaki değerini bilip dikkatli davranan öğrencilerin ve diğer insanların bu bilgilerden de istifade edeceklerini ümit ediyorum. Ayrıca onların istifade etmeleri sebebiyle bana salih dualarda bulunacaklarını ve benim onlarla beraber iyilik ve takva üzere yardımlaşanlardan olacağımı rabbimden umuyorum. Şüphesiz Allah Teala iyilik yapanların hamisidir. Allah'ım! Efendimiz Muhammed'e (sas.), âline, ashabına salât u selâm eyle. Hamd olsun âlemlerin rabbi Allah'a (cc.).

13 Şaban 1406, Riyad
Abdulfettâh Ebû Gudde

ÖNSÖZ

Bismillâhirrahmânirrahîm

Hamd Allah'adır (cc.). O insana yeter. Salât u selâm başta Efendimiz Muhammed Mustafa (sas.) olmak üzere seçkin kullarına, âline, ashabına, kendisine tabi olanlara ve bu insanlarla hidayet bulup doğru yola revan olanlara olsun.

Elinizdeki kitap İslam âlimleri nezdinde zamanın ehemmiyetini beyan sadedinde derleyip yazdığım kısa ve özlü bilgilerdir. Bu eserde ilim ve ilim ehli yanında zamanın, hayat meydanında ne kadar büyük bir nimet olduğunu beyan etmeye çalıştım. İnsanın vaktini güzel değerlendirip hayatını tanzim ederek vaktini rayına oturttuğunda, ayrıca fuzuli konuşmalardan/yemeklerden /meclislerden/ toplantılardan ve karşılaşmalardan... uzak kaldığında ne büyük neticeler elde edilebileceğini beyan ettim. Çünkü zamanı güzel değerlendirmekle en güzel neticelere ulaşılır ve geridekilere bırakılacak çok güzel eserler ortaya çıkar. Ayrıca insanın ortaya koyduğu eserden faydalanılacağından ve okuyanları etkileyeceğinden adı ilelebet iyilikte bulunanlar arasında yâd edilir.[1]

Bizlere yol göstermiş olmaları sebebiyle, önceki salih ze-

[1] Bu çalışmanın aslı, esasında kısa bir konuşma idi. Bir hoca arkadaşla beraber verdiğimiz bir konferans çerçevesinde on beş dakika süren bir tebliğden ibaretti. Beni konuşmaya, Riyad'daki *Kulliyyetu'ş-Şerîa* (Şerîat Fakültesi) idaresi davet etmişti. 28 Şaban 1391, Pazartesi gecesi. Daha sonra bu konuşmam fakültenin dergisi *Edvâu'ş-Şerîa*'da da neşrolundu. Yıl: 1394, sayı: 5.

vat ve hayırlı âlimlerimizden Allah Teala razı olsun. Zira onlar bizlere hayrın her alanında güzel önderler, her faziletli işte örnek şahıslar oldular. Allah'ım! Her hayırlı işte onların yollarına tabi olmayı bizlere nasip eyle. Ömürlerimiz ve vakitlerimizden istifade etmeyi müyesser kıl. Bizleri razı olduğun amellerle iştigal edenlerden eyle. Tüm işlerimizde fuzuli şeylerden bizleri muhafaza eyle. Şüphesiz sen her şeye kadirsin. Allah'ım! Efendimiz Muhammed'e (sas.), âline, ashabına salât u selâm eyle. Hamd olsun âlemlerin rabbi Allah'a (cc.).

Riyad, 18 Cemâdilûlâ 1402
Abdulfettâh Ebû Gudde

İSLAM ÂLİMLERİNİN GÖZÜYLE ZAMANIN KIYMETİ

BİRİNCİ BÖLÜM
GİRİŞ

Zamanın kıymetinin, konuşmayı gerektiren pek çok yönü, pek çok açısı ve yeri vardır. Zamanın, felsefeciler, tüccarlar, çiftçiler, zanaatkârlar, askerler, siyasiler, gençler, yaşlılar, öğrenciler, âlimler vb. yanında ayrı bir kıymeti vardır.

Ben bu çalışmamda sadece öğrenciler ve ilim ehli yanında zamanın kıymetinden bahsedeceğim. Ümit ediyorum ki bu açıklamalar gayretli gençlerimiz ve ilim taliplerinin iştiyaklarını artıracaktır. Özellikle de ilim taliplerinin ilme isteklerinin azaldığı, ciddi çalışanların hedeflerinin küçüldüğü, ilimle haşir neşir olan talebelerin azaldığı, bir şeyler yapma azminin kaybolduğu, tembellik ve miskinliğin kol gezdiği, tüm bunlar sebebiyle, ilim ehlinin saflarında ve çalışmalarında gerilemenin ve zayıflığın söz konusu olduğu şu günlerde, bu çalışma onların iştiyaklarını artıracaktır.[1] İşte bu noktada diyorum ki:

[1] Abid zatlardan Abdullâh el-Umerî, İmam Mâlik'e mektup yazarak insanlardan kopmaya, ibadete yoğunlaşmaya ve ilimle meşguliyetten uzaklaşmaya teşvik eder. İmam Mâlik ona cevaben şunu yazar: "Allah Teala rızıkları taksim ettiği gibi amelleri de taksim etmiştir. Bazı insanların gönlünün inşirahı namazla olurken oruçla olmaz. Bazısınınki de oruçta olmaz da sadakada olur. Bir başkasınınki de namazda olmaz da cihadda olur. İlmi yaymak ve öğretmek ise en hayırlı amellerdendir. Ben Allah'ın bana gönül inşirahı verdiği bu işten hoşnudum. Benim yaptığım işin sizin yaptığınızdan daha aşağıda olduğunu düşünmüyorum. Her birimizin kendi işinde hayır ve iyilik üzere bulunduğunu düşünüyorum. Bu nedenle her ikimizin de kendisine taksim edilmiş işe razı olması gerekir." İbn Kudâme el-Makdisî, *Muhtasaru Minhâci'l-Kâsidîn*, thk. Şuayb el-Arnaût, Abdulkâdir el-Arnaût, Dımaşk (Mektebetu Dâri'l-Beyân), 1978. s. 46 dipnot.
Halife Me'mûn bir gün çocuklarından birinin yanına girer. Elindeki bir kitaba baktığını görür. "Oğlum, kitabında nelerden bahsediliyor." diye sorar. Çocuk da "Zihni keskinleştiren ve insana yalnızken dostluk eden şeyler." cevabını verir. O da "Beden gözünden daha çok akıl gözüyle gören bir çocuğu bana nasip eden Allah'a hamdolsun." der. Askerî, *Dîvânu'l-Meânî*, s. 183.

1. Allah Teala'nın Kullarına Nimetleri Çoktur

Allah Teala'nın kullarına nimetleri pek çoktur, beşerin bunları sayabilmesi, hakikatini idrak edebilmesi mümkün değildir. Hem bu nimetler sürekli olarak bizlere ikram edilmekte ve kolayca elde edildiğinden her nimetin ardından Allah'ın başka bir nimeti gelmektedir. İnsanların bu nimetlerden istifadesi ise farklı farklıdır.

Rabbimiz ne de güzel ferman buyurmuştur:

"Eğer Allah'ın bunca nimetini teker teker saymağa kalkarsanız bitiremezsiniz. Gerçekten insan çok zalim ve çok nankördür."[2]

Nimetler asıl ve füru (asıllara bağlı olup ikinci derecede) olanlar diye iki kısma ayrılır. Nimetlerin fürularına misal olarak şunları zikredebiliriz: Geniş bilgi sahibi olmak, vücudun yerinde olması, mal-mülk sahibi olmak, nafile ibadetlere devam etmek, gece ibadete kalkmak, Kur'an'ı çokça okumak, Allah Teala'yı zikretmek, yüzdeki (bıyıkları kısaltmak, sakalı uzatmak), ellerdeki (tırnakları kesmek) ve diğer azalardaki fıtrî sünnetleri uygulamak, insanlarla buluşmadan önce koku sürünmek, karşılaşınca musafaha etmek, mescide sağ ayakla girmek, sol ayakla çıkmak, halka zarar verecek şeyleri yoldan uzaklaştırmak ve benzeri sünnetler, müstehab ameller ile bazı mükellefiyetler. Arif olanlar için füru nimetler çok büyük ihsanlardır, ikramlardır.

Nimetlerin asıllarına gelince, bunlar da sayılamayacak kadar çoktur. Bunların ilki Allah Teala'ya iman etmek ve O'nun katından gelenlere inanmak, Allah Teala'nın farz kıldığı ve emrettiği şekilde bunların gereğini yerine getirmektir.

Sıhhat ve afiyet de nimetin asıllarındandır. Sıhhatin yerinde olmasından murat gözlerin, kulakların, aklın ve azaların selamette olmasıdır. Bunlar insanın hareket kabiliyetini temin edip vücudundan istifade etmesini sağlayan azalardır.

[2] 14/İbrâhîm, 34.

İlim nimeti de nimetlerin asıllarındandır ve çok büyük bir nimettir. İnsanlığın yükselmesi, hem dünya hem de ahiret saadeti buna bağlıdır. Bu yüzden çok kıymetli bir nimettir. Nasıl olursa olsun ilmi elde etmek bir nimet, ondan istifade etmek bir nimet, faydalandırmak bir nimet, ilmi ebedîleştirmek ve gelecek kuşaklara nakletmek de ayrı bir nimettir. Aynı şekilde ilmi insanlar arasında yaymak da bir nimettir. İlmin nimet olan yönleri saymakla bitmez.

Asıl nimetlerle ilgili başka misaller de verilebilir, ancak zaman kıymetli olduğundan bunları sayarak konuyu uzatacak değilim.

Asıl nimetlerden, bilakis en kıymetli ve önemlilerinden birisi, zaman nimetidir. İşte bu çalışma, özellikle ilim talipleri ve ilim ehli yanında zamanın kıymetini anlatmak için hazırlanmıştır.

2. Zamanın Büyük Bir Nimet Olduğuna Dair Ayet-i Celileler

Zaman hayatın ömrüdür, insan vücudunun meydanıdır. İnsanın yaşamını sürdürdüğü, onda kaldığı ve istifade ettiği sahadır. Kur'an-ı Kerim asıl nimetler içinde zaman nimetinin ne kadar büyük ve yüce olduğuna işaret etmiştir.

İlgili ayetler şunlardır:

1. "Gökleri ve yeri yaratan, yukarıdan indirdiği su ile size rızık olarak ürünler yetiştiren, emri gereğince denizde yüzmek üzere gemileri, nehirleri, belli yörüngelerinde yürüyen ay ve güneşi, geceyle gündüzü sizin buyruğunuza veren Allah'tır. Kendisinden isteyebileceğiniz her şeyi size vermiştir. Eğer Allah'ın bunca nimetini teker teker saymağa kalkarsanız bitiremezsiniz. Gerçekten insan çok zalim ve çok nankördür."[3]

Allah Teala büyük nimetleri arasında gece ve gündüz nimetini vurgulamaktadır. Gece ve gündüz bizim hem ken-

[3] 14/İbrâhîm, 32-4.

disinden bahsettiğimiz, hem de kendisi içinde konuştuğumuz zamandır. Bu büyük âlem başladığı günden nihayete ereceği güne kadar zamanla akıp gitmektedir.

2. "Geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı sizin istifadenize vermiştir. Yıldızlar da O'nun emrine bağlıdır. Elbette bunların her birinde aklını başına alıp düşünenler için dersler vardır."[4]

3. "Geceyi ve gündüzü kudretimize delalet eden birer delil kıldık. Bir delil olan geceyi kaldırıp yine bir delil olan gündüzü –Rabbinizin bol nimetini aramanız, yılların sayısını ve vakitlerin hesabını bilmeniz için– aydınlık kıldık. Biz, her şeyi apaçık olarak beyan ettik."[5]

4. "Gece ile gündüz, güneş ile ay Allah'ın varlığının alametlerindendir. Siz güneşe ve aya secde etmeyin; eğer Allah'a kulluk etmek istiyorsanız, bunları yaratan Allah'a secde edin."[6]

5. "Gecede ve gündüzde bulunan O'nundur. O işitendir, bilendir."[7]

3. Ömrü Boşa Harcamamaya Dair Ayet-i Celîleler

Ömürlerini zayi eden, nefislerini bu uğurda çürüten, kendilerine uzun bir hayat verilmesine rağmen küfürden imana dönmediklerinden dolayı Allah Teala kâfirlere hitap edip onları şöyle uyarmaktadır:

"Size, düşünecek kimsenin düşüneceği kadar ömür vermedik mi? Hem size peygamber de geldi. O hâlde azabı tadınız, zalimlerin yardımcısı olmaz."[8]

Allah Teala bu ayet-i kerimede, ömür verilmesinin idrak edip akletmeyi gerektirdiğini, ömrün iman etmenin ve Allah'ı hatırlamanın meydanı olduğunu beyan etmektedir. Aynı şekilde peygamberlerin bulunmasını ve bunlar vasıtasıyla in-

[4] 16/Nahl, 12.
[5] 17/İsrâ, 12.
[6] 41/Fussılet, 37.
[7] 6/En'âm, 13.
[8] 35/Fâtır, 37.

sanların uyarılmasını bir delil kıldığı gibi, insanın canlandırdığı zaman olan ömrü de insanlık için bir delil kılmıştır.

İbn Kesîr bu ayet-i kerimenin tefsirinde şöyle demiştir: "Yani, sizler de dünyada yaşamadınız mı? Dünyada ömürler geçirmediniz mi? Eğer haktan istifade eden insanlardan olsaydınız hayatınız boyunca bu yönde istifadeniz olurdu. Nitekim Katâde şöyle demiştir: Şunu biliniz ki uzun ömür sürmek insana bir delildir. Uzun ömür sebebiyle rabbin huzurunda azarlanmaktan Allah'a sığınırız."[9]

Buhârî *Sahîh*'inde Ebû Hureyre'den rivayet eder. Rasulullah (sas.) şöyle buyurmuşlardır:

"Aziz ve Celil olan Allah, altmış yıl yaşatıp ölümünü geri bıraktığı kimsenin (kendisini tanımaması hususunda) hiçbir özrünü kabul etmez."[10]

Ahmed ibn Hanbel de *Musned*'inde yine Ebû Hureyre'den rivayet eder. Rasulullah (sas.) şöyle buyurmuşlardır:

"Allah kendisine altmış yıl ömür verdiği insanın özrünü kaldırmıştır."[11]

Yani özrünü kaldırmış, mazeret gösterecek bir yön bırakmamıştır. Çünkü bu kadar uzun ömrü vererek ona oldukça uzun bir mühlet vermiştir.

4. Allah Teala Kur'an'da Zamana Yemin Etmektedir

Zikredilen bu ayet-i celileler dışında nimetlerin asıllarından olan bu büyük ikramın azametine işaret eden pek çok ayet vardır. Esasında Allah Teala'nın Kur'an'da zamana yemin ettiğini bilmek bile meseleyi idrak etmek için yeterlidir.

Allah Teala'nın zamana yemin etmesi iki önemli meseleden dolayıdır. Bunlardan birisi, müşriklerin ve düşmanların, rabbinin Rasulullah Efendimizi terk ettiği şeklindeki iddialarını reddetmek; ikincisi, iman edip amel-i salih işleyenlerin dışındaki tüm insanların hüsran ve helak için-

[9] *İbn Kesîr*, V, 589-90.
[10] Rikâk, bâbu men belağa sittîne seneten fekad e'zerallâhu ileyhi fi'l-umr.
[11] II, 417.

de olduğunu beyan etmek. İşte Allah Teala zamana yemin ederek şöyle buyurmaktadır:

"Kuşluk vaktine and olsun. Sükûna erdiği zaman geceye and olsun. (Ey Resulüm!) Rabbin seni terk etmedi, darılmadı da."[12]

Rabbimiz yine şöyle buyurmaktadır:

"İkindi vaktine and olsun ki insan hiç şüphesiz hüsran içindedir. Ancak inanıp salih amel işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve birbirlerine sabırlı olmayı tavsiye edenler bunun dışındadır."[13]

İslam ümmetinin âlimi, *Tercumânu'l-Kur'ân* olan efendimiz Abdullâh ibn Abbâs (ra.) bu sûre-i celîle ile ilgili olarak şöyle demiştir: "Burada asr'la (ikindiyle) kastedilen zamandır."

Fahruddîn Râzî (rh.) Asr suresinin tefsirinde özetle şöyle söyler:

"Allah Teala zaman olan asr'a yemin etmiştir. Çünkü zamanda acayiplikler vardır. Şöyle ki mutluluk ve üzüntüler, sıhhat ve hastalık, zenginlik ve fakirlik zaman içinde olur. Ayrıca ömre denk ve onunla aynı kıymette olan bir şey de yoktur...

Bin yılını boş şekilde harcasan fakat sonra tevbe etsen, ömrünün son deminde (ebedî) mutluluğu hak edersin. Cennette ebedî olarak kalma hakkını kazanırsın. Gördüğün gibi bu son vakitte, senin için en kıymetli şey hayatındır. Böylece zamanın asıl nimetlerin cümlesinden olduğu ortaya çıkmış olmaktadır. Bundan dolayıdır ki Allah Teala zamana yemin etmiştir. Rabbimiz gece ile gündüzün birer fırsat olduğuna fakat insanoğlunun bunları zayi ettiğine dikkat çekmiştir. Zaman, mekândan daha önemli olduğundan dolayı zamana yemin etmiştir. Çünkü zaman katıksız, kusursuz bir nimettir. Ayıplanacak ve hüsranda olan ise insandır."[14]

[12] 93/Duhâ, 1-3.
[13] 103/Asr, 1-3.
[14] *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtihu'l-Gayb)*, XXXII, 84.

Bunlar, Kur'an-ı Kerim'de varid olan zamanın kıymetine işaret eden ayetlerin bir kısmıdır.

5. İnsanların Zamanı Değerlendirmekte Aldandıklarına Dair Bir Hadis

Sünnet-i mutahhareye gelince; hadislerdeki zamanla ilgili açıklamalar daha açık ve geniştir. Buhârî, Tirmizî ve İbn Mâce, İbn Abbâs'tan (ra.) rivayet ederler. Rasulullah (sas.) şöyle buyurmuşlardır:

"İki nimet vardır. İnsanların çoğu bunlar(ı değerlendirme)de aldanmıştır: Sıhhat ve boş vakit."[15]

Zaman büyük bir nimet, önemli bir ikramdır. Zamanın kıymetini bilip bundan tam anlamıyla istifade etmeyi sadece muvaffak kılınan bazı insanlar başarır. Nitekim hadis-i şerifteki, "İnsanların çoğu bunlar(ı değerlendirme) de aldanmıştır." ifadesi buna işaret etmektedir. Bu sözüyle zamandan hakkıyla istifade edenlerin az olduğunu ifade etmekte, çoğunluğun ise vakti israf edip aldandığını beyan ederek durumu ortaya koymaktadır.[16]

[15] *Buhârî*, Rikâk, bâbu mâ câe fî'r-rikâk ve en lâ ayşe illâ ayşu'l-âhire; *Tirmizî*, Zuhd, bâbu's-sıhhati ve'l-ferâğ ni'metân...; *İbn Mâce*, Zuhd, bâbu'l-hikme. Diğer bir hadiste de şöyle geçmektedir: "Ey Rabbim! Tembellikten ve ihtiyarlığın kötülüğünden sana sığınırım." Muslim, ez-Zikr ve'd-Duâ ve't-Tevbe, bâbu't-teavvuz min şerri mâ amile...
"İnsanların çoğu bunda aldanmıştır." sözünden murat, insanların çoğunun bu ikisi hususunda hüsranda olduğudur. Âlimlerden bazısı şöyle demiştir: Nimet, insanın istifade edip lezzet aldığı şeydir. (*Ğabn*) aldanmak ise bir şeyi fiyatının bir kaç kat üstünde almaktır veya benzerinin fiyatından daha ucuza satmaktır. Bedeni sıhhatte olup kendisini meşgul edecek işlerden vareste olmasına rağmen ahiretinin selameti için çalışmayan kimse alışverişte aldanan kimse gibidir.
Burada kastedilen, insanların çoğunun sıhhat ve boş vakitten istifade edemedikleri, bilakis bunları kullanılması gereken yerin dışında sarf ettikleridir. Böyle yaptıklarında da hem sıhhatlerinin hem de boş vakitlerinin hakkı vebal olarak üzerlerinde tahakkuk edecektir. Hâlbuki her ikisini de hak ettikleri yerlerde sarf etselerdi bu onlar için son derece hayırlı olurdu.

[16] İsa (as.) buyurmuş ki: "Geceler ve gündüzler hazine sandıklarıdır. Bunlara (ne koyduğunuza bir) bakın." Lokman Hekim de oğluna şu nasihati yapmış: "Yavrum! Kendilerine vaat edilen şey (ölüm ve ahiret) insanlara nasıl da uzak geliyor, ancak vaat edildikleri şeye doğru süratli şekilde gitmektedirler." Beyhakî, *Kitâbu'z-Zuhd* (Semerkand Yayınevi), s. 51.

İmam İbnu'l-Kayyım (rh.) *Medâricu's-Sâlikîn* adlı eserinde "gayret"in konumu ve gayretli olunması gereken pek çok şeyden bahsederken, vakte karşı gayretli olma hususunda şöyle demektedir:

"Geçen vakte karşı esef etmeye gelince, bu insanı neredeyse "öldüren bir arzudur." Çünkü vakit çabuk geçen kıymetli bir şeydir. Telafisi zordur... Abid nezdinde vakit, ibadet ve evrad zamanıdır. Mürid nezdinde ise Allah'a yönelme ve tüm benlikle ona teveccüh, kalbi tamamen Allah'a bağlama zamanıdır. Mürid için vakit en kıymetli şeydir. Vaktini Allah'a yönelmeden geçirmemeye karşı azimkârdır. Çünkü vakit geçtikten sonra tekrardan elde edilmesi mümkün değildir. Şöyle ki geçen vaktin ardından gelen ikinci vakit kendisinin icap ettirdiği vazifeyi eda etmeyi gerektirir. Bu sebeple bir vakti boş geçirdiğinde onu tekrardan elde etmesinin artık yolu yoktur...[17]

'Öldüren bir arzudur.' sözüne gelince, yani neticesi öldürmeye benzemektedir. Çünkü geçen vakte üzülmek insanı öldürür, hele de vakti geçiren kimse onu tekrardan elde etmenin mümkün olmadığını biliyorsa. Bunun yanında kaçan vaktin gidişine esef etmek de ayrı bir vakit harcamadır. Nitekim şöyle denir: 'Geçen vakti kaybettiğine üzülmekle meşgul olmak ayrı bir vakit öldürmedir.' Bundan dolayıdır ki 'Vakit bir kılıç gibidir, sen onu kesmezsen o seni keser.' denmiştir...[18]

[17] Ebû Saîd el-Harrâz şöyle demiştir: "Geçen vakitle meşgul olmak ikinci bir vakti zayi etmektir." Abdullâh ibn Muhammed ibn Munâzil de şöyle demiştir: "Geçmiş ve gelecek vakitlerle meşgul olanın vakti faydasız şekilde geçip gider." Şumayt ibn Aclân da diyor ki: "Mümin nefsine şöyle demelidir: Ömür üç gündür: Dün içindekilerle beraber geçip gitti. Yarın ise sadece bir emeldir. Muhtemelen ona yetişemeyeceksin. Eğer yarına çıkacaksan, yarın zaten kendi rızkıyla birlikte gelecektir. Ancak yarının önünde (değerlendirilmesi gereken) bir gündüz, bir de gece bulunmaktadır ve pek çok nefis bu ikisinde ölüp gitmişlerdir. Belki sen de aynı akıbete uğrayacaksın. Yaşanılan günü düşünmek yeter." Beyhakî, *Kitâbu'z-Zuhd*, s. 56.

[18] İbn Cemra *Behcetu'n-Nufûs* adlı eserinde, III, 96'da şöyle der: "Sonra yaparım demen suretiyle o seni keseceğine vakti amelle sen kes, demektir." Bunun manasının şöyle olduğunu söylemek de mümkündür: Sen vakitten istifade etmek, faydalanmak hususunda uyanık olmazsan, kılıçla vurulup öldürülen kimse gibi helak olursun. Kişi vakti kazanmak ve ondan uygun şekilde istifade etmek için dikkatli olmazsa, zaman onu keser ve helak eder. Çünkü vakit keskin bir kılıç, yakan bir şimşek gibidir. İşte bu sebeple şair şu şiiri söylemiştir:

Vakit gibi keskin bir kılıç ol.
Buğz sonra yaparım diyenedir.
Sakın böyle yapma, sen sen ol,
Çünkü çok büyük bir illettir.

Zaten eskiler, kişinin buğzedilmeyi hak ettiği hususlardan birisinin vakti zayi etmesi olduğunu söylemişlerdir.

Vakit, geçip giden keskin kılıç gibidir. Kişi onu değerlendirmek hususunda gafil olursa, vakitleri geçip gider, çok büyük bir şeyi kaçırmış olur. Sonra kaybetmesine çok üzülür. Hele de kaybettiği şeyin ne kadar büyük bir şey olduğunu anladığında. Geri döndürmek ister ancak vaktin geri gelmesi ile onun istemesi arasında (keskin bir) mani vardır. Bu sebeple giden vakit geri gelmez. İnsan geçen vakti tekrardan kazanmak ister ama yeni bir gün olan bugünü yaşarken dünü geri getirmek nasıl mümkün olsun ki! (Zira bir ayette de şöyle buyurulmaktadır:) "Uzak bir yerden nasıl kolayca ulaşırlar?"[19]

İnsanın sevdiği ve arzuladığı ancak kaçırmış olduğu şeyi elde etmesi artık mümkün değildir.[20] O da bilir ki kazanmaya çalıştığı şey akıllı bir insanın kazanmak için uğraşacağı bir şey değildir. Çünkü kendisiyle arzuladığı şey arası kapanmıştır artık.

Vahlar olsun ah vahlar,
Geri döndürülemez olana.
Getirilebilse gidenler,
Üzüntü az olurdu ona.

[19] 34/Sebe', 52. Ayet-i kerime kâfirlerin ahiretteki durumlarını anlatmaktadır. Bunlar dünyada Allah Teala'ya iman fırsatını kaçırmışlardı. Bu sebeple ayette şu murat edilmektedir: Vakitleri varken ve bu kendilerine yakınken dünyada iman etme haklarını kullanmadılar. Şimdi nasıl olup da imanı elde edecekler, küfürden tevbe edecekler? Ahiret dünyadan çok uzaktadır; nasıl olup da ahirette imana ulaşacaklar?!

[20] Ebû Saîd el-Esmaî bir bedeviden şunu duyduğunu söyler: "Dünün geçti. Muhtemelen yarını sen değil de başkası yaşayacak." Beyhakî, *Kitâbu'z-Zuhd*, s. 56.

Varidat (kalbe gelen düşünceler) buluttan bile daha hızlı geçip gider. Geriye yaşanan zaman ve içindekiler kalakalır. Giden düşüncelerden geriye sadece izi ve bıraktığı etkileri kalır. Sen sen ol, kendini gelen vakitte karşılaşacağın şeylere hazırla. Çünkü içinde bulunduğun vakitte değerlendirip istifade ettiklerin hiç şüphesiz bir gün sana yarayacaktır. Bundandır ki cennette mutluluklar içinde bulunacaklara şöyle seslenilecektir: "(Onlara şöyle denir): Geçmiş günlerde işlemiş olduğunuz salih amellere karşılık afiyetle yiyiniz içiniz."[21] Cehennemde azap edilen şakilere de şöyle denir: "Size bu azap, yeryüzünde haksız yere şımarmanız ve kibirlenmenizden dolayıdır."[22]

Önceki salih âlimlerimiz ile onların izinde yürüyen sonrakiler, vakti kazanmaya ve onu hayırla doldurmaya karşı en hırslı insanlardı. Âlim olsun, abid olsun durumları aynıydı. Vakitleri hayırlı geçirme hususunda birbirleriyle yarışırlardı. Kısa, anlık vakitleri değerlendirme hususunda bile aynıydılar. Sırf vakti değerlendirmek, boşa geçirmiş olmamak için...[23]

[21] 69/Hâkka, 24.

[22] 40/Mü'min (Ğâfir), 75. İbnu'l-Kayyım'ın sözü burada bitti. Alıntıda biraz kısaltma yapılmıştır. *Medâric*, III, 49.

[23] Muhammed ibn Ya'kûb ibnu'l-Ferecî şöyle demiştir: "İmkânı varken vakitleri fırsat bilmeyen insan, vaktin geçtiği zaman pişman olur." Ahmed ibn Âsım el-Antâkî de şöyle demiştir: "Bu vakitler meşakkatsiz elde edilebilecek ganimetlerdir. Ömrünün geri kalanını ıslah edersen, geçmiş dönemin de affedilir."
Abdurrahmân ibn Mehdî anlatıyor: "Mekke'de Süfyânu's-Sevrî ile birlikte oturuyorduk. Birden yerinden sıçradı ve "Gündüz vazifesini yapıyor (geçip gidiyor, biz ise boş oturuyoruz)." dedi.
Fudayl er-Rakâşî'den: "Ey Âdemoğlu! İnsan kalabalığı sana nefsini unutturmasın. Onlar bir tarafa, İslam'ın emri sana yöneliktir. Gün geçsin diye şuraya giderim, buraya giderim deme. Çünkü sana emanet edilmiş gün boyunca yaptığın bütün fiiller kaydedilmektedir. Yeni yapılmış hasene gibi, daha güzel bir arzu ve önceden işlenmiş bir günahı hızlıca örten bir şey görmedim: "İyilikler kötülükleri (günahları) giderir. Bu, öğüt almak isteyenlere bir hatırlatmadır." 11/Hûd, 114. Beyhakî, *Kitâbu'z-Zuhd*, s. 54.

İKİNCİ BÖLÜM
İSLAM ÂLİMLERİNİN ZAMANA VERDİKLERİ KIYMET

1. Güneşi Yerinde Tut, Seninle Konuşayım

Tabiinin zahidlerinden Âmir ibn Abdikays'tan rivayet edilmiştir. Bir adam kendisine, "Benimle konuşur musun?" diye sorar. O da ona şöyle cevap verir: "Güneşi yerinde tut, seninle konuşayım."[1] Yani demek istiyor ki güneşi benim için biraz yerinde durdur, dönmesini engelle; ben de seninle konuşayım. Çünkü zaman hızlı bir şekilde geçip gidiyor, geçip gittikten sonra ise bir daha geri dönmez. Gidişine çok pişmanlık duyulsa bile yerine bir şey koymak veya yeniden elde etmek mümkün değildir. Ayrıca her vaktin içinde yapılabilecek bir amel vardır.[2]

Büyük sahabi Abdullâh ibn Mes'ûd (ra.) şöyle demiştir: "Üzerine güneşin battığı, ömrümün eksildiği, ancak amelimin artmadığı bir güne duyduğum pişmanlık kadar, başka bir şeye pişmanlık duymadım."[3]

[1] İbnu'l-Cevzî, *Tenbîhu'n-Nâim*, s. 128.

[2] Vakit ve zamana fiyat takdir edilmesi, önemini açıklamak için yeterlidir. Nitekim fakihler, vadeli alışverişte, verilecek paranın bir kısmının esasında vadeye tekabül ettiğini söylemişlerdir. Bunda vakti paraya çevirmek, zamana karşılık bir şey takdir etmek söz konusudur. Bu sebeple fakihler, vadeli alışverişte zamanı mal gibi değerlendirmişler ve fiyatta onun da bedeli olduğunu kabul etmişlerdir.

[3] Abdullâh ibn Mes'ûd, "Boş gördüğüm insana kızıyorum." demiştir. Yine o, "Ne dünyası ne de ahiretiyle ilgili bir işle meşgul olmadan bomboş duran insana kızıyorum." demiştir. Ebû'd-Derdâ da şöyle demiştir: "Âdemoğlu! Yere ayağınla basabildiğin kadar bas, yakında o senin kabrin olacaktır.

Salih bir zat olan Halife Ömer ibn Abdulazîz de (Allah kendisinden razı olsun) şöyle demiştir: "Gece ve gündüz, bedenin üzerinde kendi fiillerini icra ediyorlar (seni yaşlandırıyorlar). Sen de onlar üzerinde üzerine düşen vazifeyi yap."

Hasan-ı Basrî de (Allah kendisinden razı olsun) şöyle demiştir: "Ey Âdemoğlu! Sen günlersin. Bir gün geçince bir parçan da gidiyor demektir."[4]

Yine şöyle demiştir: "Öyle insanlar gördüm ki sizlerin dirhemler ve dinarlara karşı olan hırsınızdan daha ziyade yaşadıkları vakitlere karşı hırslı idiler."

Hafız Zehebî *Tezkiretu'l-Huffâz* adlı eserinde İmam, Muhaddis Hammâd ibn Seleme ibn Dînâr el-Basrî el-Bezzâr el-Hırakî'nin terceme-i hâlini verirken şöyle der:

"İmam, muhaddis, nahiv âlimi, hafız, önder, şeyhülislam. 91/710 yılında doğdu, 167/783 yılında vefat etti. İbn Ebî Arûbe ile beraber ilk hadis eserlerini tasnif eden kimsedir. Arap dilinde mütehassıs, son derece fasih konuşan, bunun yanında fakih de olan bir insandı. Sünnete bağlı bir abid idi.

Öğrencisi Abdurrahmân ibn Mehdî şöyle diyor:

'Hammâd ibn Seleme'ye yarın vefat edeceksin dense bile ilave olarak yapacak bir ibadet bulamazdı.'

Musa ibn İsmâ'îl Tebûzekî de şöyle demiştir:

'Size Hammâd ibn Seleme'yi gülerken hiç görmedim desem doğru söylemiş olurum. Çünkü kendisi ya hadis rivayet etmekle, ya bir şeyler okumakla, ya tesbihatla, ya da namaz kılmakla meşguldü. Günü yapacağı işler ve amaller için bölümlere ayırmıştı.'[5]

Âdemoğlu! Senin hayatın günler demektir. Her bir gün geçince bir parçan gider. Âdemoğlu! Anandan doğduğun günden beri ömrün bitip durmaktadır." Beyhakî, *Kitâbu'z-Zuhd*, s. 52.

[4] Hasan-ı Basrî'den: "Dünya üç gündür: Dün içindekilerle beraber geçip gitti. Yarına gelince muhtemelen sen ona yetişemeyeceksin. İşte bugün senin günündür, onu değerlendir." Beyhakî, *Kitâbu'z-Zuhd*, s. 52.

[5] Hâris Muhâsibî diyor ki: "Vaktinizi üçe ayırın: Bir bölümü ilim için, bir bölümü amel için, bir bölümü de bedeninin ve yükümlü olduklarının ihtiyaçları için." Muhâsibî, *Risâletu'l-Musterşidîn*, s. 209.

Yûnus el-Mueddib de şöyle diyor:

'Hammâd ibn Seleme namaz kılarken Rahmet-i Rahmân'a kavuşmuştur. Allah'ın rahmeti üzerine olsun."[6]

Ebû Hilâl Askerî, *el-Hass alâ Talebi'l-İlm ve'l-İctihâd fi Cem'ih* adlı eserinde şöyle der:

"Halîl ibn Ahmed (el-Ferâhîdî el-Basrî,[7] Allah Teala kendisine rahmet etsin) şöyle demiştir: "Bana en ağır gelen vakitler, yemek yediğim zamanlardır."[8]

Allâhu ekber! İlme ne derece dalmış bir insanmış! Vakti değerlendirmeye karşı ne de azimkârmış!

2. İmam Ebû Yûsuf'un Ölüm Döşeğinde Bile İlmî Müzakerede Bulunması

İşte İmam Kâdî Ebû Yûsuf, Ya'kûb ibn İbrâhîm el-Ensârî el-Kûfî summe'l-Bağdâdî.[9] 113/731 yılında dünyaya gelmiş, 182/798 yılında vefat etmiştir. Allah Teala kendisine rahmet etsin. İmam Ebû Hanîfe'nin arkadaşı ve talebesi, onun ilminin ve mezhebinin yayıcısı idi. Üç Abbasi halifesinin de kadılığını yapmıştı. Bu halifeler şunlardır: Mehdî, Hâdî, Hârûn Reşîd. İlk kez *Kâdî'l-Kudât* (Kadılar Kadısı) diye isimlendirilen kimse odur. Kendisine ayrıca *Kâdî Kudâti'd-Dunyâ* (Tüm Dünya Kadılarının Kadısı) denirdi.

İşte bu büyük âlim hayatının son deminde, nefesini verip dünyasını değiştirirken bile, kendisini ziyarete gelen ziyaretçisiyle fıkhi bir meseleyi, bir kimsenin istifade etmesi veya bir talibin öğrenmesi gayesiyle müzakere etmişti. Hayatının son zaman dilimini dahi ilmî müzakere yap-

[6] *Tezkiretu'l-Huffâz*, I, 202; *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, VII, 447.

[7] 100/718 yılında dünyaya gelip, 170/786 yılında irtihal etmiştir. Dünyanın en zeki insanlarından birisi idi.

[8] *el-Hass alâ Talebi'l-İlm ve'l-İctihâd fi Cem'ih*, s. 87.

[9] *Summe* (sonra) kelimesi kişinin daha sonra yerleştiği yeri göstermek için kullanılmaktadır.

madan, bildiğini aktarmadan ve de karşıdakinden istifade etmeden geçirmemişti:

Öğrencisi Kâdî İbrâhîm ibn Cerrâh el-Kûfî Sümme'l-Mısrî anlatıyor:

Ebû Yûsuf hastalandığında ziyaretine gittim. Yanına girdiğimde baygın hâlde buldum. Ayılıp kendisine gelince, "Ey İbrahim! Şu mesele hakkında ne dersin?" dedi. Ben ise, "Bu durumda bunu mu müzakere edeceğiz?" deyince, şöyle dedi: "Bir beis yok. Bu meseleyi tetkik edelim ki belki bilmeyen bir kimse öğrenip kurtulur."

Daha sonra da şunu söyledi: "Ey İbrahim! (Hac menasikinde) hangi taş atma daha faziletlidir? Yürüyerek mi yoksa binekli olarak mı?" Ben, "Binekli olanı." dedim. "Hata ettin." dedi. "Yürüyerek." dedim. Yine "Hata ettin." dedi. "Allah sizden razı olsun, o hâlde siz söyleyin." dedim. O da şöyle açıkladı:

"Dua için durulan cemrelerde efdal olan yürüyerek taşları atmaktır. Dua için durulmayan cemrelerde ise efdal olan binekli olarak atmaktır." Sonra yanından kalktım. Evinin kapısına varmıştım ki ağlaşmaları duydum. Anladım ki vefat etmişti. Allah'ın rahmeti üzerine olsun."[10]

[10] İşte selefin yanında ilim böyle kıymetliydi. Ölüm anında, hayata veda ederken bile ilmî bir meseleyi, bir müşkili müzakere edip araştırıyorlardı. Doğrusu helal olsun onlara, ilim ne kadar da kalplerine nüfuz etmişti.
Hafız İbn Hacer'in İmam Şâfi'î'yle ilgili *Tevâli't-Te'nîs bi Meâlî Muhammed ibn İdrîs* adlı eserinin 105. sayfasında şöyle geçer: "İbn Ebî Hâtim şöyle demiştir: Muzenî'den şöyle dediğini duydum: Şâfi'î'ye soruldu: "İlme karşı iştiyakın nasıl?" O da şöyle dedi: "Daha önce işitmediğim bir harfi (yani kelimeyi) işitince, diğer azalarım kulaklarımın işitip de aldığı lezzeti tatmak için kendilerinin de kulakları olmasını isterler. İşte böyle." Kendisine, "İlme karşı hırsın nasıldır?" diye sorulduğunda da şöyle cevap verdi: "Çok mal biriktiren cimrinin bir malı elde ettiği zaman aldığı lezzet kadar." "İlme karşı isteğin nasıldır?" diye sorulunca, buna da şöyle cevap verdi: "Bir tek çocuğu olan kadının yavrusunu kaybettiğinde onu bulmaya olan isteği kadar." İşte İmam Şâfi'î Hazretleri, bu aşk, bu iştiyak sebebiyle ilimde zirveye çıkmış ve imam olmuştur.
İbrâhîm ibn Edhem hasta olan bir abidi ziyarete gider. "Kendinizi nasıl hissediyorsunuz?" diye sorunca ayaklarına bakarak ağlamaya başlar. Neden ağladığı sorulunca yatağa bağlı kalıp bir şey yapamayışını kastederek şöyle der: "Bu iki ayak Allah yolunda tozlanmıyor." İbnu'l-Cevzî, *Leftetu'l-Kebîd*, s. 38-9.

İşte bu, âlimlerin ve ilim erbabının yoluydu. Çünkü onlar, "İlim talep etmek beşikten mezara kadardır." diyorlardı.[11]

Allame Taşköprüzâde *Miftâhu's-Saâde ve Misbâhu's-Siyâde* adlı eserinde şöyle der: "İmam Ebû Hanîfe'nin talebesi, imam, fakih, müctehid, muhaddis Muhammed ibn Hasan eş-Şeybânî el-Kûfî el-Bağdâdî[12] (Allah kendisine rahmet etsin) geceleri uyumazdı. Yanına kitaplar alır, birinden usanınca ötekine bakardı. Uykusunu su içerek giderir ve şöyle derdi: "Uyku, hararetten kaynaklanır."[13]

Allame Taşköprüzâde daha sonra Isâm ibn Yûsuf'un (el-Belhî el-Hanefî'nin,[14] Allah kendisine rahmet etsin) dinlediği hadisleri o anda yazmak için bir dinara[15] bir kalem satın

[11] Ebû'l-Abbâs ibn Ebîi'l-Avvâm, *Fedâilu Ebî Hanîfe ve Eshâbih* (yazma eser), 730 nolu rivayet; el-Muvaffak el-Mekkî, *Menâkıbu Ebî Hanîfe*, I, 481; Hâfızu'd-Dîn el-Kerderî, *Menâkıbu Ebî Hanîfe*, II, 405 (İmam Ebû Yûsuf'un terceme-i hâlini anlattığı üçüncü bölüm); Hafız el-Kureşî, *el-Cevâhiru'l-Mudiyye*, I, 76 (İbrahim Cerrâh'a ayrılan terceme-i hâl bölümü).

[12] 132/749 yılında dünyaya teşrif etmiş ve 189/805 yılında hakkın rahmetine kavuşmuştur.

[13] *Miftâhu's-Saâde ve Misbâhu's-Siyâde*, I, 23.
Kayravan'dan ilim tahsil etmek için Medine'ye gelen Esed ibn Furât buradan Bağdat'a geçer. Fıkıh eğitimi almak için İmam Muhammed'in yanına varır, ancak ders almak istediği hocasının çok yoğun olduğunu görünce dertlenir. İmam Muhammed de ona gündüzleri diğer Iraklılarla birlikte derslerine katılmasını, geceleri de evinde kalmasını, ona özel dersler vereceğini söyler. Böylece evinde kalmaya başlar. Esed gerisini şöyle anlatmaktadır: "Geceleri yanıma gelir, önüne bir bardak su koyar, sonra okumaya başlardı. Gece okuma uzayıp uykumun bastırdığını gördüğünde avuçlarına su alıp yüzüme serper ben de kendime gelirdim. Ondan dinlemek istediklerimi tamamlayana kadar bu şekilde devam ettik." Kevserî, *Bulûğu'l-Emânî*, s. 15. Son dönem Suriye ulemasının önderlerinden olan Bedruddîn el-Hasenî'nin (vefatı: 1935) öğrencilerinin naklettiğine göre, günde sadece yirmi dakika uyurmuş. Ders esnasında bağdaş kurar, sarığını gözünün önüne çeker ve kestirirmiş. Yirmi dakika sonra kaldığı yerden devam edermiş.

[14] 215/830 yılında vefat etmiştir. Fakih aynı zamanda Belh'in muhaddisi idi.

[15] Bir dinar (4.25 gr. altın) bir tek kalem için verilmeyecek kadar çok büyük bir paraydı. Bugün de öyle.

aldığını ilave eder. İşte böyle gayretli olmak gerekir, çünkü ömür kısadır, ilim ise bitmez tükenmez bir deryadır. Bu sebeple ilim talibinin vakitleri ve saatlerini boşa harcamaması gerekir. Geceleri ve yalnız kaldığı zamanları ganimet bilmeli, hocaları da aynı şekilde servet bilip onlardan istifade etmeye bakmalıdır. Çünkü geçen bir daha geri getirilmez.

Ah, keşke çekerek,
Ardından vah ederek,
Şöyle yapsaydım diyerek,
Geçen günlere varamam.[16]

3. Davete Bile Yanlarında Kitapla Giderlerdi

Ebû Hilâl Askerî *el-Hass alâ Talebi'l-İlm ve'l-İctihâd fi Cem'ih* adlı eserinde şöyle der: Sa'leb'den (Ahmed ibn Yahyâ eş-Şeybânî el-Kûfî el-Bağdâdî'den,[17] Allah kendisine rahmet etsin) rivayet edilir. "Yanında sürekli olarak mütalaa ettiği bir kitap bulundururdu. Bir adam kendisini bir davete çağırdığı zaman, (kendi oturacağı yer dışında) deriden bir yastığın konulacağı kadarlık bir mahallin de tahsis edilmesi şartını koşar ve kitabını buraya koyarak okurdu."[18]

Vefatına sebep olan hadise şu idi: "Bir cuma günü ikindiden sonra camiden çıktı. Kulakları ağır işitiyordu. Yolda

[16] *Miftâhu's-Seâde*, I, 36.

[17] Nahiv, lügat, edebiyat, hadis ve kıraat imamlarından birisiydi. 200/815 yılında dünyaya teşrif buyurup 291/904 yılında vefat etmiştir.

[18] *el-Hass alâ Talebi'l-İlm ve'l-İctihâd fi Cem'ih*, s. 77. Âlimlerin kitapla ilgili sözlerinden: "Kitap sana yük olmayan bir arkadaştır." Hatîb, *Takyîdu'l-İlm*, s. 120. "Kitap her zaman yardıma hazırdır. Asla zarar vermez. Sen çabaladığında o da gayrete gelir ve sana kendisini açar. Sen usanırsan o da bıkar ve kendisini sana karşı kasar. Kendine yaklaştırırsan sana yaklaşır. Uzak tutarsan uzaklaşır. Ne seni yanlışa sürükler ne de bir sırrını ifşa eder. Ne senin koğuculuğunu yapar, ne de sana laf taşır." Hatîb, *age.*, s. 120. "Yalnız kaldığında kitap okuyarak yalnızlığını gider. Çünkü kitap okumak en güzel konuşma aracı ve gözleri baktırma vasıtasıdır." Hatîb, *age.*, s. 124. İbnu'l-Mubârek'e dışarı çıkıp arkadaşlarınla otur dendiğinde kitapları mütalaa etmesini kastederek şu cevabı verir: "Evde olduğumda Hz. Muhammed'in arkadaşlarıyla oturuyorum." Hatîb, *age.*, s. 126.

yürürken bir taraftan da elindeki kitabı mütalaa etmekle meşguldü. Birden bir at kendisine çarptı ve bir çukura düştü. Kendisini çukurdan çıkardılar. Aklını kaybetmiş gibiydi. Başının ağrısından ah çeke çeke hemen evine götürdüler. Çok geçmedi, ikinci gün vefat etti. Allah Teala kendisine rahmet eylesin."[19]

İşte Buhârî'nin hocası Muhammed ibn Selâm Bîkendî. 227/842 yılında vefat etmiştir. Bir hadis meclisinde, hoca hadisleri rivayet edip yazdırırken o da diğer talebelerle birlikte oturmuş yazıyordu. Kalemi birden kırılıverince, birine şu şekilde bağırmasını tembihledi: "Bir dinara bir kalem veren var mı?" Birden her taraftan kalemler uçuşmaya başladı."[20]

Onun, parayı cömerdâne bir şekilde harcamasının sebebi değerli olan vaktin kıymetini, keza yazdırılan şeyin pahasını bildiğindendi. İşte zamanın ve vaktin kıymetini bilen bu âlim, başka bir deyişle kıssadaki hâliyle bu öğrenci, böyle yapmış ve bir kalem elde etmek için bile altın ve dinarı gözünü kırpmadan vermiştir.

Hafız Zehebî *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ* adlı eserinde Buhârî ve Muslim'in hocası büyük muhaddis Ubeyd ibn Yaîş'in terceme-i hâlinde şöyle anlatır: "Bu zat, hafız, huccet ve eşsiz insan Ebû Muhammed Ubeyd ibn Yaîş el-Kûfî el-Mehâmilî el-Attâr'dır. Buhârî kendisinden *Ref'u'l-Yedeyn* adlı cüzde, Muslim de *Sahîh*'de rivayette bulunmuştur.

Keza Nesâî de bir ravi vasıtasıyla kendisinden rivayet ederken, Ebû Zur'a Râzî, Muhammed ibn Eyyûb Becelî... ve başkaları da ondan rivayet etmişlerdir. 229/843 yılında Ramazan ayında vefat etmiştir.

Ammâr ibn Recâ anlatıyor: Ubeyd ibn Yaîş'i şöyle der-

[19] Vefatının sebebine dair bu haber İbn Hallikân'ın *Vefeyâtu'l-A'yân*'ından alındı. I, 104.

[20] Bunu Hafız Aynî *Umdetu'l-Kârî*'de rivayet etmiştir. I, 165. İmân, bâbu kavli'n-nebiyyi sallallâhu aleyhi ve sellem: Ene a'lemukum billâh...

ken işittim: "30 yıl geceleri kendi ellerimle bir şey yemedim. Ben hadis yazarken kız kardeşim ağzıma lokma koyuyordu."[21]

4. Yahyâ ibn Ma'în'in İlim Talep Etmeye Karşı Hırsı

İmam Ahmed ve İmam Ebû Îsâ et-Tirmizî rivayet etmişlerdir. Hadisin lafzı ve burada aktarılan sened Tirmizî'ye aittir:

Tirmizî şöyle diyor: Abd ibn Humeyd, Muhammed ibn Fadl ⇒ Hammâd ibn Seleme ⇒ Habîb ibn Şehîd ⇒ Hasan-ı Basrî tarikiyle Enes ibn Mâlik'ten (ra.) bize rivayet etti. Enes şöyle demiştir:

"Nebî (sas.) (vefat ettiği hastalığında) Üsâme ibn Zeyd'e dayanarak, Katar yöresine ait bir elbiseyi giyinmiş olduğu hâlde evinden dışarı çıktı ve insanlara namaz kıldırdı."

Tirmizî bu hadisi rivayet ettikten sonra şöyle der:

"Abd ibn Humeyd (bu zat Tirmizî'nin hocasıdır) şöyle dedi: Yahyâ ibn Ma'în yanıma oturduğunda ilk olarak bana bu hadisten sordu. Ben de "Hammâd ibn Seleme bize rivayet etti." dedim (ve tam da rivayet etmeye başlamıştım ki) bana, "(Ezberinizden değil de) kitabınızdan rivayet edebilir misiniz?" dedi. Böyle deyince, kitabımı getirmek için kalktım. Birden elbisemi tuttu ve şöyle dedi: "Hemen şimdi bana yazdırıver. Bir daha seni göremeyeceğimden korkarım." Böyle deyince (kitabımı getirmeden) hadisi ona yazdırdım. Ardından gidip kitabımı alıp geldim ve oradan hadisi tekrardan okudum."[22]

Bu haberi daha iyi anlamak için İmam Yahyâ ibn Ma'în'in terceme-i hâlinden biraz bahsetmek gerekmektedir. Hafız Zehebî Yahyâ ibn Ma'în'in terceme-i hâlini anlatırken *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*'da şöyle der: "Bu zat, imam, hafız, üs-

[21] Geceleri ağzına lokma konulmasını Hatîb-i Bağdâdî de *el-Câmi' li Ahlâki'r-Râvî ve Âdâbi's-Sâmi'* adlı eserinde rivayet etmiştir. II, 178.

[22] İmam Ahmed, *Musned*, III, 266; Tirmizî, *eş-Şemâilu'l-Muhammediyye*, s. 60, bâbu mâ câe fî libâsi rasûlillâh sallallâhu aleyhi ve sellem.

tat, hafızların efendisi, hafızların sultanı, muhaddislerin hocası Ebû Zekeriyyâ Yahyâ ibn Ma'în ibn Avn ibn Ziyâd ibn Bistâm'dır. Kendisi aslen Arap değildi. Murreoğulları kabilesinden birisini kendine veli edindi. Bu sebeple mevlâlık hasebiyle Murrî diye anılır.[23] Esasında doğum yeri ve menşe olarak Bağdatlıdır. Kendisi büyük hadis âlimlerinden birisi idi.

158/775'te Bağdat'ta doğdu. Babası Ma'în, Abdullâh ibn Melik'in Re'y şehrinin vergisi için görevlendirdiği seçkin kâtiplerden birisiydi. Babası vefat ettiğinde bir milyon dirhemi ona bıraktı. O da babasından miras kalan paranın tamamını hadis tahsil etmek için infak etti. Geriye sadece giyebileceği bir ayakkabısı kaldı.

Yemen'de hadisi Abdullâh ibn Mubârek, Hüşeym ibn Beşîr, İsmâ'îl ibn Ayyâş, Süfyân ibn Uyeyne, Abdurrezzâk es-San'ânî'den, Irak, Şam, Cezîre (Mezopotamya), Mısır ve Hicaz'da Vekî' ibn Cerrâh, Yahyâ ibn Saîd el-Kattân, Abdurrahmân ibn Mehdî ve diğer pek çok zevattan dinledi.

İmam Ahmed ibn Hanbel, Buhârî, Muslim, Ebû Dâvûd, Abbâs ed-Dûrî el-Bağdâdî –ki bu zat onun ilmini rivayet eden insandır–, Ebû Zür'a er-Râzî, Ebû Hâtim er-Râzî, Osmân ibn Saîd ed-Dârimî, Ebû Ya'lâ Mevsılî ve daha pek çok sayılamayacak kadar insan kendisinden hadis rivayet etmiştir.

Alî ibnu'l-Medînî der ki: "İnsanların ilmi Yahyâ ibn Ma'în'e varıp dayanır." Abdulhâlık ibn Mansûr da şöyle

[23] Önceleri bir insan başka bir yere yerleştiğinde, yerleştiği yerde bulunan kabilenin veya o kabileden birisinin himayesine girerdi. Böylece artık o kabileden olurdu. Buna mevlâ'lık yönüyle bir kabileye nispet edilme denir. Böyle nispet edilen insanların isimleri tam olarak zikredildiğinde mevlâ'lık yönüyle o kabileye nispet edildiği ifade edilirdi. Mesela Hanzala kabilesi topraklarına yerleşen, aslında Merv'li olan Abdullâh ibn Mubârek'in ismi söylenirken şöyle denir: Abdullâh ibn Mubârek el-Mervezî el-Hanzalî mevlâhum. Diğer mevlâlık çeşitleri için bakınız, İbnu's-Salâh, *Ulûmu'l-Hadîs*, Tahkik: Nûruddîn Itr, s. 400-1.

der: Abdullâh ibn Rûmî'ye dedim ki: "Bazı hadisçilerin Yahyâ ibn Ma'în'in birtakım hadislerini rivayet ederken şöyle dediklerini duyuyorum: 'Güneşin onun gibi büyük bir insan üzerine doğmadığı bir zat bana rivayet etti." İbnu'r-Rûmî bana dedi ki: "Niye şaşıyorsun ki? Ben de Alî ibnu'l-Medînî'nin şöyle dediğini duydum: 'İnsanlar içinde onun benzerini görmedim. Âdemoğulları içinde onun kadar hadis yazan bir kimse bilmiyorum."

Muhammed ibn Nasr Mervezî şöyle der: Yahyâ ibn Ma'în'in şöyle dediğini duydum: "Kendi ellerimle bir milyon hadis yazdım."[24] Zehebî de der ki: Bu rakama aynı hadisin mükerrer yazımlarını da dâhil etmektedir. Nitekim onun şöyle dediğini görürsünüz: "Bir hadisi elli kez yazmasak onu tam anlamıyla tanıyıp bilmiş olmazdık."

İmam Ahmed ibn Hanbel de der ki: "Yahyâ ibn Ma'în'in bilmediği hadisler hadis değildir. Yahyâ ibn Ma'în, Allah Teala'nın bu hadisleri tanıyıp bilmek için yarattığı bir insandır. O, yalancıların yalanını ortaya çıkarır."

Ebû Hâtim er-Râzî de der ki: "Bir Bağdatlının Ahmed ibn Hanbel'i sevdiğini görürsen, bil ki o sünnete bağlı birisidir. Eğer onun Yahyâ ibn Ma'în'e buğz ettiğini görürsen bilesin ki o yalancının biridir."

Yahyâ ibn Ma'în ilim elde etme ve yayma hususundaki çok büyük bir prensibi ortaya koyan insandır. Şöyle ki onun söylemiş olduğu şu söz, muhaddislerin ve âlimlerin, hadisleri alırken ve rivayet ederken takip ettikleri düstur olmuştur: "Yazarken topla (duyduğun her şeyi yaz), rivayet ederken araştır (rivayet ettiğin hadisin sıhhatini tetkik et)."[25]

[24] Hadisçiler Rasulullah'tan, keza sahabi veya tabiinden gelen her haber, eser ve kelimeyi ayrı ayrı saymaktadırlar. Aynı şekilde ğarib kelimeyi veya mübhem lafzı izah eden her tefsiri ve benzeri hususları da böyle kabul etmektedirler. İşte bu tip ifadeler her hangi bir senedle rivayet edildiğinde, hadis âlimleri bunu hadis saymaktadır. Buradaki rakamı bu şekilde düşünmek gerekir.

[25] Hocanın veya kendisinin başka bir yere gitmesi veya benzeri başka maze-

Hafız Sâlih ibn Ahmed de şöyle der: Ebû Abdullâh Muhammed ibn Abdullâh'ın şöyle dediğini duydum: Babamdan şunu işittim: "Yahyâ ibn Ma'în geriye 114 kımtar[26] ve dört büyük Şerâbîye[27] küp dolusu kitap bıraktı."

İşte Yahyâ ibn Ma'în böyle bir zat idi. Haccettiği zaman Mekke'ye Medine yolundan gitmiş, Mekke'den dönerken de Medine yolundan dönmüştür. 233/847 yılında haccettiği zaman ise Medine'ye Zilhicce aylarının sonlarına doğru hac mevsiminden önce gelmişti. Burada hastalığa yakalandı ve Zilkade ayının bitmesine yedi gün kala vefat etti.

Medine'ye geldiği ve burada vefat ettiği bütün insanlar arasında duyulmuştu. Haşimoğulları, Rasulullah'ın (sas.) üzerinde gaslinin yapıldığı (vücûd-i paklerinin yıkandığı) divanı onun için hususi olarak çıkardılar. Halk cenaze namazını kıldı ve Baki mezarlığına defnedildi. İnsanlar onun için şöyle diyorlardı: "Rasulullah'ın (sas.) hadislerini yalanlara karşı koruyan zat bu idi."[28]

Ben de şunu eklemek isterim: Yahyâ ibn Ma'în'in yukarıda geçen hadisi hocası Muhammed ibn Fadl'dan alışında çok büyük latifeler ve kıymetli yönler vardır. Görüldüğü gibi, hayatından bir parça sunmuş olduğumuz Yahyâ ibn Ma'în, hocası Ârim lakaplı, Muhammed ibn Fadl es-Sedûsî el-Basrî'nin yanına oturur oturmaz hadisi rivayet etmesini istemiş, o da rivayet etmeye başlayıp da "Mu-

retler ortaya çıkması ihtimal dâhilinde olduğundan, hadis talibinin bulduğu her hadisi yazması uygun görülmüştür. Çünkü ihmal etmesi durumunda, bir daha o hadislere ulaşamaması söz konusudur. Bu sebeple toplarken her hadisin yazılması, rivayet ederken ise zayıf ve mevzu hadisleri rivayet etmemek için, iyice tetkik etmek gerektiği söylenmiştir.

[26] Murtazâ Zebîdî, *Şerhu'l-İhyâ*, I, 359'da şöyle der: "*Kımtar*: Kamıştan yapılan sepettir. İçinde kitaplar korunur."

[27] Önceden muhafaza etmek için, büyük küplere kitap koyarlardı. *Şerâbiye* demek 'Şerâb' yöresine ait demektir.

[28] *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XI, 71 ve devamı; *Tezkiretu'l-Huffâz* II, 429 ve devamı. Burada kitabın genel çizgisinin dışına çıkarak Yahyâ ibn Ma'în'in kısa hayat tercemesini zikrettim. Yukarıda onunla ilgili verdiğim haber –bu bilgiler ışığında– daha iyi anlaşılır. Bu gayeyle terceme-i hâlini sundum.

hammed ibn Seleme bize rivayet etti." der demez, Yahyâ kendisine, "(Ezberinizden değil de) kitabınızdan rivayet edebilir misiniz?" diye istirham etmiştir.

Yahyâ bunu güvenci ve sağlamlığı artırmak için istemiştir. (Yoksa ona güvenmediğinden değil). Çünkü Muhammed ibn Fadl hafız, güvenilir, doğru, emin ve tanınmış sika kimselerden birisidir. Fakat Yahyâ yine de sağlamlığı ve zabtı daha çok pekiştirmek istemiştir.

Hicri beşinci asırda medreselerin inşasından önce, hocalar hadisleri talebelere ya mescitte, mescit kendilerini alamayacak kadar kalabalık olduğunda geniş bir alanda, sayıları az olduğunda da evlerinin kapılarının önünde rivayet ederlerdi. Bu rivayette de görüldüğü gibi, Muhammed ibn Fadl Yahyâ ibn Ma'în'e hadisi evinin kapısı önünde rivayet ediyordu.

Muhammed ibn Fadl kalkıp evden kitabı getirip rivayet etmek isteyince; Yahyâ, Muhammed ibn Fadl'ın bu kısa zaman dilimi içerisinde –eve girip kitabı alarak gelmesi arasında– bir mani ile karşılaşabileceği korkusuyla kalkmasını tamamlayamadan elbisesine yapışıverdi. Evine girmesine bu şekilde mani oldu ve hafızasından rivayet etmesini temin etti. Çünkü hadisi bir an önce işitmeye karşı çok hırslı idi. Ayrıca arızi bir sebep veya mani sebebiyle hadisi işitemeyeceğinden korkmuştu.

Bu sebeple Muhammed'e şöyle dedi: "Hemen şimdi bana hafızanızdan yazdırıverin. Bir daha seni göremeyeceğimden korkarım. Çünkü hayatın manileri çoktur. Aramızın böyle bir maniyle açılmasından ve bir daha sizi görememekten korkarım." Bunun üzerine Muhammed ibn Fadl hadisi ilk önce hafızasından yazdırdı, sonra evine girdi ve kitabı getirip ikinci kez oradan okudu.

Bu olay Yahyâ ibn Ma'în'in vakit kazanmak, ilmi bir an önce elde etmek, bilgiyi hemen sağlama almak, bir an önce istifade etmek için acele edip koşturduğunu göstermektedir. O, ilmi kaydetmekte sonraya bırakmak veya ihmal etmekten uzaktı. Ansızın çıkıveren ve hayata son veren durumlardan korkan bir insandı.

Burada sunulan bu küçük olayla, İmam Yahyâ ibn Ma'în'in vakti değerlendirip, zamandan kazanmak için nasıl davrandığını gördük. Böylece Yahyâ ibn Ma'în'in eliyle bir milyon hadis yazmasının neden kolay olduğunu anlamış olduk. Çünkü beldeleri dolaşıyor, hocalardan hadisler işitiyor, işittiklerini ve aldıklarını binlerce muhaddis ve hadis öğrencisine rivayet ediyordu.[29]

İmam Yahyâ ibn Ma'în bu güzel haslette yegâne ve benzeri bulunmayan bir insan değildi. Aynı şeyler İmam Alî ibn el-Medînî, Ahmed ibn Hanbel, Buhârî, Muslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve benzeri kimseler için de söylenebilir. Çünkü onlar da böyleydiler.

Hatîb-i Bağdâdî *Takyîdu'l-İlm* adlı eserinde Ebû'l-Abbâs Muberrid'den şöyle dediğini rivayet eder:

"İlme karşı şu üç kişiden daha hırslı insan görmedim: Câhız,[30] Feth ibn Hâkân,[31] Kâdî İsmâ'îl ibn İshâk.[32]

Câhız, eline geçen hangi kitap olursa olsun başından sonuna kadar okurdu. Hatta kitapçıları kiralar, geceleri oralarda geçirir ve eserleri tetkik ederdi.

Feth ibn Hâkân ise elbisesinin cebinde veya çorabının içinde bir kitap bulundururdu. Hela ihtiyacı veya namaz için Mütevekkil'in yanından ayrılınca, kitabı çıkarır ve gideceği yere kadar mütalaa ederdi. Dönüşte de aynı şeyi

[29] Ebû'l-Kâsım en-Nasr Âbâzî'den: "İçinde bulunulan vakitlere dikkat edip değerlendirmek insanın uyanık olduğunun alametlerindendir." Beyhakî, *Kitâbu'z-Zuhd*, s. 56.

[30] Amr ibn Bahr. Edebiyatçıların imamıydı. 163/779'da doğup 255/869'da vefat etmiştir.

[31] Edip, şair ve zeki bir insandı. Melik soyundandı, dedeleri melik idi. Abbasi halifesi Mütevekkil onu kendisine vezir ve kardeş edinmişti. En büyük kitaplıklardan birisi onun yanında idi. 247/861'de vefat etti.

[32] İmam, fakih İsmâ'îl ibn İshâk el-Mâlikî el-Bağdâdî. 200/815'te doğup 282/895'te vefat etti.

tekrarlar, meclise gelinceye dek okurdu. Mütevekkil bir ihtiyaç için kalkıp gitmek istediğinde de kitabı yeninden veya ayakkabısından çıkarır, o dönene kadar okurdu.

Kâdî İsmâ'îl ibn İshâk'a gelince, yanına her girdiğimde muhakkak elindeki bir kitaba baktığını veya bir kitaba bakmak için kitapları aktardığını veyahutta tozlarını aldığını görürdüm."[33]

5. Müfessir Taberî'nin Vaktini Düzenlemesi

İşte size müfessirlerin, muhaddislerin ve tarihçilerin piri, büyük müctehid, İmam İbn Cerîr Taberî. Allah kendilerine rahmet etsin. O, akitten istifade etmek, öğretmek, öğrenmek, yazmak veya telif etmek suretiyle zamanı değerlendirmek açısından örnek alınacak kimselerden birisi idi. Öyle ki ciddiyetle ve araştırmak suretiyle yazmasına rağmen eserlerinin sayısı ilginç bir rakama ulaşmıştır.

Allame Yâkût el-Hamevî *Mu'cemu'l-Udebâ'* adlı eserinde İmam İbn Cerîr Taberî için bir terceme-i hâl yazar ki bu terceme-i hâl 56 sayfadır. Keza Hatîb-i Bağdâdî de *Târîhu Bağdâd*'da onun terceme-i hâlini vermiştir. Şimdi sizlere büyük imamın terceme-i hâlinden bazı bölümler aktaracağım. Dolayısıyla burada her iki müellifin sözü birbirine katılmış olmaktadır. Evet bu iki zat şöyle demişlerdir:

Alî ibn Ubeydullâh el-Lugavî es-Simsimî, Kâdî Ebû Ömer Ubeydullâh[34] ibn Ahmed es-Simsâr ve Ebû'l-Kâsım ibn Akîl el-Verrâk'tan rivayet eder: Ebû Ca'fer Taberî arkadaşlarına der ki: "(Size) Kur'an tefsiri (yazdırmamı) ister misiniz?" Onlar da "Hacmi ne kadar olur?" diye sorarlar. "Altış bin sayfa olur." deyince, "Bunu tamamlamadan in-

[33] *Takyîdu'l-İlm*, s. 139. Az bir ziyade Yâkût el-Hamevî'nin *Mu'cemu'l-Udebâ*'sında geçen Câhız'la ilgili terceme-i hâlden alınmıştır. XVI, 75.

[34] Zehebî'nin *Tezkiretu'l-Huffâz*'ında, II, 711'de tasğîr (Ubeydullâh) değil de tekbîr ile Abdullâh şeklinde geçmektedir. Burada ve diğer eserlerde olduğu gibi, bunun tasğîr ile Ubeydullâh olması doğru olandır.

sanın ömrü biter." derler. Bunun üzerine o da tefsir çalışmasını altı bin kadar sayfada özetler ve yedi yılda yazdırır. Bu yazdırma 283/896'dan 290/903 yılına kadar sürer.

Daha sonra onlara sorar: "Âdem'den günümüze kadarki cihan tarihini ister misiniz?" "Hacmi ne kadar olur?" diye sorarlar. O da tefsir için zikrettiği kadar bir miktar söyleyince aynı cevabı verirler. O da: "İnnâ lillâh! Artık insanlarda ilme iştiyak kalmamış." der. Daha sonra tefsiri gibi bunu da yaklaşık aynı miktar sayfada ihtisar eder. Yeniden tasnifi ile kendisine kıraat edilmesi 303/915 yılı Rebiulahir ayının bitmesine üç gün kala, Çarşamba günü sona erer. Kitabı nihayete erdirip söylenecek sözleri noktalamayı ise 302/914 yılının sonunda bitirmiştir.

Hatîb diyor ki: "Simsimî'den dinledim: İbn Cerîr 40 yıl boyunca her gün 80 sayfa yazdı. Öğrencisi Ebû Muhammed Abdullâh ibn Ahmed ibn Ca'fer el-Fergânî, *Târîhu İbn Cerîr*'e eklediği ve *Sıle* diye maruf olan eserinde şöyle der: İbn Cerîr'in talebelerinden bir grup buluğdan vefatına kadar yaşadığı günleri hesap ettiler. Ömrünün tamamı 86 yıl idi. Daha sonra eserlerinin sayfalarını bu ömre taksim ettiler. Her güne 28 sayfa düşmekteydi. Bu, Hâlık'ın yardımı olmaksızın bir insanın yapabileceği bir şey değildir."[35] Allah ne yücedir, insanların gayretleri kendilerini nerelere vardırıyor! İşte görüyorsunuz!

İbn Cerîr 224/839 yılında dünyaya gelip 310/922 yılında vefat etmiştir. 86 yıl hayat sürmüşlerdir.

Buluğdan önceki dönemi çıkardığımızda, –bunu 14 yıl olarak hesap edelim– geriye 72 yıl kalmaktadır. Bu dönem zarfında her gününe 28 sayfa düşmektedir. Bu durumda, 72 yılın günlerini hesap edip her gün için 28 sayfa takdir ettiğimizde, İbn Cerir'in tüm eserlerinin yekûnu 718000 sayfa etmektedir.

[35] *Mu'cemu'l-Udebâ'*, XVIII, 40-96; *Târîhu Bağdâd*, II, 162-9.

Bunu hesaplarken hem *Târîh*'ini hem de *Tefsîr*'ini yaklaşık 6000'er sayfa olarak saymışlardır. Bu durumda her iki kitabın toplamı yaklaşık 14000 sayfa veya yaklaşık 16000 sayfa etmektedir. *Târîh*'i matbu olarak, 11 büyük cüz hâlinde elimizdedir. *Tefsîr*'i de 30 büyük cüzdür. Bunların her bir cüzü bir cilt kitap tutacak çaptadır.

İmamın eserlerinin kaç tane olduğunu artık var sen hesap et. Çünkü yukarıdaki rakam çıktığında, geriye 702000 sayfa kalmaktadır.

Gerçekten de o, sahip olduğu bilgilerle, pek çok ilmi içinde barındıran bir akademi, pek çok eseri sebebiyle de âdeta bir yayınevi gibidir. O her şeyiyle benzeri olmayan eşsiz bir insandır. Kendi eliyle kâğıda bizzat yazarak telif etmiş ve böylece imbikten süzülmüş düşüncelerini ve fikirlerini insanlara sunmuştur. Eğer vakti değerlendirmeyi ve ondan nasıl istifade edip telif ile dolduracağını bilmeseydi, tüm bunları yapması mümkün olmazdı.

İbn Cerîr'in talebesi ve arkadaşı Kâdî Ebû Bekr ibn Kâmil,[36] İbn Cerîr'in (Allah ona rahmet etsin) vaktinin ve işinin ne kadar düzenli olduğunu şu şekilde izah ediyor:

"Yemeğini yedikten sonra sandal ağacı yaprağı ve gül suyuyla boyanmış, kolları kısa, hayş[37] gömleğiyle uyurdu.

Daha sonra kalkardı. Öğle namazını kılar, ikindiye kadar eser yazardı.

Peşinden dışarı çıkar, ikindiyi kılardı. Namazdan sonra insanlara faydalı olmak için oturur, akşama kadar okuturur veya kendisine okunurdu. Akşam ile yatsı arasında da fıkıh ve kendi çalışmaları için otururdu. Daha sonra da evine giderdi. Aziz ve Celil olan Allah'ın muvaffak kıldığı gibi, gece ve gündüzlerini kendisine, dinine ve insanlara faydalı olmak için taksim etmişti."

[36] Ahmed ibn Kâmil eş-Şecerî.

[37] *Hayş*: Seyrek dokunmuş, ipleri kalın ve ketenden imal edilmiş, sıcak günlerde vücudu serin tuttuğu için giyilen bir elbise. (Keten bezi).

Üstat Muhammed Kurdealî *Kunûzu'l-Ecdâd* adlı eserinde İmam İbn Cerîr Taberî'nin terceme-i hâlinde şöyle der: "İlim aktarmak veya ilim almak dışında hayatının bir dakikasını bile başka şekilde sarf ettiği rivayet edilmemiştir."

Muâfâ ibn Zekeriyyâ sika bir zattan rivayet eder: "Kendisi vefatından önce Ebû Ca'fer Taberî'nin (Allah kendisine rahmet etsin) yanında idi. Bu ziyaretinden yaklaşık bir saat[38] veya daha az bir müddet sonra vefat etti. Bu ziyaret esnasında Ca'fer ibn Muhammed'den gelen bir dua kendisine zikredilince, bir divitle kâğıt istedi ve duayı hemen yazdı. 'Bu hâlde de bununla mı iştigal edeceksin?' denince şöyle cevap verdi: İnsanın ölene kadar ilim elde etmeyi bırakmaması gerekir."[39] Allah Teala kendisine rahmet etsin. İlme, dine, İslam'a ve Müslümanlara olan faydaları sebebiyle ecrini kat kat versin. Âmîn.

Ebû Hilâl Askerî, *el-Hass alâ Talebi'l-İlm ve'l-İctihâd fî Cem'ih* adlı eserinde şöyle der: "Ebû Bekr ibn en-Hayyât en-Nahvî[40] (Allah kendisine rahmet etsin), tüm vakitlerinde hatta yolda bile mütalaa ederdi. Bu sebeple bazen bir çukura düşer, bazen de bir hayvan kendisine çarpardı."[41]

[38] Kitapta yer yer saat ifadesi geçmektedir. O dönemlerde bugünkü anlamda saat olmadığı için, bu ifadeler belli bir süre anlamında alınmalıdır. Bugünkü anlamda saat ifadesi de belli bir süreyi ifade ettiğinden biz 'saat' diye terceme ettik.

[39] *Kunûzu'l-Ecdâd*, s. 123.

[40] İmam Muhammed ibn Ahmed ibn Mansûr es-Semerkandiyyu'l-Asl el-Bağdâdiyyu'l-Karâr. (Aslen Semerkantlı olup Bağdat'a yerleşmiştir). 320/932 yılında vefat etmiştir.

[41] *el-Hass alâ Talebi'l-İlm ve'l-İctihâd fî Cem'ih*, s. 77. Bu eserde Ebû Bekr Hayyât diye geçmektedir. Doğrusu Ebû Bekr ibn Hayyât'tır. Adı ise, bu eserde de geçtiği gibi Muhammed ibn Ahmed ibn Mansûr'dur. Ebû Bekr ibn Hayyât şeklindeki künyesi ise şu eserlerde bu şekilde geçmektedir: *Mu'cemu'l-Udebâ'*, XVII, 141; *Nuzhetu'l-Elbâ'*, s. 247; *Buğyetu'l-Vuât*, I, 48; Kıftî, *İnbâhu'r-Ruvât*, III, 54, 249, IV/163. Kıftî ismini karıştırmış ve Ahmed ibn Muhammed ibn Mansûr el-Hayyât adıyla bu zatı tekrardan zikretmiştir. Bunu bil ve dikkatli ol.

6. Muhaddis İbn Şâhîn'in Eserlerinin Çokluğu

Hafız Zehebî *Tezkiretu'l-Huffâz* adlı eserinde, 297/909 yılında dünyaya teşrif edip, 385/995 yılında, 88 yaşında irtihal eden muhaddis İbn Şâhîn'in (Allah kendisine rahmet etsin) terceme-i hâlinde şöyle der:

"Hafız, imam, insanlara faydalı ve muksir (çok hadis rivayet eden), Irak bölgesinin muhaddisi, Vaiz Ebû Hafs Ömer ibn Ahmed ibn Osmân el-Bağdâdî. Kendileri İbn Şâhîn diye tanınır. Pek çok eser yazmıştır.

(Öğrencisi olan) Ebû'l-Hüseyin ibn Muhtedîbillâh şöyle demiştir: 'İbn Şâhîn bize bir gün şöyle söyledi: '330 eser yazdım. Bunlardan birisi de *Tefsîr-i Kebîr* olup 1000 cüzdür. Bir diğeri de *Musned* olup 1300 cüzdür. Keza *Târîh* 150 cüz, *Zuhd* de 100 cüzdür.'[42]

Kâdî Muhammed ibn Ömer ed-Dâvûdî de İbn Şâhîn'den şunu duydum der: 'Bugüne kadar kaç paralık mürekkep aldığımı hesap ettim. İki kilogramdan fazla gümüş para harcamışım.' İbn Ebî'l-Fevâris de der ki: 'İbn Şâhîn hiç kimsenin yazmadığı kadar eser yazmıştır."[43]

7. Ebû Nu'aym'ın Vaktini Düzenlemesi

Hafız Zehebî *Tezkiretu'l-Huffâz*'ında, 430/1039 yılında vefat eden Hafız Ebû Nu'aym İsfehânî'nin (Allah kendisine rahmet etsin) terceme-i hâlinde şunları yazar: "Ahmed ibn Merduveyh şöyle demiştir: Ebû Nu'aym, ilim elde etmek için kendisine yolculuklar yapılan bir insandı. Hiçbir bölgede ondan daha hafız ve güvenilir bir âlim yok idi. Dünyadaki hadis hafızları, yanında toplanmışlardı. Her gün birinin nöbet günüydü. Nöbet günü olan arzuladığı şeyi öğlene kadar ona okurdu. Evine doğru kalkıp gittiğinde

[42] Burada cüzle kastedilen mütekaddimûnun (önceki âlimlerin) anladığıdır. Bu da bugünkü ölçüyle, mutat ölçülere göre 30 sayfa kadarlık bir fasikûldür.

[43] *Tezkiretu'l-Huffâz*, III, 987.

yolda dahi kendisine bir cüzün okunduğu olurdu. Bunlardan hiç sıkılmazdı. Hadis rivayet etmenin ve eser yazmanın dışında lezzet aldığı bir gıdası yoktu."[44]

8. Bîrûnî'nin Senenin İki Günü Hariç Sürekli İlimle Meşgul Olması

Yâkût el-Hamevî'nin *Mu'cemu'l-Udebâ*' adlı eserinde, 362/973 yılında dünyaya gelip, 440/1048 yılında vefat eden astronomi âlimi, matematikçi, eşsiz bilge, tarihçi, filolog, edip, üstün insan, pek çok ilmi kendisinde toplayan Ebû'r-Reyhân Bîrûnî'nin (Muhammed ibn Ahmed el-Havârizmî'nin) (Allah kendisine rahmet etsin) terceme-i hâlinde şöyle denir:

"Ebû'r-Reyhân inşaat tekniğinde geniş bilgiye vâkıftı. Her konuda üstün malumata sahipti. Kendisini ilim tahsiline vermişti. Kitap telifiyle iştigal ederdi. Yaşamında ihtiyaç duyduğu iaşeyi temin için senede iki gün, yani Nevrûz (21 Mart) ve Mihricân (bayram) günleri hariç ilimlerin kapılarını açar, benzeri ve yakın meseleleri ihata eder (kapalı ve gizli yönleri yakalar), neredeyse eli kalemden, gözü tetkikten, kalbi tefekkürden ayrı kalmazdı. Bu iki günde yetecek kadar yiyecek ve maişeti temin ederdi. Senenin diğer geri kalan günlerinde ise müşkilat perdesini yüzünden kaldıran ve kapalı meseleleri kendisine açan ilim, onu bu tip işlerle meşgul olmaktan uzaklaştırıyordu.

Fakih Ebû'l-Hasan Alî ibn Îsâ el-Velvâlicî anlatıyor:

Nefsi gidip gelip can çekişirken, göğsü iyice daralmışken (78 yaşına ulaşmıştı) Ebû'r Reyhân'ın yanına vardım. Bu hâlde bile bana şunu sordu:

"Geçen gün, (anne tarafından) ninelerin fasid miras hesabı hususunda bana ne söylemiştiniz?"

Ben de kendisine merhamet ederek, "Bu durumda bu-

[44] *Tezkiretu'l-Huffâz*, III, 1094.

nu mu konuşacağız?" dedim. O ise: "Efendi! Dünyadan bu meseleyi bildiğim hâlde ayrılmak istiyorum. Bu, meselenin cahili olarak ayrılmamdan daha hayırlı değil midir?" Bunun üzerine açıklamalarımı tekrarladım, o da söylediklerimi ezberledi ve bana daha önceden vaat etmiş olduğu şeyi öğretti. Ardından yanından ayrıldım. Yolda giderken (vefatı sebebiyle) yapılan ağlaşmaları duyuyordum."[45]

Bu dâhi imam Arapça, Süryanice, Sanskritçe, Farsça ve Hintçeyi çok iyi biliyordu. Ardında uzay, tıp, matematik, edebiyat, filoloji, tarih ve diğer ilim dallarında olmak üzere 120'den fazla eser bırakmıştır. Büyük müsteşrık Karl Edward Sachau onunla ilgili olarak şöyle demiştir: "O, tarihin tanıdığı en büyük akıldır."

Meşhur müsteşrık George Sarton da onunla ilgili olarak şöyle demiştir: "Bîrûnî İslam âleminin en önde gelenlerinden ve dünya âlimlerinin en büyüklerinden birisiydi."[46]

9. Suleym er-Râzî Kalemini Açarken Dili Zikrullahla Meşgul Olurdu

Hafız İbn Asâkir'in *Tebyînu Kezibi'l-Mufterî* adlı eseri ile Tâcuddîn Subkî'nin *Tabakâtu'ş-Şâfi'iyyeti'l-Vustâ* adlı eserinde, döneminin Şafii mezhebinin önde gelenlerinden birisi olan ve 447/1055'te vefat eden İmam Suleym er-Râzî'nin terceme-i hâli anlatılır. et-Tâc es-Subkî onunla ilgili olarak şöyle der:

"Allah'ın rahmeti üzerine olsun; son derece vera sahibi bir insandı. Her vakit nefsini muhasebeye çekerdi. Faydasız bir vakit geçirmezdi. Ya yazar, ya ders verir, ya da okurdu. Çok şey yazmıştır.'

Hafız İbn Asâkir de der ki: 'Hocamız Ebû'l-Ferec İsferâînî bize ondan bahsetti: Bir gün evine varıp geri dönmüş.

[45] *Mu'cemu'l-Udebâ'*, XVII, 181-2.

[46] Bîrûnî'nin ilmî hayatının terceme-i hâliyle ilgili olarak Kadrî Hafız Tûkân'ın *Turâsu'l-Arabi'l-İlmî fi'l-Felek ve'r-Riyâdât* adlı eserine bakınız. s. 310-21.

Döndükten sonra, 'Yolda bir cüz okudum.' demiş. Ebû'l-Ferec onunla ilgili olarak şunu da anlattı: 'Muemmil ibn Hasan, Suleym'in kaleminin köreldiğini görür. (Bakar ki) Suleym kalemini yontana kadar dudaklarını oynatıyor. Muemmil anlar ki kalemini yontarken zamanını boşa geçirmemek için bir taraftan da Kur'an okumaktadır."[47]

Bu şu demektir: Eli bir şeyle meşgul olurken, vakti bir amel ve taatte bulunmaksızın boşa geçmesin diye Allah'ı anarak dudaklarını hareket ettiriyordu. Helal olsun ona, fırsatları ne de güzel değerlendiriyordu.

10. Hatîb-i Bağdâdî Yolda Yürürken Elindeki Eseri Mütalaa Ederdi

Hafız Zehebî *Tezkiretu'l-Huffâz* adlı eserinde, 392/1002 yılında doğup, 463/1071 yılında vefat eden, Bağdat'ın tarihçisi ve hadisçisi Hatîb-i Bağdâdî'nin (Allah'ın rahmeti üzerine olsun) terceme-i hâlini verirken şöyle der: "Hatîb yürürken elinde mütalaa ettiği bir cüz olurdu."[48] İlim cihetinden bir istifadesi olmadan, bir bilgi öğrenmeden vakti boşa geçirmemek için, zamanı değerlendirmek ve ondan istifade etmek gayesiyle yürürken böyle yapardı.

11. Cuveynî Gezintiye Çıktığında Bile Müzakere ve Mütalaa Ederdi

Hafız İbn Asâkir'in *Tebyînu Kezibi'l-Mufterî* adlı eseri ile et-Tâc es-Subkî'nin *Tabakâtu'ş-Şâfi'iyyeti'l-Kubrâ* adlı eserinde, 419/1028 yılında doğup 478/1085 yılında vefat eden fakih, usul âlimi, kelamcı, muhakeme ve feraset sahibi, münazarada mahir, İmam Gazâlî'nin hocası İmâmu'l-Haremeyn Ebû'l-Meâlî Abdulmelik ibn Abdullâh el-Cüveynî en-Neysâbûrî eş-Şâfi'î'nin (Allah ona rahmet etsin) terceme-i hâlinde şöyle denir:

[47] *Tebyînu Kezibi'l-Mufterî*, s. 263.

[48] *Tezkiretu'l-Huffâz*, III, 1141.

"Abdulğâfir Fârisî, *Siyâku Neysâbûr* adlı kitabında şöyle der: İmâmu'l-Haremeyn, Fahru'l-İslâm (İslam'ın övünç kaynağı), şeksiz şüphesiz ümmetin imamı, dinin büyük âlimi, hem şarkta hem de garpta imametine icma edilen, gözlerin onun gibisini görmediği, göremeyeceği bir zat...

Bir konuşması esnasında onu şöyle derken dinledim: 'Ben âdet olarak (herkesin yaptığı gibi) uyuyup yemek yemem. Gece veya gündüz, uykum ne zaman gelirse yatarım. Ne zaman acıkırsam da yerim.' Onun eğlenmesi, keyiflenmesi ve gezintiye çıkması da hep ilmî müzakereler ve hangi çeşit olursa olsun faydalı bir şeyi öğrenmek ile geçerdi...

Şeyh Ebû'l-Hasan Alî ibn Feddâl ibn Alî el-Mucâşiî el-Kayrevânî en-Nahvî'nin şöyle dediğini duydum: –Bu zat 469/1076 yılında buraya gelmişti. İmam Fahru'l-İslâm da kendisini karşılamış ve ikramda bulunmuştu. Ayrıca ona nahiv kitabı okuyarak talebelik yapmıştı. Hâlbuki kendisi o vakitler ümmetin imamı idi. (Yaşı da elli civarındaydı). Hocasını her gün evine götürüyor ve eserlerinden *İksîru'z-Zeheb fî Sanâati'l-Edeb* adlı kitabını ona okuyordu–. 'Bu imam gibi ilim âşığı bir insan görmedim. İlmi, ilim öğrenmek için talep ediyordu. (Maddi ve benzeri gayeler için değil).' İşte o gerçekten böyleydi."[49]

Kıftî'nin *İnbâhu'r-Ruvât alâ Enbâhi'n-Nuhât* adlı eserinde, 420/1029 yılında doğup 520/1126 yılında vefat eden ve yüz yıl yaşayan Muhammed Sa'îdî ibn Berakât en-Nahvî el-Basrî el-Mısrî'nin (Allah ona rahmet etsin) terceme-i hâlinde şöyle geçer:

"Çocukken Ebû Yûsuf Ya'kûb ibn Hurrezâz en-Necî-remî'yi Karâfe yolunda yürürken gördüm. Uzun sakallı, esmer yüzlü, başında yuvarlak sarığı olan yaşlı bir zat idi. Yürürken elindeki kitabı mütalaa ediyordu."[50]

[49] *Tebyînu Kezibi'l-Mufterî*, s. 278, 283; *Tabakâtu'ş-Şâfiiyyeti'l-Kubrâ*, V/174, 179.
[50] *İnbâhu'r-Ruvât alâ Enbâhi'n-Nuhât*, III, 79.

Zamanı değerlendirme, ondan istifade edilecek yönleri bilme, yüksek kıymetini idrak etme, vakitleri kıymetli işlerle doldurma, kısa zaman dilimlerinden ve anlardan istifade etme, eser telifi, tefekkür, düşünme ve karşıdakini düşündürme yönüyle zirveyi işgal eden iki büyük insan vardır. Bunlar Hanbeli fakihlerinin büyüklerinden, hatta İslam ümmetinin önde gelenlerinden iki büyük imamdır. Bu imamlardan birincisi, Hafız Hatîb-i Bağdâdî'nin talebesi İmam Ebû'l-Vefâ ibn Akîl el-Hanbelî; ikincisi de Ebû'l-Vefâ ibn Akîl'in talebelerinin talebesi Ebû'l-Ferec İbnu'l-Cevzî'dir.

Allah Teala her ikisine de rahmet etsin.

Konumuzla ilgili olarak bu iki imamın yaşamlarından kesitler şu şekildedir:

12. Yatıp Uzanırken Bile Tefekkür Ederlerdi

İmam Ebû'l-Vefâ ibn Akîl el-Hanbelî (Alî ibn Akîl el-Bağdâdî) hakkında Hafız İbn Receb el-Hanbelî *Zeylu Tabakâti'l-Hanâbile* adlı eserinde bu zatın yüklü ve zengin terceme-i hâlini anlatırken özetle şöyle der:

"431/1039 yılında dünyaya geldi ve 513/1118 yılında vefat etti. Âlemdeki faziletli zevattan, Âdemoğullarının zekilerinden biri, üstün kapasiteli ve ilim dallarında geniş bilgi sahibi bir insandı.

O şöyle diyordu: 'Ömrümden bir saati bile boşa zayi etmem helal olmaz. Dilim müzakere ve münazara, gözüm mütalaa yapmadığı durumlarda yani uzanıp yatıp rahat ederken bile tefekkür ederim. Kalkarken yazacağım şeyleri düşünmüş olarak kalkarım. Şu 80 yaşımda, ilme karşı olan hırsımı 20 yaşımdaki hırsımdan daha çok buluyorum.

Yemek için elimden geldiğince az vakit ayırıyorum. Bu sebeple ekmek yerine suyla yumuşatarak kek dilimi yiyorum. Çünkü ikisi arasında çiğnem farkı vardır. Bunu da

elde edemediğim bir bilgiyi mütalaa etmeye veya yazmaya daha çok vakit ayırmak için yapıyorum. Çünkü âlimlerin hepsinin ortak kanaati şudur: Akıllı insanların elde etmek için uğraşması gereken en değerli şey vakittir. Vakit bir ganimettir ve içindeki fırsatlar servet bilinmeli, kapılmaya çalışılmalıdır. Hayatta sıkıntılar çoktur ama vakitler de hızlı geçip gitmektedir.'

Üstat İbnu'l-Cevzî der ki: 'İmam İbn Akîl daima ilimle meşgul olurdu. Üstün düşünme kabiliyeti, kapalı ve ince meseleleri araştırma hasleti vardı. *Funûn* adlı eserini düşüncelerine ve başından geçen olaylara tahsis etmiştir.'

Çeşitli ilim dallarına ait pek çok eseri vardır. Bunlar yirmi kadardır. En büyük eseri *Funûn*[51] adlı eseri olup gerçekten büyük bir kitaptır. Bunda çok kıymetli ve faydalı vaaz, tefsir, fıkıh, usûlü'l-fıkh, kelam, nahiv, dil, şiir, tarih, hikâye tarzında bilgiler vardır. Bu eserde aynı zamanda, başından geçen münazara ve toplantılar ile düşünceleri ve düşüncelerinin vardığı neticeler vardır. Bunları da eserine katmıştır.

Hafız Zehebî der ki: 'Dünyada bundan daha büyük bir kitap yazılmadı. Bunu kitabın 400'üncü cildinden sonraki bir cildini gören kimse bana haber verdi.' İbn Receb diyor ki: 'Âlimlerden bazıları bunun 800 cilt olduğunu söylemişlerdir."[52]

Allah rahmet etsin, işte o, *Funûn* adlı eserinin matbu olan kısmının giriş bölümünde şöyle diyen insandır:

"İmdi, vaktin kendisiyle harcandığı, nefsin meşgul edildiği ve kudreti yüce olan rabbe yaklaştırarak en güzel şey ilim talep etmektir. Bu, insanı cehalet zulmetinden dinin

[51] Bu kitabın küçük bir parçası bulunmuştur. Beyrut'taki Dâru'l-Meşrık bunu 1970-1 yılında Doktor George Makdisî'nin tahkikiyle iki cilt hâlinde basmıştır.

[52] *Zeylu Tabakâti'l-Hanâbile*, I, 142-62; İbnu'l-Cevzî, *Muntazam*, IX/92, 212-15.

nuruna çıkarır. Benim nefsimin meşgul olduğu ve vaktimi kendisiyle geçirdiğim şey işte budur, ilimdir.

Âlimlerin sözlerinden, kitapların içlerinden ve ulemanın meclislerinden, faziletlilerin toplantılarından ortaya saçılan anlık güzel düşünceleri kapmak[53] suretiyle elde edip istifade ettiğim bilgileri yazmaya devam ediyorum. Bunu yaparken, arzum, ilmin bir parçasının bana bulaşmasıdır. Çünkü böyle yapa yapa cehaletten uzaklaşıyorum. Belki de böyle devam ede ede benden öncekilerin ulaştığı bazı seviyelere ben de ulaşabileceğim.

İlim, kendisiyle iştigal eden insana hemen faydalar sağlamasa bile; vaktin kendisiyle ölüp gittiği boş şeylerden alakayı kesip atması bile yeterlidir. Allah Teala'dan bizleri sırat-ı müstakimden ayırmamasını dilerim. O bana yeter, O ne güzel vekildir."

İbnu'l-Cevzî diyor ki: İmam Ebû'l-Vefâ ibn Akîl'e ölüm yaklaşıp vefat alametleri baş gösterince, kadınlar ağlaşmaya başladılar. Bunun üzerine onlara şöyle dedi: 'Elli yıl Allah adına fetva verip imzaladım.[54] Bırakın beni de O'na kavuşacağım için sevineyim.'"

Bu büyük imam dünyadan ayrılırken, kitapları ve giydiği elbiselerinin dışında bir şey bırakmadı. Bıraktığı elbiseler sadece kefenine yetip borcunu ödeyecek kadardı. İlme olan hayırlı hizmetlerinden dolayı Allah ona rahmet etsin ve en güzel şekilde mükâfatlandırsın.

Muhterem okuyucu!

Görüldüğü gibi aklı çalıştırmak, vakti değerlendirmek, nefsi hayır ve ilme alıştırmak nasıl neticeler verdiriyor? Bu vesileyle elde edilen neticeler akılla kabul edilemeyecek

[53] İbnu'l-Cevzî'nin aynı adı taşıyan *Saydu'l-Hâtır* isimli bir eseri vardır. Bu, Ebû'l-Vefâ ibn Akîl'in burada söylediği, *saydu'l-havâtır* (akla geliveren düşünceleri kapmak, değerlendirmek) sözünden istifadeyle iktibas edilmiştir. Allah Teala her ikisine de rahmet etsin.

[54] İnsanların başlarına gelen meseleler ve olaylara dair verdiği fetvaları imzalıyordu. İmzalamayı Allah Teala'ya vekâleten yapıyordu.

kadar büyük rakamlara ulaşıyor. Oysa akıl kabul etmese bile hakikat böyledir. Evet bu azim, 800 cilt kitabı ortaya çıkartıyor. Hem de dünyadaki en büyük kitap! İnsanlardan sadece bir fert, evet sadece Ebû'l-Vefâ ibn Akîl kendi başına bu kadarlık bir kitabı telif etmiş. Hem de bunların yanında sayısı yirmiye ulaşan başka çalışmaları da var. Bunların bir kısmı ise onar ciltten meydana gelmektedir.

698/1299 yılında vefat eden İmam Bahâuddîn ibnu'n-Nehhâs el-Halebî en-Nahvî (Muhammed ibn İbrâhîm) ne kadar güzel, ne kadar doğru söylemiştir. (Allah ona rahmet etsin). Aşağıda zikredeceğimiz şiiriyle, sürekli olarak az şeyi başka az bir şey üzerine eklemek suretiyle son derece büyük bir yekûnun meydana geleceğini beyan etmektedir. Ebû'l-Vefâ ibn Akîl'de görüldüğü gibi, durum aynıyla budur. Çünkü onun eserleri 800 cilttir.

Evet, Suyûtî'nin *Buğyetu'l-Vuât* adlı eserinde Bahâuddîn ibnu'n-Nehhâs el-Halebî'nin terceme-i hâli verilirken şu şiiri de zikredilir:

İlim, oradan buradan toplanan,
Bir şey üstüne bir şey koymaktır.
Böyle devam eden bir insan,
Bir gün hikmete ulaşacaktır.
Çünkü sel kocamandır, lakin
Damlalardan oluşmaktadır.[55]

13. Zamanı Değerlendirmeyenleri, Meçhule Sürüklenen Gemidekilere Benzetmişlerdir

İmam Ebû'l-Ferec ibnu'l-Cevzî (Abdurrahmân ibn Alî en-Hanbelî el-Bağdâdî) ise 508/1114 yılında doğmuş, 597/1201 yılında vefat etmişlerdir. 89 yıl ömür sürmüş ve 500'den fazla kitap yazmışlardır.

Zamanın kıymeti ve önemini nasıl da bildiği, misafirler

[55] *Buğyetu'l-Vuât*, s. 6.

ile canını sıkan kimseler ziyarete geldiğinde vakti nasıl değerlendirdiği ile ilgili *Saydu'l-Hâtır* adlı kitabında[56] ve İbn Müflih Hanbelî'nin *el-Âdâbu'ş-Şer'iyye* adlı eserinde geçtiği gibi şöyle demiştir. (Allah'ın rahmeti üzerine olsun):

"İnsanın zamanının önemini ve vaktinin kıymetini bilmesi gerekir. Vaktinin bir lahzasını faydalı bir iş yapmaksızın geçirmemelidir. Gerek söz ve gerekse amel olarak en faziletli olanları yapmaya çalışmalıdır. Bedenin yapmaya muktedir olduğu hayırları yapmak azim ve niyetini her zaman taşıması gerekir. Nitekim hadis-i şerifte bu durum beyan edilmiştir: 'Müminin niyeti amelinden hayırlıdır.'[57] Önceki âlimlerden bir cemaat anları bile değerlendirmek hususunda aceleciydiler. (Tabiinin abid ve zahidlerinden) Âmir ibn Abdukays'tan rivayet edilmiştir. Kendisine bir adam, 'Benimle konuşur musun?' deyince ona 'Güneşi yerinde tut, seninle konuşayım.' demiştir.[58]

Ben ise insanların çoğunun zamanlarını boş işlerde acayip bir şekilde israf ettiklerini gördüm. Uzun gecelerde boş boş konuşurlar veya içinde şehvani ve lüzumsuz mevzular bulunan kitapları[59] okurlar. Uzun günlerde ise uyurlar. Gün boyu ya Dicle'nin kenarındadırlar[60] veya çarşılarda. Ben bunları, gemi onları alıp götürürken aralarında çene çalmaya devam eden fakat durumdan haberdar olmayan kimselere benzetiyorum.

[56] Bkz. İbnu'l-Cevzî, *Saydu'l-Hâtır*, hzr. Muhammed Abdurrahman Avad, Beyrut 1994, s. 136-7, 419-20.

[57] Bu zayıf bir hadisin bir parçası olup Taberânî *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, VI, 228'de, senediyle beraber Sehl ibn Sa'd es-Sâidî'den (Allah ondan razı olsun) rivayet etmiştir. Heysemî bu sahabiden hadisi *Mecmeu'z-Zevâid* adlı eserinde nakletmiştir. I, 61, 109. Keza Suyûtî de *el-Câmiu's-Sağîr*'de nakletmiştir. Bkz. Münâvî, *Feydu'l-Kadîr*, VI, 296.

[58] İbn Ebcer şöyle demiştir: "Ömrümüzden bir saat daha ölüme gitti." "Gün üzerinde bir hâkimiyetimiz yok (onu tutamıyoruz.)" Beyhakî, *Kitâbu'z-Zuhd*, s. 56.

[59] Keza dergileri, gazeteleri.

[60] İbnu'l-Cevzî, Bağdat'ta yaşıyordu.

Nadir insanlar gördüm ki niye var olduğumuzun sebeb-i hikmetini anlamışlar da (ebedî) yolculuğa çıkmak için azıklarını doldurmaktadırlar. Allah için şu ömür mevsimine dikkat edin. Geçip gitmeden önce değerlendirmek için acele edin. Zamandan istifade etmekte birbirinizle yarışın.

Boş konuşanların sohbetinden Allah'a sığınırım. Ben çok kimseler gördüm. İnsanların âdet edindiği şekilde beni çokça ziyarete geliyorlardı. Yanıma devamlı gidip gelmenin adını da 'hizmet' takmışlardı. Yanımda uzun uzadıya oturuyorlar, başkalarının dediği lafları ortaya atıyorlar ve faydasız şeyler konuşuyorlardı. Konuşmalarının aralarına gıybet de giriyordu. Zamanımızdaki pek çok insanın yapadurduğu bir şeydir bu. Bazen ziyaret edilen de bunu ister ve arzular. Çünkü yalnızlıktan canı sıkılır. Hele de tebrikleşme ve bayram günlerinde. Onların birbirlerine gittiklerini görürsün. Sadece tebrik etme ve selam verme ile yetinmezler, bilakis yukarıda zikrettiğim şeyleri de yaparak zamanlarını zayi ederler."[61]

[61] Profesör sınıfa girip karşısında duran dünyanın en seçilmiş öğrencilerine kısa bir süre baktıktan sonra, "Bugün zaman yönetimi konusunda deneyle karışık bir sınav yapacağız." dedi. Kürsüye yürüdü, kürsünün altından kocaman bir kavanoz çıkarttı. Arkadan, kürsünün altından bir düzine yumruk büyüklüğünde taş aldı ve taşları büyük bir dikkatle kavanozun içine yerleştirmeye başladı. Kavanozun daha başka taş almayacağına emin olduktan sonra öğrencilerine döndü ve "Bu kavanoz doldu mu?" diye sordu. Öğrenciler hep bir ağızdan "Doldu." diye cevapladılar. Profesör, "Öyle mi?" dedi ve kürsünün altına eğilerek bir kova mıcır çıkarttı. Mıcırı kavanozun ağzından yavaş yavaş döktü. Sonra kavanozu sallayarak mıcırın taşların arasına yerleşmesini sağladı. Sonra öğrencilerine dönerek bir kez daha, "Bu kavanoz doldu mu?" diye sordu. Bir öğrenci, "Dolmadı herhâlde." diye cevap verdi. "Doğru." dedi profesör ve yine kürsünün altına eğilerek bir kova kum aldı ve yavaş yavaş tüm kum taneleri taşlarla mıcırların arasına nüfuz edene kadar döktü. Yine öğrencilerine döndü ve "Bu kavanoz doldu mu?" diye sordu. Tüm sınıftakiler bir ağızdan "Hayır!" diye bağırdılar. "Güzel." dedi profesör ve kürsünün altına eğilerek bir sürahi su aldı ve kavanoz ağzına kadar doluncaya dek suyu boşalttı. Sonra öğrencilerine dönerek, "Bu deneyin amacı neydi?" diye sordu. Uyanık bir öğrenci hemen, "Zamanımız ne kadar dolu görünürse görünsün, daha ayırabileceğimiz zamanımız mutlaka vardır." diye atladı. "Hayır." dedi profesör, "Bu deneyin esas anlatmak istediği eğer büyük taşları baştan yerleştirmezseniz küçükler girdikten sonra büyükleri hiçbir zaman kavanozun içine koyamazsınız gerçeğidir." Öğrenciler şaşkınlık içinde birbirlerine bakarken profesör devam etti: "Nedir hayatınızdaki büyük taşlar? Çocuklarınız, eşiniz, sevdikleriniz, arkadaşlarınız, eğitiminiz, hayalleriniz, sağlığınız, bir eser yaratmak, başkalarına faydalı olmak, onlara bir şey öğretmek! Büyük taşlarınız belki bunlardan birisi, belki bir kaçı, belki hepsi. Bu akşam uykuya yatmadan önce iyice düşünün ve sizin büyük taşlarınız hangileridir iyi karar verin. Bilin ki büyük taşlarınızı kavanoza ilk olarak yerleştirmezseniz hiçbir zaman bir daha koyamazsınız, o zaman da ne kendinize, ne de çalıştığınız kuruma, ne de ülkenize faydalı olursunuz. Bu da iyi bir iş adamı, gerçekte de iyi bir adam olamayacağınızı gösterir." Profesör, ders bittiği hâlde sessizce oturan öğrencileri sınıfta bırakarak çıktı gitti...
İnternetten indirilen bu hikâyenin Kellog Business School'da (Northwestern Üniversitesi) İş İdaresi master öğrencileri ile Zaman Yönetimi dersi profesörü arasında geçtiği belirtilmiştir.

14. Altın Nasihatler

Ne zaman ki vaktin en kıymetli şey olduğunu ve hayırlı amellerle değerlendirilmesi gerektiğini anladım, bu hâlleri kerih gördüm. Daha sonra bu insanlarla aramda iki tercihte bulunmam gerektiğini anladım: Ya onların bu tutumlarını tasvip etmeyeceğim ve muhabbeti kesip bir başıma kalacağım, ya da bu hâllerini kabul edip zamanımı boşa öldüreceğim. (Böyle ikilem arasında kalınca) bu sefer elimden geldiği kadar onlarla karşılaşmamaya çalıştım. Mecbur kaldığımda da bir an önce onlardan kurtulmak için sözü kısa tuttum. Daha sonra, onlarla görüşeceğim vakitlerde, konuşmama mani olmayan bazı işler hazırladım ki zamanım boşa gitmesin. Bu gayeyle, görüşeceğim zamana kâğıtları kesme, kalemleri yontma ve defterleri demetleme işini bıraktım. Çünkü bu işler zaten yapılması gereken işlerdir. Ayrıca bunlar düşünmeyi, kalbi tam olarak teksif etmeyi gerektirmeyen uğraşlardır. İşte bu işleri onların ziyaret vakitlerine ayırdım ki vaktimden hiçbir dilim kaybolmasın.[62]

[62] Merhum Bozkırlı Mustafa Efendi'nin de böyle olduğu söylenir. "Fetva sormaya gelenler beni evde bulamazlarsa mesuliyet altında kalırım." düşüncesiyle düğünlere, sohbetlere, yemeklere gitmezmiş. Sual sormaya geleni içeri buyur

Çok insanlar gördüm. Bunlar hayatın manasını bilmiyorlar. Bunların bir kısmına Allah Teala yeterli mal vermiş, maişet için çalışmaya muhtaç bırakmamıştır. Fakat onlar, günün çoğunu çarşılarda oturarak geçirip insanları seyrederler. Üzerlerinden nice kötü iş ve fiil geçip gider. Bazıları da satranç oynamaktan uzak durmaz. Bir kısmı da sultanlarla, pahalılık ve ucuzlukla ilgili haberlerle ve diğer şeylerle zamanlarını boşa geçirip giderler. Buradan da anladım ki Allah Teala ömrün kıymetini, sıhhat ve afiyetle geçen vakitlerin ne kadar önemli olduğunu, sadece kendilerine ilham edip öğrettiği kimselere ikram etmiştir: "Bu ancak büyük nasibi olanlara bir vergidir."[63] Allah Teala'dan yaşadığımız hayatın vakitlerinin ne kadar kıymetli olduğunu bizlere idrak ettirmesini ve onun zenginliklerinden istifade etmeye muvaffak kılmasını dileriz.

Eski âlimler vakitlerini boşa harcamaktan sakınırlardı. Bakınız Fudayl ibn Iyâd şöyle demiştir: "Cumadan cumaya konuştuğu kelimeleri sayan insanlar biliyorum." Geçmiş âlimlerden birinin yanına girmişler. Kendisine, "Belki de sizi meşgul ettik." demişler. O da şöyle cevap vermiş: "Doğru söylüyorsunuz. Kitap okuyordum sizin gelmeniz sebebiyle okumayı bıraktım."

Bir abid Serî es-Sekatî'ye gelmiş. Bakmış ki yanında bir cemaat var. Bunun üzerine ona şöyle demiş: "Sen vakti lüzumsuz geçirenlerin uğrak yeri olmuşsun." Bu sözü söyledikten sonra oturmadan yoluna devam etmiş.

Ziyaret edilen kimse yumuşak yüzlü olursa, ziyaretçi daha da cesaret bulur ve oturmayı uzatır. O da eziyetten kurtulmaz.

eder, sorusunu alıp cevabını verdikten sonra bir şeker ikram ederek hemen gönderirmiş. Sebebi sorulduğunda da "Onlara genişlik gösterirsen burayı mesken edinirler." dermiş. Bursevî de şöyle demektedir: "İlim ve mevki sahibi kimselerin yanına varan akıllı, anlayışlı kişiler az konuşurlar, tez kalkarlar. Ahmaklar ise zamansız gelirler ve çok otururlar." *Rûhu'l-Beyân*, VII, 214.

[63] 41/Fussılet, 35.

Bir grup Mâ'rûf el-Kerhî'nin yanında oturmuşlardı. Bunlar oturmayı uzatınca (artık bıkarak) onlara şöyle demiş: "Güneşi idare eden melek onu iteklemekten bir an geri durmuyor. Siz ne zaman kalkacaksınız?"

Önceki âlimlerden bir grup anları bile değerlendiriyordu:

Dâvûd-ı Tâî ekmeği suya koyup yer ve şöyle derdi: "Bu şekilde yemekle, çiğneyerek yemek arasında 50 ayet kıraat edecek vakit farkı vardır."[64]

Osman Bâkıllânî de daima zikrullah ile meşgul olurdu. O şöyle demişti: "İftar vakti yemek yemek sebebiyle zikirden uzak kaldığım için sanki ruhumun çıkacağını hisseder gibi oluyorum."

Seleften birisi talebelerine şunu tavsiye ederdi: "Yanımdan çıktığınızda ayrı ayrı gidin, belki biriniz yolunda giderken Kur'an okur. Bir arada giderseniz mutlaka konuşursunuz."

Şunu bilesin ki zaman bir lahzası dahi kaybedilmeyecek kadar kıymetlidir. Nitekim sahih bir hadiste Rasulullah (sas.) Efendimizin şöyle buyurdukları geçmektedir: "Kim *subhânellâhi ve bi-hamdihî*[65] derse cennette kendisi için bir hurma ağacı dikilir."[66] Oysa Âdemoğlu ne kadar çok sevabı, zamanı boşa harcamak suretiyle zayi etmektedir! Bugünler tarla gibidir. Akıllı kimsenin bu tarlayı ekmekten geri durması veya buna aldırmaması doğru olur mu?

Zamanı güzel değerlendirmeye yardımcı olan şey, mümkün olduğunca tek başına kalmak, karşılaşılan kimseye sa-

[64] Ferîduddîn Attâr, *Tezkiretu'l-Evliyâ*, trc. Süleyman Uludağ, s. 291.

[65] Allah'ı tesbih eder, O'na hamd ederim.

[66] Hadis Câbir'den (Allah ondan razı olsun) gelmektedir. Tirmizî *Câmi*'inde, Deavât'ta rivayet etmiştir: V/511. Hâkim de *Mustedrek*'inde Duâ'da rivayet etmiştir: I, 501. Tirmizî hadis için hasen garîbtir demiştir. Hâkim de Muslim'in şartlarına göre sahihtir demiştir. İbnu'l-Cevzî'nin "Sahihtir." sözünden, maruf olan mananın anlaşılması gerekmez. Çünkü sahih ifadesinden hemen hadisin *Sahîhân* (Buhârî ve Muslim) veya ikisinden birisinde rivayet edildiği anlaşılmaktadır. Oysa burada durum böyle değildir. (Dolayısıyla İbnu'l-Cevzî bu sözüyle sahih bir hadisi kastetmekte, sahih bir hadiste geçmektedir demek istemektedir.)

dece selam vermek veya mühim ihtiyacı arz etmekle yetinmek, bunun yanında az yemekle iktifa etmektir. Çünkü fazla yemek çok uyumaya ve geceyi boşa geçirmeye sebebiyet verir. Geçmiş âlimlerin hayat hikâyelerine bakan ve yapılan amelin karşılığının alınacağına inanan için, bu zikrettiklerim gayet açık ve net, şüphe götürmez gerçeklerdir.

Önceki âlimlerimizin gayretleri çok fazla idi. Zaten ömürlerinin hülasası olan eserleri bunu ortaya koymaktadır. Ama maalesef eserlerinin çoğu kaybolmuştur. Çünkü öğrencilerin iştiyakları azalmış, özet kitapları istemeye başlamışlardı. Uzun kitapları okumak canlarını sıkıyordu. Bu sebeple müellifler, okuttukları kitaplarının bazılarını özetlediler. Daha sonra bu uzun kitaplar istinsah edilip yazılmadıkları için kaybolup gitti.

İlim yolunda, en güzelin ardında koşan öğrencinin takip edeceği en münasip metot, bizlere ulaşan kitapları tetkik etmesidir. İlim öğrencisi bunları çokça mütalaa etmelidir. Çünkü böyle yaparak önceki âlimlerin ne kadar bilgili olduklarını, ne derece gayretli olduklarını görür ve bu gördükleri onun azmini biler, ciddi çalışması yönünde gayretini ve isteğini artırır. Ayrıca (unutulmamalıdır ki) hiçbir kitap faydadan hali değildir.

Beraber yaşayadurduğumuz insanların yaşam biçimlerinden Allah'a sığınırım. Bunlarda ilme yeni başlayan kimsenin örnek alıp uyabileceği bir gayret –maalesef– yoktur. Zahid olmak isteyenin de istifade edebileceği vera sahibi biri yoktur. Allah için, siz geçmiş ulemanın hayat hikâyelerini okuyun, eserlerini ve onlarla ilgili haberleri mütalaa edin, kitaplarını çokça tetkik edin. Çünkü bu onları görmek mesabesindedir. Bir şairin dediği gibi:

Benden geçti gitti artık,
Diyarları gezip görmek.
Bunu yapamasam bile,
İsterim kulakla dinlemek.

Ben sana kendi hâlimi anlatayım: Kitapları mütalaa etmekten doymam. Görmediğim bir kitaba rastladığımda sanki bir hazine bulmuş gibi olurum.[67]

Nizamiye medresesinde vakfedilmiş kitapların kataloglarına baktım. Bir de ne göreyim? 6000 kadar cildin isimlerini ihtiva etmektedir. Aynı zamanda Ebû Hanîfe'nin, Humeydî'nin,[68] hocamız Abdulvahhâb Enmâtî'nin, İbn Nâsır'ın ve Ebû Muhammed Haşşâb'ın kitaplarının kataloglarına baktım. Bunlar koca koca yük tutuyorlardı. Bunun dışında takatimin yettiği diğer kitaplara da baktım.[69] Ben yirmi bin cilt kitap mütalaa ettim desem de rakam daha da fazla idi. Ve ben hâlâ mütalaa edecek kitap arıyorum.

Ben bu kitaplarda geçmişlerin hayat hikâyelerine, ne ka-

[67] Makarrî anlatıyor: "Kordova'da oturuyorken özellikle ilgilendiğim bir kitabın (iyi bir nüshasını) satın almak üzere sık sık kitap çarşısına gidiyordum. Nihayet yazısı güzel ve cildi mükemmel bir nüshaya rastladım, neşe ve sevinç içinde mezatta satışa arz edilmiş bu kitabın fiyatını arttırmaya başladım. Ancak karşıdakilerin ısrarlı arttırmaları sonucu kitabın fiyatı, normalin çok üstüne çıktı. Bunun üzerine mezat memuru tellala dönerek, 'Kitabın fiyatının asıl değerinin üstüne çıkmasına sebep olan rakip arttırıcıyı bana göstersene!' dedim. O da beni gayet temiz ve mutena elbiseler giyinmiş bir adamın yanına götürdü. Kendine yaklaşarak şöyle dedim: 'Allah, efendimizi ince bilgili bir fakih kılsın! Şayet bu kitabı elde etmek için özel bir maksat ve gayen varsa ben vazgeçeyim, zira arttırmada varılan fiyat daha şimdiden asıl değerinin üzerine çıktı.' O şöyle cevap verdi: 'Ben ne bir fakihim (hukukçu) ve ne de kitabın içindeki bilgiler beni alakadar ediyor. Fakat son zamanlarda, daha çok kendimi oturduğum şehrin ileri gelenleri arasında sayılıp itibar edilen ve ilimden anlayan bir kimse olarak gösterebilmek için (evimde) bir kitaplık tesis ettim ve bunun çoğunu da doldurdum. Kitaplıkta azıcık bir aralık kaldı ki işte bu kitabın kalınlığı tam burasını dolduracak durumda! Ayrıca gayet mükemmel ve güzel cilt kapağının da olduğunu görerek onu beğendim ve fiyatının, nereye vardığını da doğrusu hiç hesaplamadım; Allah'a şükürler olsun, elinde geniş imkânlar bulunan bir kimseyim!" Makarrî, *Nefhu't-Tîb*, I, 302'den nakleden Philip K. Hitti, *Siyasal ve Kültürel İslam Tarihi*, III, 894-5.

[68] İbn Hazm'ın arkadaşı, Muhammed ibn Fettûh el-Endelûsî el-Bağdâdî.

[69] Burada katalog ve fihristleriyle beraber isimlerini verdiği kütüphanelerdeki kitapların tamamını mütalaa ettiğini söylemek istiyor. Bunlar onun döneminde Bağdat'taki büyük kütüphanelerin bir kısmı idi.

dar gayretli olduklarına, ezberlemelerine, ibadetlerine, acayip bilgilere sahip oluşlarına bakarak çok istifade ettim.

Mütalaa etmeyen kimse bunu bilemez. Bu mütalaalardan sonra, insanların durumlarını ayıplamaya, öğrencilerin gayretlerini az görmeye başladım. (Bu idrakimden dolayı) Allah'ıma hamd olsun."[70]

Hafız İbn Receb *Zeylu Tabakâti'l-Hanâbile* adlı eserinde İbnu'l-Cevzî'nin terceme-i hâlini verirken şöyle der: "Hiçbir ilim dalı bırakmadı, hepsiyle ilgili bir kitap yazdı. Kendisine eserlerinin sayısı sorulunca şöyle demiştir: "340 eserden fazla. Bunlardan bir kısmı yirmi cilt, bir kısmı da sadece fasiküldür." Muvaffak Abdullatîf de şöyle demiştir: İbnu'l-Cevzî, zamanının hiçbir dilimini zayi etmiyordu. Günde dört fasikül yazıyordu. Böylece yaza yaza yıllık elli ila altmış cilt arasında kitap telif ediyordu."[71]

15. Şu İki Parmağımla İki Bin Cilt Kitap Yazdım

Zehebî *Tezkiretu'l-Huffâz* adlı eserinde, İbn Receb de *Zeylu Tabakâti'l-Hanâbile*'de şöyle derler: "İbnu'l-Cevzî'nin torunu Ebû'l-Muzaffer şöyle der: Ömrünün son demlerine doğru dedemin minberde şöyle dediğini işittim: "Bu iki parmağımla 2000 cilt kitap yazdım."[72] İbnu'l-Verdî de *Tetimmetu'l-Muhtasar fi Ahbâri'l-Beşer* adlı eserinde şöyle der: "Denilir ki: Ebû'l-Ferec İbnu'l-Cevzî'nin yazmış olduğu fasiküller bir araya getirildi. Yaşamış olduğu ömür hesap edilip bunlara bölündü. Her güne dokuz fasikül düşmekteydi."[73]

Kummî, *el-Kunâ ve'l-Elkâb*'da nakleder: "İbnu'l-Cevzî'nin hadisleri yazdığı kalemlerinin tıraş yontukları toplanıyordu. Bunlar büyük bir yekûn tutmuştu. Vefatından sonra

[70] *Saydu'l-Hâtır*, I, 46, 201-2, II, 318-9, III, 606; *el-Âdâbu'ş-Şer'iyye*, III, 483.
[71] *Zeylu Tabakâti'l-Hanâbile*, I, 412-3.
[72] *Tezkiretu'l-Huffâz*, IV/1344; *Zeylu Tabakâti'l-Hanâbile*, I, 401.
[73] *Tetimmetu'l-Muhtasar fi Ahbâri'l-Beşer*, II, 218.

gasil suyunun bunlarla kaynatılmasını vasiyet etti. Vasiyeti yerine getirildi. Bu yontuklar yettiği gibi biraz da arttı."[74]

Üstat Abdulhamîd el-Alvecî el-Irâkî *Muellefâtu İbnu'l-Cevzî* adıyla bir kitap telif etmiş, Vezâretu's-Sekâfe ve'l-İrşâdi'l-Irâkiyye'de[75] bunu 1385/1965 yılında Bağdat'ta basmıştır. Bu kitabında İbnu'l-Cevzî'nin eserlerinin isimlerini saymış ve bu rakam 519'a ulaşmıştır. Bunların bir kısmı büyük kitaplar olup her biri 10 ciltten fazladır, bir kısmı da birkaç sayfalıktır.[76]

Eserinin mukaddimesinde şöyle der: "Hafız İbn Receb el-Hanbelî *Zeylu Tabakâti'l-Hanâbile*[77] adlı eserinde İmam İbn Teymiyye'nin *Ecvibetu İbn Teymiyye el-Mısriyye*'de şöyle dediğini nakleder: 'Şeyh Ebû'l-Ferec ibnu'l-Cevzî çok eser hazırlayıp telif etmiştir. Pek çok sahayla ilgili çalışmaları vardır. Ben bunları saydım, daha sonra görmediğim bir şeyi gördüm: Eserlerinin sayısı 1000'den fazla idi."[78]

Hafız Zehebî *Tezkiretu'l-Huffâz* adlı eserinde İbnu'l-Cevzî'nin eserlerinden büyük bir bölümü zikrettikten sonra şöyle der: "Bu zatın yazdığı kadar eser yazan başka bir insan bilmiyorum."[79] Zehebî daha sonra da Muvaffak Abdullatîf'in İbnu'l-Cevzî hakkındaki şu sözünü nakleder: "Zamanının hiçbir dilimini zayi etmiyordu. (Tedris, telif, soranlara fetva vermek) yanında günde dört fasikül yazıyordu. Her ilimde bilgisi vardı."

16. Bin Fasikül Kitap Yazdı

Tezkiretu'l-Huffâz'da, 541/1146 yılında dünyaya teşrif edip 600/1203 yılında vefat eden Hafız Abdulğanî Makdisî'nin (Allah kendisine rahmet etsin), terceme-i hâlinde şöy-

[74] *el-Kunâ ve'l-Elkâb*, I, 242.
[75] Irak Kültür ve İrşat Bakanlığı.
[76] Yazarın tespit edemediği başka eserleri de vardır.
[77] I, 415.
[78] *Muellefâtu İbni'l-Cevzî*, I, 415.
[79] *Tezkiretu'l-Huffâz*, IV/1344.

le geçer: "İmam, muhaddisu'l-İslâm, Takiyyuddîn Ebû Muhammed Abdulğanî ibn Abdulvâhid el-Makdisî el-Cemmâîlî sümme'd Dımaşkî es-Sâlihî el-Hanbelî. Pek çok eserin sahibi. Ebû Tâhir Silefî'den 1000 cüz yazmıştır. Sayılamayacak kadar eser telif etmiştir. Vefat edene kadar sürekli istinsah etmekle, eser yazmakla, hadis rivayet etmekle ve Allah'a ibadet etmekle meşgul oldu.

(Öğrencisi) Ziyâ Makdisî şöyle demiştir: Zamanının hiçbir dilimini zayi etmiyordu. Sabah namazını kıldıktan sonra, bazen Kur'an-ı Kerim'in kıraat vecihlerini öğretiyor, bazen de hadis yazdırıyordu. Daha sonra kalkıp abdest alıyor ve öğlen öncesine kadar Fatiha ve Muavvizeteyn'i (Felak, Nâs surelerini) okumak suretiyle 300 rekât kılıyordu. Ardından biraz uyuyor ve öğleni kılıyordu. Peşinden de akşama kadar hadis rivayeti ve eser yazmakla meşgul oluyordu. Akşamleyin de oruçlu ise iftar ediyordu. Yatsıyı kıldıktan sonra gece yarısına kadar veya biraz daha fazla uyuyordu.

Sonra abdest alıyor ve namaz kılıyordu. Ardından bir daha abdest alıyor ve sabah namazına yakın vakte kadar namaz kılıyordu. Bazen yedi ve daha fazla abdest aldığı olurdu. (Böyle çok abdest alması hususunda) şöyle diyordu: 'Azalarım ıslak olunca namaz benim için daha lezzetli oluyor.' Bu ibadetten sonra, sabah namazından önce biraz kestiriyordu. Onun âdeti bu şekilde idi."[80] Geriye kırktan fazla kitap bırakmıştır. Bu eserlerde çok kıymetli bilgiler vardır.[81]

17. Yemek Yedikleri Vaktin Boşa Geçmesine Üzülürlerdi

Tarihçi doktor İbn Ebî Useybia'nın *Uyûnu'l-Enbiyâ fî Tabakâti'l-Etibbâ* adlı eserinde, 543/1148 yılında doğup 606/1209 yılında 63 yaşında vefat eden, müfessir, usulcü, kelam âlimi İmam Fahruddîn Râzî'nin (Muhammed ibn Ömer'in, Allah Teala kendisine rahmet etsin) terceme-i hâlinde, geriye 200 kadar kitap bıraktığı, bunların bir kısmının –meşhur tefsiri gibi– 32 cüz ile bir kaç sayfalık risale arasında değiştiği zikredilir.

[80] *Tezkiretu'l-Huffâz*, IV/1376-80.

[81] Bunlarla ilgili olarak geniş ve yüklü bilgi için İbn Receb'in *Zeylu Tabakâti'l-Hanâbile*'deki terceme-i hâline bakınız. II, 5-34.

Buradaki terceme-i hâlinde İbn Ebî Useybia'nın şu sözü zikredilir: "Kâdî Şemsuddîn el-Hûî, Üstat Fahruddîn'in şöyle dediğini bizlere nakletti: 'Vallahi yemek yerken ilimle meşgul olamadığım için çok üzülüyorum. Çünkü zaman ve vakit çok kıymetli bir şeydir."[82]

Hafız, tarihçi İbnu'n Neccâr *Zeylu Tabakâti Bağdâd*'da, Hafız Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*'da İmam İbn Sukeyne'nin terceme-i hâlinde şöyle derler:

"Şeyh, imam, âlim, fakih, muhaddis, sika, uzun ömürlü, büyük imam, şeyhülislam, Irak'ın övünç kaynağı Ziyâuddîn Ebû Ahmed Abdulvahhâb ibn Alî ibn Sukeyne el-Bağdâdî es-Sûfî eş-Şâfi'î. 519/1125 yılında doğup 607/1210 yılında vefat etti. Âlî isnad,[83] bilgi ve tetkikte, zühdde, ibadette, vakarda, sünnete uygun yaşamada, önceki salih âlimlerin yolunu tutmakta zamanının imamı idi.

Allah Teala ona uzun ömür ihsan etmiş, o da tüm rivayetlerini birkaç kez rivayet etmiştir. Çeşitli bölgelerden hadis talipleri kendisine gelirlerdi. Vakitlerini iyi değerlendirirdi. Konuştuğu kelimeler sayılı idi. Onun her vakti Kur'an okumakla, zikirle, namazla veya insanların kendisine okuması ile geçerdi. Gelenlerin kendi meclisinde boş konuşmalarına, gıybet etmelerine veya faydasız şeyleri mevzu yapmalarına engel olurdu. Evinden ya cumaya veya cenazeye katılmak için çıkardı. Dünya ehlinin evlerine ziyafetlere ve taziyelere gitmezdi.

Öğrencisi İbnu'n-Neccâr şöyle demiştir: "Yeryüzünün şarkını garbını dolaştım. Nice imamlar, âlimler, zahid-

[82] *Uyûnu'l-Enbiyâ fî Tabakâti'l-Etibbâ*, II, 34.

[83] İlk kaynağa daha az ravi ile ulaşmak hususunda.

ler gördüm ama ondan daha kâmilini, daha çok ibadet edenini ve vakarlısını görmedim. 20 yıl geceli gündüzlü onunla beraber oldum. Edebi ondan öğrendim ve kendisine hizmet ettim. Kur'an-ı Kerim'i tüm rivayet ve kıraat çeşitleriyle ona okudum. Hadisteki rivayetlerinin çoğunu kendisinden dinledim. Büyük kitapları kendisine okudum. Velhasıl ben ondan çok istifade ettim."

Nizamiye (Medresesi) müderrisi Yahyâ ibn Kâsım şöyle demiştir: İbn Sukeyne, âlim, amel sahibi bir kimse idi. Vaktini hiç zayi etmezdi. Araştırmaya ve hükümleri tetkike önem verdiğinden dolayı, huzuruna girdiğimizde bizlere şöyle derdi: Selâmun aleykum üzerine ilave bir söz söylemeyin."[84]

Vallahi bu acayip bir şey! Çünkü sadece "selâmun aleykum" demelerini istiyor. Selamın ardından mutat olarak söylenen güzel ifadeleri tekrarlamaktan men ediyordu. Selamdan hemen sonra, esas meseleye ve müzakereye girmelerini istiyordu. Bunu da vakit kazanmak için yapıyordu.[85]

18. Zorluk Çektiğin Kadar Temenni Ettiğin Şeye Ulaşırsın

Saatlere ve anlara dikkat eden, hatta can çekişip bu dünyaya veda edecekleri anda bile ilim öğrenmeye çalışan büyük imamlardan birisi de *Elfiyye* ile nahiv ilminin diğer temel kitaplarının müellifi İmam İbn Mâlik en-Nahvî'dir. Kendile-

[84] *Zeylu Tabakâti Bağdâd*, I, 354-68; *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XXI, 502-5.

[85] Osmân el-Bâkıllânî de Allah'ın zikrinden koptuğu için en kızdığı zamanın yemek zamanı olduğunu söylemiştir. İbnu'l-Cevzî, *Tenbîhu'n-Nâim*, s. 10. Şihâbuddîn Ahmed Farfûr, Suriye'nin son dönem büyük âlimlerinden olan babası Muhammed Sâlih Farfûr'a (vefatı: 1986) sorar: "Bu kadar ilmi nasıl elde ettiniz?" Babası cevap verir: "Oğlum biz zamanımızı asla zayi etmezdik. Hatta misafirimiz olduğunda, çok zaman kaybetmeyelim diyerek yemek hazırlamak yerine hurma, ceviz ve fıstık ikram ederdik." Babasını bir gün üzüntülü gördüğünde nedenini sorar. Babası şöyle der: "Başından sonuna kadar özetlediğim İbn Akîl çalışmamı kaybettim. Ben bu çalışmayı öğrenciler ve misafirler ziyaretime geldiğinde çay hazırlanırken yapmıştım."

ri 600/1203 yılında dünyaya teşrif etmişler ve 672/1273'te vefat etmişlerdir. Allah kendisine rahmet etsin. Makarrî'nin *Nefhu't-Tîb*'indeki terceme-i hâlinde şöyle geçer:

"Allah kendisine rahmet etsin. Çok mütalaa eden bir insandı. Kaynağa hemen müracaat ederdi. Yerine bakmadan bir şeyi ezberinden yazmazdı. Sika hocaların, güvenilir âlimlerin âdetleri bu idi zaten. Kendisi ya namaz kılarken, ya Kur'an-ı Hakim'i okurken, ya eser yazarken ya da kitap okurken görülürdü.

Rivayete göre bir gün hava almak için arkadaşlarıyla beraber Şam'da gezintiye çıkarlar. Gitmek istedikleri yere vardıklarında arkadaşları onun yanlarında olmadığını fark ederler. Bu sefer başlarlar onu aramaya fakat bulamazlar. Daha sonra iyice araştırırlar ve onu kâğıtların üzerine yumulmuş hâlde bulurlar.

Onun ilme önem verişine dair bundan daha ilginci, vefat ettiği gün birkaç beyit ezberlemiş olmasıdır. Bazıları bunların sekiz beyit olduğunu söylemiştir. Bunları oğlu okumuş, (o da ezberlemiştir). Bu azim, şu sözün doğruladığı hakikatlerdendir: "Zorluk çektiğin kadar temenni ettiğin şeye ulaşırsın." Bu yüksek gayretleri sebebiyle Allah Teala kendilerini en hayırlı şekilde mükâfatlandırsın. Şam'da 672/1273 yılında vefat etmiş ve Kâsiyûn dağının eteğine defnedilmiştir. Kabri hâlâ orada maruftur. Allah kendisine rahmet etsin."[86]

19. Rastladıkları Kıymetli Bilgileri Hemen Kaydederlerdi

Hafız Zehebî *Tezkiretu'l-Huffâz*'da İmam Nevevî'nin (Yahyâ ibn Şeref Havrânî'nin) terceme-i hâlinde şöyle der:

"İmam, hafız, eşsiz insan, önder, şeyhülislam, evliyanın seçkin örneği Muhyiddîn Ebû Zekeriyyâ Yahyâ ibn Şeref

[86] *Nefhu't-Tîb*, II, 222, 229.

ibn Murrî el-Hızâmî el-Havrânî eş-Şâfi'î'dir. Faydalı pek çok eseri vardır.

631/1234 yılında (Havran'ın bir beldesi olan Neva'da) dünyaya teşrif etti. 649/1251 yılında Şam'a geldi. Revahiyye medresesine yerleşti. (Sadece) medresenin ekmeğini yerdi. (Medreseyle ilgili olarak şöyle demiştir: 'Burada iki yıl kadar şöyle uzanıp da bir yatmadım.') Dört buçuk ayda *Tenbîh*'i ezberledi. Senenin geri kalan bölümünde de *Muhezzeb*'i ezberinden hocası Kemâl İshâk ibn Ahmed'e okudu.

Öğrencisi, aynı zamanda hocamız Ebû'l-Hasan ibn Attâr şunu zikretti: Üstat Muhyiddîn Nevevî ona şunları söylemiş: 'Her gün gerek şerh ve gerekse düzeltme olarak hocalarıma 12 ders okuyordum: İki ders *Vasît* (fıkıh ilgili), bir ders *Muhezzeb* (fıkıhla ilgili), bir ders *el-Cem' beyne's Sahîhayn* dersi (hadisle ilgili), bir ders *Sahîh-i Muslim*, bir ders İbn Cinnî'nin eseri *Luma'* (nahivle ilgili), *Islâhu'l-Mantık* dersi (lügatle ilgili), kelimelerin çekimleriyle ilgili bir ders, bir ders de usûl-i fıkh. Bazen Ebû İshâk'ın *Luma*'ı, bazen de Fahruddîn Râzî'nin *Muntehab*'ı. Keza bir ders ravilerin isimleri, bir ders kelam, (bir ders de nahiv).'

Yine kendisiyle ilgili olarak şöyle demiştir: 'Bir müşkili halletme babından, bir ibareyi açıklama kabilinden veya bir kelimenin nasıl okunacağı türden bu ilimlerle ilgili ne buluyorsam yazıyordum. Allah Teala da benim vaktimi bereketli kılmıştı.'

Ebû'l-Hasan el-Attâr da şöyle der: 'Allah kendilerine rahmet etsin, hocamız ne gece ne gündüz vaktini hiç zayi etmediğini, sürekli ilimle meşgul olduğunu, yolda dahi öğrendiklerini tekrar edip mütalaa ettiğini söylemişti. O bu hâl üzere altı yıl devam etti. Daha sonra eser yazmaya, bildiklerini aktarmaya, vaaza ve hakikatleri insanlara sunmaya başladı. Sadece yatsı namazından sonra günde bir öğün yerdi. Ve yalnız bir kere sahur vaktinde su içerdi.

Meyve ve salatalık yemezdi. Buna sebep olarak şöyle derdi: 'Vücudumun suyunu artırıp uykumun gelmesinden korkuyorum.' Hocamız hiç evlenmedi.

Sürekli ilimle, eser yazmakla, ilmin neşriyle, ibadet, vird, oruç ve zikir ile meşgul oldu. Gerek yiyecek ve gerekse giyim hususunda ihtiyaç kadarıyla yetinerek hayatın sıkıntılarına sabretti.[87] Elbisesi iyi işlenmemiş kumaştan, sarığı da küçük şebehtaniye idi."[88] 676/1277 yılında vefat etti. Allah'ın rahmeti üzerine olsun. 45 yıl yaşadı. Geriye büyük ve pek çok eser bıraktı. Bunları hayatının günlerine taksim ettiklerinde her güne dört fasikül düşmekteydi.[89]

20. İlmî Çalışma Yaparken Kalemlerini Tıraş Etmekle Vakit Kaybetmezlerdi

Vakitleri ve anları en garip zamanlarda bile muhafaza edip, fikirlerini ve zihinlerine gelen anlık güzel düşüncelerini yazan büyük ulemadan, seçkin ve son derece mütehassıs doktorlardan birisi de zamanında tıbbın önderi kabul edilen İbnu'n-Nefîs ed-Dımaşkî summe'l-Mısrî'dir. Huvânesârî'nin *Ravdâtu'l-Cinân* adlı eserinde, Selâhuddîn Safedî'nin *el-Vâfî bi'l-Vefeyât* adlı kitabından nakille özetle şöyle denmektedir:

"İmam, faziletli insan, doktor, allame Alâuddîn ibnu'n-Nefîs Alî ibn Ebî Hazm el-Karşî.[90] 610/1213 yılında Şam'da

[87] es-Sem'ânî, Hüseyin ibn Ahmed el-Husrevcirdî ile (536/1141) ilgili olarak şunu anlatıyor: "Bir hastalık nedeniyle Kirmân'da parmaklarını kaybetti. Kâğıdı ayağının altına koyup tutuyor, kalemi avuç içleriyle tutuyor, gayet okunaklı ve hızlı yazıyordu. Günde geniş ve okunaklı yazıyla beş bölüm yazıyordu." ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XX/61.

[88] *Tezkiretu'l-Huffâz*, IV/1476. Keza İbn Kâdî Şehbe, *Tabakâtu'ş-Şâfiiyye*, II, 194.

[89] Bilim ve düşünce tarihinin en önemli müellifleri arasında yer alan Gazâlî'nin de 300 veya 400 civarında eser bıraktığı, eserlerinin sayfa sayısını hayatının günlerine bölünce, gün başına ortalama 16 sayfa (dört kerrâse) gibi hayret verici bir rakamın düştüğü belirtilmektedir. Bkz. Sabri Orman, *Gazâlî'nin Hayatı ve Eserleri*, İslâmî Araştırmalar, Gazâlî Özel Sayısı, Cilt: 13, sayı: 3-4, 2000, s. 245.

[90] *el-Karşî*, Mâverâunnehr beldelerinden Karş'a nispettir.

doğdu, 687/1285 yılında Kahire'de vefat etti. Allah Teala kendisine rahmet etsin.

Tıp ilminde eşsiz bir insandı. Gerekli bilgiyi anında söylemek ve delil getirmekte benzeri olmadığı gibi, ona benzer kimse de yoktu. Tıp ilmiyle ilgili çok değerli eserleri, kıymetli telifatları vardır.

Tıpla ilgili olarak *Şâmil* adlı kitabını yazmıştır. Bu eserin kılavuzu kitabın 300 fasikül olduğunu göstermektedir. Bunu arkadaşlarından birisi zikretmiştir. Bunları 80 fasikülе temize geçmiştir. Keza birkaç fasiküllük *el-Muhezzeb fi'l-Kuhl* eserini ve *Şerhu'l-Kânûn li'bni Sînâ*'yı yazmıştır. Bunların dışında tıpla ilgili başka kitapları da vardır.

Mantık ilmini de bilirdi. Bu ilimle ilgili muhtasar bir çalışması vardır. Ayrıca İbn Sînâ'nın mantıkla ilgili *Hidâye* kitabını şerh etmiştir. Aynı şekilde usûl-i fıkh, fıkıh, Arapça, hadis, ilmu'l-beyân ve diğer ilim dallarında eserleri vardır. Ebû İshâk Şîrâzî'nin Şafii mezhebinin furuat meselelerini inceleyen *Tenbîh* adlı eserini başından "Sehv Babı (Namazda Yanılma)" babına kadar güzel bir şekilde şerh etmiştir. Kendileri Kahire'deki Mesruriye Medresesi'nde fıkıh hocalığını da üstlenmişlerdi.[91]

İmam Burhânuddîn İbrâhîm er-Reşîdî şöyle demiştir: 'Alâuddîn ibnu'n-Nefîs eser yazmak istediğinde önüne yontulmuş kalemler konur, yüzünü duvara döner ve zihninden yazmaya başlardı. Âdeta taşkın sel gibi yazardı. Kalem bitip ucu tükenince onu atar başka bir tanesini alırdı. Böylece kalem yontmak için zaman harcamazdı. (Eser yazdığında) birikimiyle yazar, başka yere müracaat etmezdi.'

[91] Kitaplarının ve telifatlarının isimleri ve bunlardan mevcut olanların bulundukları yerler için Doktor Paul Kalyoncu'nun İbnu'n-Nefîs, *Talîatu'l-Ahdi'l-İlmî fi't-Tıbb* adlı eserinin 141 ila 148. sayfalarına bakınız. Bunu Kuveyt'teki *Vezâretu'l-İrşâd ve'l-Enbâ'* (İrşat ve Haberler Bakanlığı), tarihsiz olarak Kuveyt Hükümeti matbaasında basmıştır.

Kahire'de hekimlik yapan, aynı zamanda İbnu'n-Nefîs'in talebelerinden olan Sedîd ed-Dimyâtî şunu anlatır: 'Bir gece o ve Kâdî Cemâluddîn ibn Vâsıl bir araya geldiler. Ben ise yanlarında uyuyordum. Yatsı namazını kıldıktan sonra müzakereye başladılar. Bir ilimden başka bir ilme geçip durdular. Şeyh Alâuddîn tüm müzakerelerde birikimi ile zorlanmadan meseleleri tetkik edi(p izahatlarda bulunu)yor fakat Kâdî Cemâluddîn zorlanıyor, sesi yükseliyor, gözleri kızarıyor ve boynundaki damarlar şişiyordu. Bu hâl üzere sabah aydınlığına kadar devam ettiler.

Meseleler bitince Kâdî Cemâluddîn şöyle dedi: 'Üstat Alâuddîn! Bizim bildiğimiz bazı bilgiler, nükteler ve kaidelerden ibaret. Sende ise ilim hazineleri var.'

Bir başkası da şöyle der: 'Şeyh Alâuddîn bir defasında Bâbu'z-Zehveme'de hamama girdi. Yıkanmasına devam ederken aniden soyunma mahalline çıktı. Kalem, mürekkep ve kâğıt istedi. Burada nabızla ilgili bir makaleyi yazıp bitirdi. Sonra dönüp tekrardan hamama girdi ve yıkanmasını tamamladı.'

Muruet sahibi bir insandı. Gece olsun, gündüz olsun bildiklerini aktarmaktan geri durmaz, bildiklerini saklamazdı. Evindeki meclisine ümeradan bir grup, doktorların önde geleni Muhezzebuddîn ibn Ebî Huleyka, Şerefuddîn Sağîr ve diğer büyük doktorlar gelirlerdi. Her grup kendi ekibine göre ayrı ayrı otururlardı. Kendisi ve İmâduddîn Nablusî eliyle Mısır ve Kahire'de pek çok doktor yetişmiştir. Kahire'de bir ev bina etmiş ve sofasına varıncaya kadar her yerini mermer döşetmişti.

Vefat etmiş olduğu hastalığında bazı doktor arkadaşları bir nebze içki içmesini söylediler. Onların iddiasına göre yakalandığı hastalığın tedavisi içkiyle olabilirdi. O bir damla bile içki almaya yanaşmadı ve şöyle dedi: 'Karnımda birazcık dahi olsa içki bulunduğu hâlde Allah Teala'ya varmak istemem.' Hiç evlenmedi. Yaptırmış olduğu bu

evini, kitaplarını ve mallarını el-Bîmâristânu'l-Mansûrî'ye vakfetti.[92]

Ezcümle; büyük bir imam idi. Pek çok fazıl kimse onun için 'İkinci İbn Sînâ'dır.' demişlerdir."[93]

Sevgili okuyucu!

Şunu unutmayınız ki İbnu'n-Nefîs vücuttaki kan dolaşımını yedi asırdan daha fazla önceden keşfeden insandır. Bu, tıp âleminde son derece önemli ve büyük bir buluştur.

Abdulfettâh Ebû Gudde de der ki: Bu kadar büyük bir insan, tıp ile diğer ilimlerde üstün olmasına rağmen tevazu ehliydi. Kendi nefsine karşı insaflı davranır, yetiştirdiği talebelerin icazetlerine (diplomalarına, tabip yerine) kendisi için *mutetabbib* (doktor özentisi) diye yazardı. Hâlbuki döneminde tıbbın ve doktorların önderiydi. Ziriklî'nin *A'lâm*'ında, terceme-i hâli verilirken örnek olarak konulmuş olan yazısının fotokopisine baktığınızda, kendisi için bu ismi kullandığını görebilirsiniz.

21. İhlasla Gayret Edene Allah Teala İkramda Bulunur

İbnu'n-Nefîs'in durumundan daha da ilginci, şeyhülislam İbn Teymiyye'nin hâlidir. Allah Teala kendisine rahmet etsin. Talim, telif ve ibadet dışında vaktinden boş bir zamanın geçmesine katiyetle müsaade etmezdi. Bundandır ki eserleri yüzlere ulaşmıştır. Bırakın yüzlerce olduğunu söylemeyi, araştırma yapanların ve hatta kendisinin bile eserlerini sayması mümkün değildir. Allah ona rahmet etsin.

[92] *Bîmâristân* kelimesi farsça iki kelimeden meydana gelmektedir. *Bîmâr* hasta, *sitân* da yer, ev demektir. Bu durumda mana "hastaların evi" olmaktadır. Buna şimdilerde *musteşfâ* (hastane) demektedirler. *el-Ulemâu'l-Uzzâb ellezîne Âserû'l-İlme alâ'z-Zevâc (İlmi, Evliliğe Tercih Eden Bekâr Âlimler)* adlı eserimde Doktor İbnu'n-Nefîs'i zikretmedim. İnşallah bunu da oraya ekleyeceğim.

[93] *Ravzâtu'l-Cennât*, V/290-3. Az bir ilaveyle.

İbn Şâkir el-Kutbî'nin *Fevâtu'l-Vefeyât* adlı eserinde terceme-i hâli anlatılırken şöyle denir: "Eserleri 300 ciltten fazladır. Zehebî şöyle demiştir: 'Bu mümkün olmayan bir şey değildir, çünkü (bize) şimdiye kadar (ulaşan) eserleri 500 cilde ulaşmıştır.'"[94] Öğrencisi İbnu'l-Kayyım onun eserlerine dair bir risale yazmıştır. Risalesi 22 sayfaya varmaktadır. Bu risale 350'ye yakın eserden bahsetmektedir. Bunların bir kısmı büyük, bir kısmı risale, bir kısmı da kaide beyanı babındadır.[95]

Üstat İbnu'l-Kayyım (Allah Teala kendisine rahmet etsin) *el-Vâbilu's-Sayyib mine'l-Kelimi't-Tayyib* adlı eserinde şöyle der:

"Zikrin faydalarından altmış birincisi: Zikir zakire öyle bir kuvvet verir ki insan daha önce yapılması düşünülemeyecek işleri zikirle başarır, yapar.

Ben, İbn Teymiyye'nin yaşamında, konuşmasında, bir işe el atmasında ve yazmasında kuvvet yönüyle çok acayip bir durum müşahede ettim. Hazırladığı eserinin bir günde yazdığı kısmı, istinsah edip çoğaltanın bir cumada (bir haftada) veya daha uzun sürede yazabileceği miktar kadardı..."[96]

Büyük İslam âlimi İbn Teymiyye'nin eserlerinin sayısı hususunda en sahih olan Hafız İbn Receb'in *Zeylu Tabakâti'l Hanâbile*'de söylediğidir: "Şehirler onun eserleriyle dolmuştu. Bunlar artık sayma sınırını geçmiştir. Hiç kimse bunları sayamaz."[97]

Muhterem okuyucu!

İşte bu, bir âlimin vaktini değerlendirmeye karşı olan gayretinin neticesidir. Bunu bilen arifler o yüzden şöyle

[94] *Fevâtu'l-Vefeyât*, I, 42, 38.

[95] Bu risale Doktor Selâhuddîn Muncid'in tahkikiyle Şam'da el-Mecmeu'l-İlmî (Akademi) tarafından 1380/1960'da bastırılmıştır. Doktor daha sonra bu eseri Beyrut'ta birkaç kez daha basmıştır.

[96] *el-Vâbilu's-Sayyib mine'l-Kelimi't-Tayyib*, s. 108.

[97] *Zeylu Tabakâti'l-Hanâbile*, II, 403.

demişlerdir: "Onun eserlerini saymak mümkün değildir." Durum gerçekten böyledir.

1173/1758 yılında Yemen'in Şevkan şehrinde doğan ve 1250/1834 yılında vefat eden allame, muhaddis, fakih, usul âlimi, meşhur zat, eserler sahibi Kâdî eş-Şevkânî (Muhammed ibn Alî) *el-Bedru't-Tâli'* adlı eserinde kendisini, yetişmesini anlatır. Anlatımı tevazu olarak üçüncü bir kimsenin ağzıyla yapar. Allah kendisine rahmet etsin. Evet, şöyle der:

"Bir gün ve gecesi yaptığı dersler 13 civarında idi. Bunların bir kısmında hocalarından, bir kısmında da talebeleri kendisinden ders almaktaydılar. Bir müddet bu hâl üzere devam etti. Daha sonra talebelere ders vermek için hocalardan ders almayı bıraktı. Talebeler kendisinden her gün 10'dan fazla ders almaktaydılar. Bunlar çeşitli ilimlere dair dersler idi. Bu derslerden bir kısmı bazı zamanlar beraber yapılırdı. Bunlar tefsir, hadis, usul, nahiv, sarf, meani, beyan, mantık, fıkıh, cedel, aruz dersleriydi."[98]

Hocalarına okurken, keza talebelerine okutmaya devam ederken bir taraftan da San'a ve diğer beldelerden dinî meseleleri soranların suallerine 20 yıl kadar süreyle fetva verdi. Daha sonra San'a kadılığını üstlendi. Bunu 1229/1814 yılından vefat edene dek 21 yıl sürdürdü. Allah Teala kendisine rahmet etsin. Vefat ettiğinde ardında 114 eser bıraktı. Bunların çoğunu kendi terceme-i hâlinde zikretmiştir.

22. Tefsirini Geceleri Yazdı

1217/1802 yılında doğup 1270/1854 yılında vefat eden, Bağdat müftüsü, müfessirlerin sonuncusu, imam, müfessir Alûsî (Ebû's-Senâ Şihâbuddîn Mahmûd ibn Abdullâh el-Alûsî) el-Bağdâdî de şöyle der;

"Her an ilminin artmasına çok hırslı idi. Faydalı bilgiler elde etmekten, şiirleri toplayıp ezberlemekten geri durmazdı.

[98] *el-Bedru't-Tâli'*, II, 218.

Gündüzleri fetva vermek ve ders talim etmekle geçerdi. Gecenin başlangıç diliminde kendisinden istifade etmek isteyen bir kimse veya bir dostu ile olurdu. Gecenin sonlarına doğru tefsirinden birkaç sayfa yazardı. Gecenin sabahında yazmış olduğu bu sayfaları evinde görevlendirdiği kâtiplere verirdi. Onlar ise bunların yazım işini ancak 10 saatte bitirirlerdi.

Günde 24 ders verirdi. Tefsir ve fetva ile meşgul olduğu günlerde de büyük kitaplardan günde 13 ders yapardı. Devamlı telif ile meşgul olurdu. Hatta vefat ettiği hastalığında da böyleydi."[99]

Tefsiri, âlimlere göre diğer tefsirler arasında son derece güzel ve eşsizdir. Sadece bu tefsir onun imametini, faziletini ve ilmini ifade etmek için yeterlidir. O, tefsirini gece telif etmiştir. Bir şiirde şöyle denmiştir:

Yapmak istediklerini gece yapasın,
Akıllının gündüzü gecedir bilesin.

İbn Nubâte es-Su'dî de şöyle demiştir:

Sen beni niçin kınıyorsun?
Çünkü nefsimi yoruyorum,
Karanlıklarda çalışıyorum,
Uyanıklık bahçesinde.
Bir şimşek gibi genç insan,
Çok yücelerde parlarken,
Kolay geçer vakitler inan,
Hakkıyla değerlendirilen.

Bir başka şair de şöyle demiştir:

Mağrur kimse hâline aldanıyor,
Geceleri boş yere geçip gidiyor,
Uyumayıp apaçık bakan gözler,
Göklerdeki yıldızlara benziyor.

[99] Doktor Muhsin Abdulhamîd'in *el-Alûsî Mufessiran* adlı eserinden. s. 43, 79, 159. O da bu bilgileri Müfessir İmam Alûsî'nin torunu olan ve aynı ismi taşıyan Mahmûd Şukru Alûsî'nin *el-Misku'l-Ezfar* adlı eserinden naklet-miştir. s. 7-8, 19.

Çok uzağa gitmemize gerek yok. İşte İmam Abdulhayy el-Leknevî el-Hindî. Kendileri 100 yıl kadar önce vefat etmişlerdir. 1304/1887 yılında 39 yaşında hayata veda etmişlerdir. Eserleri ise 110 kitaptan fazladır. Bunların bir kısmı büyük ciltler, bir kısmı da birkaç sayfalık risaleler hâlindedir. Her kitabı faydalı konular ve müşkil mevzular hakkındadır.

İşte Hindistan'ın üstadı (ümmetin hakimi) Mevlânâ Eşref Alî Tânevî.[100] 40 yıl kadar önce, 81 yaşında iken 1362/1943 yılında vefat etmişlerdir. Eserleri 1000'den fazladır. Demek ki bu, Allah'ın dilediğine bir ikramıdır. Tabii tüm bu çalışmalar zamanı değerlendirmekle elde edilmiştir. Çünkü zamanın ve vaktin kıymetini, bu işte muvaffak olan nadir insanlar bilirler. Bunlar ömürleri kısa olmasına rağmen müthiş derecede eser telif ederler.

23. Eskilerin Koca Koca Kitapları, Zamanı Hiç İsraf Etmediklerini Gösterir

Burada hocamız allame Muhammed Zâhid Kevserî'nin (Allah Teala kendisine rahmet etsin) bir açıklamasını sizlere nakledeyim. Bu yazısında o, diğer ilimler dışında özellikle tefsir alanında yazılmış büyük tefsir kitaplarına değinmiştir. Bu eserlerin büyüklüğü yazarlarının ilme ve zamanı değerlendirmeye önem verdiklerini göstermektedir. Onlar bu hacimli eserleriyle büyük insanlar olduklarını ispat etmişlerdir. İnsan, bu kitapların kendilerini görmek bir tarafa, onlarla ilgili malumatı duymakla bile dehşete düşmektedir. Gerçekten Allah Teala'nın kulları içinde nice enteresan kimseler vardır.

Hocamız Kevserî *Makâlâtu'l-Kevserî* adlı eserinde Kur' an-ı Kerim'e yapılan bazı hizmetlerden bahsederken şöyle der:

[100] *Amellerin Karşılığı* adlı eseri Hayri Demirci (İstanbul 1991), *Hadislerle Tasavvuf* adlı eseri de Ahmet Yıldırım ve Zaferullâh Dâûdî tarafından tercüme edilmiştir. (İstanbul 1996).

"İlim ehlinin Kur'an'ın yüce manalarını parlatmak için telif etmiş oldukları eserler neredeyse sayılamayacak kadardır. Bunların hepsi de tefsirlerinde rivayet ve dirayet tarzında farklı metotlar takip etmişlerdir. Ayrıca çeşitli Kur'an ilimlerini ön planda tutmalarına, kendi zevk ve meşreplerine göre Kur'an-ı Mecid'in bir yönüne özellikle ağırlık vermek suretiyle de Kur'an'ı tefsir etmişlerdir.

Bu sadette ümmetin âlimlerinin bazı eserlerini zikretmeme sanırım okuyucu kardeşlerim müsamaha gösterecektir. Bu eserler sahiplerinin onları yazarken ne kadar gayret gösterdiklerini sunması açısından güzel örneklerdir. Mesela İmam Ebû'l-Hasan el-Eş'arî'nin *Muhtezan* adlı tefsiri. Makrizî'nin *Hıtat*'ta zikrettiğine göre 70 cilt imiş. Keza Kâdî Abdulcebbâr Hemedânî'nin *Muhît* tefsiri 100 fasikül imiş.

Ebû Yûsuf Abdusselâm Kazvînî'nin *Hadâiku Zâtu Behce* adlı tefsiri için söylenen en küçük rakam 300 cilt olduğudur. Müellifi bunu vakfetmiş ve Bağdat'taki İmam Ebû Hanîfe Mescidi'ne koymuştu. Daha sonra malum Moğol istilasıyla beraber, diğer pek çok eser gibi bu kıymetli eser de kaybolup gitti. Yalnız ben Hind ediplerinden birisinden, bir kütüphanenin kataloğunda bunun bir parçasının mevcut olduğunu gördüğünü duydum.

Hafız İbn Şâhîn'in de hadisler ışığında yazdığı 1000 cüzlük tefsiri varmış. Kâdî Ebû Bekr İbnu'l-Arabî'nin tefsiri *Envâru'l-Fecr* de 160000 sayfa civarındaymış. Bu eserin bizim memleketimizde (İstanbul ve Türkiye kütüphanelerinde) mevcut olduğu bilinmektedir. Ancak ben uzun aramalarıma rağmen bu esere muttali olamadım. Ebû Hayyân'ın hocalarından İbnu'n-Nakîb el-Makdisî'nin tefsiri de 100 cilde yakınmış. Bu eserin bazı ciltleri İstanbul kütüphanelerinde bulunmaktadır. Bu tefsirlerden bazılarının bir kısım ciltleri bildiğim kadarıyla bazı kütüphanelerde mevcuttur.

Bugün elimizde bulunan tam ve en büyük tefsir (bildiğimiz kadarıyla) *Tefsîr-i Alâî* de denilen *Fethu'l-Mennân* tef-

siridir. Eser, allame Kutbuddîn eş-Şîrâzî'ye aittir. 40 ciltir. Birinci cildi Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye'de mevcuttur. Bu cilde bakıldığında eserinde takip ettiği metot ortaya çıkmaktadır. Eserin diğer ciltleri de İstanbul'da iki kütüphanede, Muhammed Es'ad ve (Hekimoğlu) Ali Paşa'da bulunmaktadır.

el-Menhelu's-Sâfî'de zikredildiği gibi allame Muhammed Zâhid el-Buhârî'nin tefsiri 100 kadar ciltlik bir tefsirmiş. İslam ümmeti âlimlerinin bu geçenlerin dışında daha sayılamayacak kadar tefsirleri vardır. Hepsinin metotları farklıdır. Onların şükre değer bu hizmeti yanında; kitabı açıklayan, Kur'an'da icmali geçen yerleri izah eden hadisleri toplayarak yaptıkları çalışmaları da vardır."[101]

Allame, fakih, usul âlimi, araştırmacı Muhammed Hasan el-Hacvî el-Fâsî el-Mağribî (Allah Teala kendisine rahmet etsin) ilginç eseri *el-Fikru's-Sâmî fî Târîhi'l-Fıkhi'l-İslâmî* adlı eserinde, çok eser yazan müelliflere temas etmiştir. Bunlar arasında İbn Cerîr'i, İbnu'l-Cevzî'yi ve başkalarını zikretmiştir. İçlerinde benim zikrettiklerimin bir kısmı tekrar ediliyor olsa da –ki bunun zararı yok– onun yazısından bir parçayı aşağıya alıyorum. O şöyle demiştir:

ed-Dîbâcu'l-Muhezzeb'de geçtiğine göre, Kâdî Ebû Bekr Muhammed ibn Tayyib el-Bâkıllânî her gece 20 rekât namaz kılardı. Hafızasından 70 sayfa yazmadan da uyumazdı.

İbn Ebî'd-Dunyâ geriye 1000 kitap bıraktı. İbn Asâkir de *Târîh*'ini 80 ciltte telif etti. Suyûtî şöyle demiştir: 'En çok eser yazan İbn Şâhîn'dir. 330 eser yazmıştır. Bunlardan birisi olan *Tefsîr* 1000 cüzdür, *Musned* 1500 cüzdür.' Keza Suyûtî şunu da söyler: 'Bu tıpkı tayy-ı mekân gibi tayy-ı zamân işidir, İsra ve Kadir gecesinden miras kalan bir berekettir.' Bunu (Muhammed ibn Abdurrahmân ibn Zekeriyyâ el-Fâsî) *el-Minâhu'l-Bâdiye*'de nakletmiştir.

[101] *Makâlâtu'l-Kevserî*, s. 402-3.

İmam Ebû Muhammed Alî ibn Hazm geriye 400 cilt eser bırakmıştır. Bunlar takriben 160000 sayfa tutmaktadır.[102] İmam Ebû Muhammed Abdurrahmân ibn Ebî Hâtim er-Râzî de geriye pek çok eser bırakmıştır. Bunlar fıkıh, hadis, tarih dallarındadır. Eserlerinden birisi olan *Musned* 1000 cüzdür. Bunu da (Subkî) *Tabakâtu'ş-Şâfi'iyye*'sinde zikretmiştir.

Mustedrek alâ's-Sahîhayn'ın sahibi, İbnu'l-Beyyi' diye tanınan Ebû Abdullâh el-Hâkim de 1500 cüze varan eser bırakmıştır. *Tahrîcu's-Sahîhayn*, *İlel*, *Emâlî*, *Fevâidu'ş-Şuyûh*, *Târîhu Neysâbûr* ve diğerleri eserlerinden bazılarıdır.

İmam Ebû'l-Hasan el-Eş'arî'nin kitapları da büyük küçük cinsinden 50'ye ulaşmıştır. Bunların çoğu batıl fırkalara reddiye konularındadır. Bu ise en zor eser yazılan mevzulardandır. Bu tip eserleri yazmak çok zaman ister.

Takiyyuddîn ibn Teymiyye de 300 eser yazmıştır. Bu eserler çeşitli ilim dallarına aittir. Bunlar 50 kadar cilt içinde toplanmıştır. Öğrencisi İbn Kayyım el-Cevziyye

[102] Burada bir bereket olması için ondan bir nakilde bulunmak istiyoruz: "Müstekfî lakaplı Muhammed ibn Abdurrahmân ibn Ubeydullâh ibn Nâsır'ın elinde bir zindanda tutuklu idim. Beni öldürmeyeceğinden emin değildim. Çünkü zalim, sıradan, dini az, cehaleti fazla, güvenilir olmayan, tetkik etmeden işler yapan biriydi. Ona göre bizim suçumuz (önceki halife) Müstazhir ile olan dostluğumuzdu. Haramiler bu zelil adamı etkileri altına alınca Müstazhir'e başkaldırdı ve onu öldürdü. Sonra da iktidarı ele geçirdi, ardından da dediğimiz gibi bizi hapsetti. Hapisteyken, dinî hükümler açısından altında pek çok büyük manalar barındıran ve hakkında öteden beri pek çok şeyler söylenip duran, son derece zor ve tüm fıkhî konularla bağlantısı olan külli bir mesele hakkında düşünüyor idim. Gündüzler ve geceler boyunca konu hakkında fikir yordum. Sonra nasıl anlaşılacağı konusunda zihnimde bir ışık belirdi, ardından hakikat bütün aydınlığıyla ayan oldu. Kendisinden başka ilah bulunmayan, yaratan, başlangıcı olmayan, her şeyi düzenleyip idare eden ve zatından başkasına yeminin caiz olmadığı Allah'a and olsun ki hapiste bahsettiğim bu durumda iken, zihnimin meşgul olduğu o hakikati bulmam ve doğruyu anlamam nedeniyle yaşadığım o sevinç, bulunduğum hâlden serbest bırakılmaktan daha mutluluk vericiydi. İşte biz bu kitabımızı ve diğer pek çok eserimizi vatanımızdan, ailemizden ve çocuklarımızdan uzaklaştırılmış bir vaziyette gurbette telif ettik. Hem de zulüm ve düşmanlık nedeniyle canımızdan korkar bir vaziyette." İbn Hazm, *Resâil*, IV/364.

de büyük-küçük eser cinsinden 50 cilt eser telif etmiştir. İmam Beyhakî de 1000 cüz eser telif etmiştir. Bunlar benzeri nadir bulunan cinsten kıymetli eserlerdir. Faydaları çoktur. Beyhakî 30 yıl oruç tutmuş bir insandır.

Meşhur Muhammed ibn Sahnûn el-İfrîkî de fıkıh, siyer, tarih ve diğer ilim dallarını havi büyük eserini 100 cüz olarak bizlere miras olarak bırakmıştır. *Ahkâmu'l-Kur'ân* ve diğer kitapları da böyledir.

Fas'ta metfun, İmam Ebû Bekr ibnu'l-Arabî el-Meâferî de büyük tefsirini 80 cüz olarak yazmıştır. Onun başka eserleri de vardır. Tirmizî, Muvatta' şerhleri ile büyük ve küçük *Ahkâmu'l-Kur'ân* kitapları gibi. Keza *el-Kavâsım ve'l-Avâsım*, *el-Mahsûl fi'l-Usûl* gibi. Bunlar en üst seviyede eserlerdir. Bu, az rastlanan bir durumdur.

İmam Ebû Ca'fer Tahâvî de pek çok eser yazmıştır. Bir tek mesele için bile eser yazmıştır. O da şudur: Hazreti Peygamber'in haccı, kıran mı, ifrad mı yoksa temettu muydu? Bu eserini iki sayfa olarak yazmıştır. İslam âleminde buna benzer nice çalışmalar vardır.

Ebû Ubeyde'nin (Ma'mer ibn Musennâ) çeşitli ilim dallarındaki eserleri 200'e ulaşmıştır. İbn Sureyc'in eserleri de 400'e ulaşmıştır. Kâdî Fâdıl'ınkiler de 100'e ulaşmıştır. Endülüslü âlim Abdulmelik ibn Habîb'in eserleri de 1000'e varmıştır. Bunu da *Nefhu't-Tîb*'de Lisânuddîn Hatîb zikretmiştir.

Eserleri ciltler dolusu tutmaktaydı. Mesela Sibt ibnu'l-Cevzî'nin tarihle ilgili *Mirâtu'z-Zemân*'ı 40 cilt idi. Hatîb'in *Târîhu Bağdâd*'ı da 15 cilttir. *Eğânî* de 20 cilttir. İbnu'l-Esîr'in *Kâmil*'i 12 cilttir. Ebû Hanîfe ed-Dîneverî'nin *Şerhu'n-Nebât*'ı 60 cilde ulaşmaktadır. Arap âleminin filozofu Ya'kûb ibn İshâk el-Kindî'nin felsefe, tıp, matematik ve diğer pek çok ilimlere dair eserleri de 231'e varmaktadır.[103]

[103] Bilakis 300 eserden fazladır.

Zikri geçen zevatın eserlerinin ciltleri 20 sayfadan 200 sayfaya kadar değişmektedir. Bunların yazı malzemesinin zor bulunduğu zamanlarda yazıldığı düşünülürse durum daha iyi değerlendirilip anlaşılır.

Sonrakilere gelince; yazma malzemesi ve imkânlar artmasına rağmen, önceki âlimler kadar eserleri yoktur. Mesela *Fethu'l-Bârî* ve *İsâbe* ve diğer eserlerin sahibi İbn Hacer, Zehebî, eserleri 400'den fazla olan Suyûtî gibi. Bunların eserlerinin çoğu iki veya dört sayfaya varıncaya kadar küçüktür.

Suyûtî'den daha da çok eser veren, Ebû'l-Feyd Muhibbuddîn Muhammed Murtazâ el-Hüseynî el-Vâsıtî ez-Zebîdî el-Hanefî Nezîlu Mısr da böyledir.[104] Ancak *Şerhu'l-Kâmûs*, *Şerhu'l-İhyâ* adlı eserleri çalışmalarının azametine delildir. Bu iki eserin faydası çok geniş olmuş ve İslam âlemi bunlara ziyadesiyle rağbet göstermiş, üzerlerinde çalışarak yararlanmışlardır."[105]

Ben de yazımı vakitlere dikkat eden, anları bile değerlendiren, zamandan en güzel meyveleri elde etmesini bilen âlimlerden birisi olan Ebû'l-Kâsım ibn Asâkir ed-Dımaşkî'nin terceme-i hâlini kısaca vererek bitirmek istiyorum. Onun hayat hikâyesinde insandaki arzu ve istekleri harekete geçiren, uyuyanı uyandıran taraflar vardır. Şimdi sizlere onu anlatacağım.

24. *O Kadar Çok Eser Yazmıştır ki Hepsi Basılamıyor*

Hafız Ebû'l-Kâsım ibn Asâkir ed-Dımaşkî (Alî ibn Hasan) 499/1105 yılında Şam'da doğdu ve 571/1175 yılında Hakk'ın rahmetine kavuştu. Allah Teala kendisine rahmet etsin. Yaşamında anları bile değerlendiren bir insandı. İslam kütüphanelerine o kadar çok eser ikram etti ki bugün

[104] Mısır'a yerleşmiştir. Doğum ve yetişme yeri Hindistan'dır.

[105] *el-Fikru's-Sâmî fi Târîhi'l-Fıkhi'l-İslâmî*, III, 41-5. Mağrib baskısı. Keza II, 45-8. Nemnekânî baskısı.

ilmî kurumlar (akademiler) bile bunları basmaktan âciz kalmaktadır. Oysa o, bunları tek başına yazmıştı. Evet, bunları bizzat kendi eli ve kalemi ile telif etti. İnceleyerek yazdı: İlk önce bunların asıl malzemelerini topladı, daha sonra bunları özetledi, düzenleyip tertip etti. Bunun ardından, çok sağlam hafızası, geniş bilgisi, eser yazmaya ve fazlaca eser telif etmeye karşı son derece gayret ve yeteneği olduğunu gösteren, yaşayan ve konuşan birer delil olan kitaplarını insanlara sundu.

Burada sizlere onun hayat hikâyesinin bir yönünü sunacağım. Anlatırken ilim için ne kadar çok yolculuk ettiğine, eserlerinin oldukça fazla olduğuna, vakitleri ve zamanını değerlendirme hususunda son derece gayretli olduğuna temas etmekle yetineceğim.

1. Tarihçi Kâdî ibn Hallikân *Vefeyâtu'l-A'yân* adlı eserinde bu zatın terceme-i hâlini verirken şöyle der:

"Zamanın Şam bölgesi muhaddisi, Şafii fıkhının önde gelen âlimlerinden idi. Daha ziyade hadis ilmiyle meşgul oldu ve bu yönüyle meşhur oldu. Hadis toplamak için son derece gayret gösterdi. Bu sebeple onun topladığı hadis kadar hadis toplamak başkasına nasip olmadı. Hadis toplamak için çok seyahatler edip, beldeler dolaştı, yollar katetti. Pek çok hadis hocası ile görüştü. Hafız Ebû Sa'd Abdulkerîm ibnu's Sem'ânî ile bu yolculuklarda arkadaşlık etti.[106]

Hadis hafızı idi. Dinine son derece bağlıydı. Hadislerin metinlerini senedleriyle toplardı. Bağdat'ta (hadis hocalarından) hadis dinledi. Sonra Şam'a yöneldi. Ardından Horasan'a gitti. Neysabur, Herat, Esbehan ve Cibal'e de gitti. Çok faydalı eserler hazırladı. Senedleriyle beraber hadis kitapları yazdı. Hadisler hususunda çok güzel değerlendirme yapan birisiydi. Hadisleri toplamaktan ve

[106] Sem'ânî'nin İslam topraklarında hadis aldığı hocalarının sayısı 7000'dir.

eser yazmaktan son derece haz alıyordu. *Târîhu Dımaşk*'ı yazdı. Bu 80 ciltlik bir eser olup çok kıymetli bilgilere havidir. (Hatîb-i Bağdâdî'nin) *Târîhu Bağdâd*'ının usulünce hazırlanmıştır.[107]

Mısır'ın hafızı, hocamız hafız allame Zekiyyuddîn Ebû Muhammed Abdulazîm el-Munzirî, bu tarih kitabının bahsi geçince, bir cildini bizlere çıkarıp getirdi. Eser ve ne kadar büyük bir çalışma olduğu hususundaki konuşma uzadı da uzadı. Sonra da şöyle dedi: 'Kanaatimce bu zat tarih kitabını buluğa erdiği günden itibaren yazmaya azmetti ve kitapla ilgili malzemeleri bu tarihten itibaren toplamaya başladı. Ancak yine de bir insanın, ders veya hadis rivayetiyle meşgul olurken, bir taraftan da şöhrete ulaşmışken (bu şöhret sebebiyle insanlar kendisine sürekli gidip gelirlerken, meselelerini arz ederlerken) böyle bir eseri telif etmesi bir ömre kısa gelir.'[108]

Gerçekten de doğruyu söylemiştir. Hayatını inceleyen kimse bu sözünün ne kadar doğru olduğunu anlar. Bir insanın fırsat bulup da bu hacimdeki bir eseri bu sürede yazması mümkün müdür? Ortaya çıkan bu eser (tarih kitabı) seçtiği bilgilerdir. Esas topladığı malzemeler neredeyse özetlenemeyecek kadar çok ve müsveddeler şeklin-

[107] Hatîb-i Bağdâdî'nin eserinde zikrettiği zevat için aradığı, Bağdat'ta doğmak veya buraya gelmiş olmak gibi şartları, o, Şam için aramıştır. Bununla beraber hacim olarak ondan daha kapsamlı, çaplı ve şümullü olup, geniş ve faydalı bilgileri ihtiva etmektedir. Dâru'l-Fikr tarafından neşri yapılan eserin basımı fihristleriyle birlikte 80 cilde ulaşmıştır. İbn Manzûr'un ihtisar ettiği eser *Muhtasaru Târîhi Dımaşk* adıyla aynı yayınevi tarafından 29 cilt olarak basılmıştır.

[108] İbn Asâkir, ders vermesi veya hadis rivayet etmesi, ayrıca çok meşhur olmasına rağmen çok sayıda geniş, hacimli eserler telif etmiştir. Bu eserler yaşamış olduğu ömre bakılacak olursa daha uzun bir ömür ister. Bunu becerebilmesinin hikmeti, vakti değerlendirmesi ve anları bile boşa geçirmemesiydi. Gerçekten kendisine helal olsun, ne de azmi varmış! İlme karşı arzu ve iştiyakı ne kadar da ziyadeymiş! Başlamayı düşündüğü iş hususunda keza ona başlarken ne kadar sebat ve gayret sahibiymiş; ayrıca istediği minval üzere ne kadar da azimle yürüyen birisiymiş! Allah Teala'nın rahmeti üzerine olsun.

de idi. Bunlardan sahih olarak seçtiklerini bir araya getirdi (ve elimizdeki eser oluştu). Bunun dışında başka güzel eserleri, faydalı cüzleri de vardır."[109]

Hafız Kâsım ibn Asâkir'in eserleri 50'den fazladır. Bunlardan bir tanesi olan *Târîhu (Medîneti) Dımaşk*, daha önce bahsedildiği gibi 80 ciltttir.

2. Hafız Zehebî *Tezkiretu'l-Huffâz*'da İbn Asâkir'in terceme-i hâlini verirken şöyle der:

"İmam, büyük (hadis) hafız(ı), Şam bölgesinin muhaddisi, ümmetin övünç kaynağı Ebû'l-Kâsım ibn Asâkir. Pek çok eserin ve *Târîhu Kebîr*'in sahibi. 499/1105 yılının başlarında doğdu. 505/1111 yılında babasının ve kardeşi Ziyâuddîn Hibetullâh'ın ilgilenmesi ile hadis dinlemeye başladı. Şam'da şu hocalardan hadis dinledi:... 20 yaşında iken yolculuğa başladı. Bağdat'ta hocalardan hadis dinledi. Mekke'de, Kûfe'de, Neysabur'da, Esbehan'da, Merv'de ve Herat'ta da pek çok hocadan hadis dinledi. (40 beldeden, kırk hocadan birer taneden kırk hadislik) *el-Erbeûnu'l-Buldâniyye*'yi hazırladı. Hocalarının sayısı 1300'dür. 80 küsur tanesi de kadındır.

Kendisinden pek çok insan hadis rivayet etmiştir. Bunlardan birisi de yolculuklarda arkadaş olan Ebû Sa'd es-Sem'ânî'dir. (Zehebî daha sonra eserlerini sayar. Bunlar 50'ye yakındır). Çeşitli ilim dallarına dair bilgilerini yazdırmak için 480 meclis (oturum) tertip etti. (Her yazdırma meclisi bir eser telif etme mesabesindedir).

Oğlu muhaddis Bahâuddîn Kâsım şöyle demiştir: 'Allah rahmet etsin, babam cemaate ve Kur'an okumaya devam eden bir insandı. Her cuma bir hatim bitirirdi. Ramazanda ise her gün bir hatim bitirirdi. (Şam Camii'nin) doğu minaresinde itikâfa girerdi. Çok nafile ibadet eden, zikir ehli bir insandı. (Şaban ayının) ortasındaki geceyi ve bay-

[109] *Vefeyâtu'l-A'yân*, I, 335.

ram gecelerini ihya eder, ibadet ve zikir ile geçirirdi. Giden her vakit hususunda kendi nefsini muhasebeye çekerdi. 40 yıl, yani hocaları kendisine rivayet ve hadis nakli için icazet verdiği andan itibaren sadece hadisleri bir araya getirmekle ya da rivayet etmekle meşgul oldu. Gezerken ve yalnızken bile bu hâl üzere idi.'

Hafız Ebû'l-Alâ Hemedânî de şöyle der: 'Ebû'l-Kâsım ibn Asâkir'e, ateş gibi yanan ve son derece iyi kavrayan zekâsından dolayı "Ateş Meşalesi" denmekteydi.' Ebû'l-Mevâhib ibn Sasrâ da der ki: 'Ona, 'Efendimiz kendileri gibi bir kimse gördüler mi?' diye sordum. Bana şöyle cevap verdiler:

– Böyle söyleme. Çünkü Allah Teala Kur'an'ında şöyle ferman ediyor: 'Kendi nefislerinizi temize çıkarmayın.'[110]

Böyle deyince ben de dedim ki: 'Fakat Allah Teala şöyle de buyurmuştur: 'Amma rabbinin nimetini söyleyip anlat.'[111] Bu sefer şöyle cevap verdi: 'Bir kişi benim gibi bir kimseyi gözlerinin görmediğini söylerse doğru söylemiş olur.'

Ebû'l-Mevâhib daha sonra şöyle der: 'Ben de derim ki: Onun gibisini görmedim. Onda toplanan şu güzelliklerin bir başkasında toplandığını da görmedim: 40 yıl boyunca hep aynı yol üzere devam ederdi. Bir özür olmadıkça sürekli birinci safta yerini alırdı. Ramazan ayında ve Zilhicce'nin 10 gününde itikâfa girerdi. Kendisinde mal ve binalar edinme yönünde bir arzu ve istek yoktu. Bu düşünceyi nefsinden atmıştı. İmamet ve hitabet gibi makamlardan yüz çevirmişti. Teklif edilince de kabul etmemişti. Kendini emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-munkere vermişti. Kınayanın kınaması onu Allah yolundan alıkoymazdı."[112]

[110] 53/Necm, 32. Ayet başı ve sonuyla şöyledir: "Şimdi nefislerinizi temize çıkarmayın. O, Allah'tan korkanın kim olduğunu çok iyi bilendir."

[111] 94/Duhâ, 11.

[112] *Tezkiretu'l-Huffâz*, IV/1428.

3. İmam Tâcuddîn Subkî de *Tabakâtu'ş-Şâfi'iyyeti'l-Kubrâ* adlı eserinde İbn Asâkir'in terceme-i hâlini verirken şöyle der:

"Büyük imam, ümmetin hafızı Ebû'l-Kâsım ibn Asâkir. Dedelerinden ismi Asâkir olan birini bilmiyoruz fakat bununla meşhur olmuştur. Kendileri Allah Resulünün sünnetinin yardımcısı ve hizmetçisiydi. Muasırı olan hadisçilerin imamı, seçkin hadis hafızlarının sonuncusu, hadis talep eden öğrencilerin konaklayıp uğradığı kişi idi.

Kendisini çeşitli ilim dallarına verdi. İlim ve amel dışında bir şeyi arkadaş edinmiyordu. Nihai gayesi hep bu ikisiydi. Öyle kuvvetli bir hafızası ve zabtı vardı ki en küçük bir şeyi bile kaçırmıyordu. Elde ettiği bilgileri öyle sağlamlaştırırdı ki bu özellikleri onu kendisinden öncekilerin üzerine çıkarmasa bile aynı seviyeye taşımıştı. O kadar geniş ilmi vardı ki bununla zenginleşmiş ve tüm insanları kendisine muhtaç bırakmıştı.

Pek çok insandan hadis dinledi. Hocalarının sayısı 1300'dür. 80 küsur kadından da hadis dinlemiştir. Irak'a, Mekke'ye, Medine'ye hadis talebi için yolculuklarda bulundu. Acem beldelerine de gitti ve Esbehan, Neysabur, Merv, Tebriz, Miyhene, Beyhak, Husrevcird, Bistam, Dameğan, Rey, Zencan, Hemedan, Esedabad, Cey, Herat, Beven, Beğ, Buşenc, Serahs, Nukan, Simnan, Ebher, Merend, Huvey, Cerbazekân, Muşkân, Ruvzaver, Hulvan, Erciş gibi şehirlerde hadis dinledi.

Ayrıca Enbar, Rafika (Silvan), Rahabe, Mardin, Maksin ve diğer pek çok beldede ve farklı yörelerde hadis dinledi. Bineğini hep uzak sahralarda yürütür, evinden sürekli ayrı kalırdı. Devamlı yalnız yaşardı. Kendisine dost olarak takvayı edinmişti. Öyle bir azme sahip idi ki hedeflediği bilgilere ulaşmayı büyük bir derece olarak kabul ediyordu.

Hocası Hatîb Ebû'l-Fadl et-Tûsî onunla ilgili olarak şöyle demiştir: 'Bugün onun dışında bu lakabı hak eden bir

başka kimse bilmiyoruz.' Bu sözüyle, (yüz bin hadisi her yönüyle bilen, hadis ilminde iyice derinleşmiş manasına gelen) 'hafız' lakabını kastetmekteydi. İbnu'n-Neccâr da şöyle demektedir: 'Zamanındaki muhaddislerinin imamıydı. Hıfz ve ezberlediğini sağlamlaştırmada, hadis ilimlerini kâmilen bilmede, güvenilirlikte, seçkinlikte, güzelce tertipli eser hazırlamada üstatlık ona aitti. Bu iş onunla son buldu.'

İbnu'n-Neccâr şunu da der: Hocamız Abdulvahhâb ibn Emîn'in şöyle dediğini işittim: 'Bir gün Hafız Ebû'l-Kâsım ibn Asâkir ve Ebû Sa'd ibn es-Sem'ânî ile beraberdim. Hadis almak ve hadis ravilerine uğrayıp onlardan hadis işitmek için gidiyorduk. Yolda böyle birisiyle karşılaştık. İbnu's-Sem'ânî, bir hadis cüzünü okuması için o zattan durmasını rica etti. O da çantasında işitmiş olduğu hadislerin bulunduğu cüzü aramaya başladı fakat bir türlü bulamadı. Bulamayınca da canı sıkıldı. Bunun üzerine İbn Asâkir, es-Sem'ânî'ye sordu: 'İşitmiş olduğu o cüz hangi cüzdür?' O da 'İbn Ebî Dâvûd'un *el-Ba's ve'n-Nuşûr* cüzüdür. Bu zat o cüzü Ebû Nasr Zeynebî'den dinlemiş.' dedi. Bunun üzerine İbn Asâkir, 'Üzülme!' dedi. Daha sonra o cüzün tamamını veya bir kısmını hıfzından es-Sem'ânî'ye okudu.

İbnu'n-Neccâr der ki: 'Tamamını veya bir kısmını' şeklindeki şüphe hocamız Abdulvahhâb'dan kaynaklanmaktadır.[113]

Onunla ilgili olarak, Üstat Muhyiddîn en-Nevevî bizzat kendisinin yazdığı yazısında şöyle demiştir: 'Şam bölgesinin hafızıdır. Hatta tüm dünyanın hafızıdır. Mutlak olarak imam, sika (güvenilir) ve sebt (sağlam) bir zattır.'

Oğlu Hafız Ebû Muhammed Kâsım naklediyor: 'Babam pek çok kitabı(n okunuşunu, kıraatini) dinlemişti. Ancak

[113] İbn Asâkir'in o cüzün tamamını mı veya bir kısmını mı okuduğunu hatırlayamamış.

bunlardan bir kısmını yol arkadaşı Hafız Ebû Alî ibn el-Vezîr istinsah ettiğinden dolayı kendisi istinsah etmemişti. Çünkü İbnu'l-Vezîr'in istinsah ettiklerini babam istinsah etmiyor, babamın istinsah ettiklerini de İbnu'l-Vezîr istinsah etmiyordu.

Bir gece ay ışığında camide bir arkadaşıyla konuşurlarken şöyle dediğini duydum: 'Hadis peşinde o kadar gezdim ama sanki hiç gezmemiş gibiyim, bir sürü eserlere ulaştım ama şimdi hiç ulaşmamış gibiyim. Çünkü yol arkadaşım İbnu'l-Vezîr'in benim de kıraatlerini dinlediğim *Sahîhu'l-Buhârî*, Muslim, Beyhakî'nin kitapları ve diğer âlî (birinci elden, az ravili) senedli cüzlerle buraya geleceğini hesap ediyordum ancak Merv'e yerleşip orada ikamete başladı. Yûsuf ibn Fârevâ el-Ceyyânî ve Ebû'l-Hasan el-Murâdî'nin de buraya gelmesini ümit ediyordum. Fakat Ebû'l-Hasan bana diyor ki: 'Belki Şam'a gelirim, oradan da ülkem Endülüs'e dönerim.' Velhasıl bunlardan hiçbirinin Şam'a geleceğine ümidim yok. Bu durumda büyük kitapları, mühim ve âlî (birinci elden, az ravili) cüzleri tekrardan elde etmek için üçüncü kez yolculuklara çıkmam gerekecek.'

Birkaç gün geçmeden arkadaşlarından birisi çıkageldi ve kapısını çaldı. 'Ben Ebû'l-Hasan el-Murâdî'yim. Geldim.' dedi. Babam karşılamak için dışarı çıktı, sonra buyur edip evinde misafir etti. Ebû'l-Hasan rivayetleri dinlenilmiş kitaplarla dolu dört sepetle gelmişti. Babam buna çok sevindi. Kıraatlerini dinlemiş olduğu eserlere, yorulmaksızın kolayca ulaştığı için Allah Teala'ya şükretti. Çıktığı yolculukların semeresi olarak bunlar ona yetti. Hemen kitaplara yöneldi. Bir kısmını kendisi istinsah etti, bir kısmını da ettirdi. Ve nihayet maksadına ulaştı. Eline aldığı bir cüz sanki dünyanın malını elde etmiş gibi sevindiriyordu onu. Allah Teala rahmet etsin. O'ndan razı olsun."[114]

İşte bu anlatılanlar eşsiz İmam Hafız İbn Asâkir ed-

[114] *Tabakâtu'ş-Şâfiiyyeti'l-Kubrâ*, VII, 215.

Dımaşkî'nin hayatından parıltılar. Gördüğün gibi, hayatında çok ilginçlikler, müthiş yönler var. Eğer zamanını değerlendirmeseydi, dakikaları ve anları bile gözetmeseydi bu kıymetli, yüklü ve şümullü büyük eserler meydana gelmezdi. Böylesi eserlerin telif edilmesi bir tarafa, ilmî müesseseler bugün onun eserlerini basmaktan âciz kalmaktadır. Lütfen vakitlerinize hatta anlarınıza bile dikkat edip değerlendiriniz. Çünkü bunlar bereket ve hayır hazineleridir.

25. Zihnin Dinlenmiş Olduğu Zamanları En Önemli İşlere Ayırmalıdır

Burada vakitle ilgili olarak dikkat çekilmesi gereken bir yön daha vardır. O da ilmî çalışmanın münasip bir vakitte yapılması gerektiğidir. Bazı ilmî çalışmalar için her vakit uygundur, zihin de ona hazırdır. Çünkü iş hafif olur, yapılması kolaydır. Mesela yazmak, basit mütalaalar, göz atma şeklindeki okumalar ve benzerleri gibi. Bunlar zihnin duru olmasını, tam dikkati, ince ve derin tefekkürü gerektirmez.

Ama bazı ilmî çalışmalar da vardır ki en güzel şekilde yapılmadıktan sonra tam netice elde edilmez. Bu sebeple zihinlerin durgun ve başka şeylerden vareste olduğu, insanın düşünce ve duygularının dinç ve tek bir şeye teksif edilebildiği, bereket ve berraklığın olduğu zamanlarda çalışılması gerekir. Mesela, seher, fecir ve sabah saatleri ile her şeyin sessizliğe büründüğü gece vakitleri, bunun yanında son derece sakin mekânlar böyledir.[115]

[115] Âdemoğullarının en akıllılarından olan (filolog) İmam Halîl ibn Ahmed el-Ferâhîdî şöyle der: "İnsanoğlunun zihninin en durgun olduğu zaman, seher vaktidir." Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğa* adlı eserinde *vedaa* (koydu) kelimesini izah ederken bir misal getirip şöyle der: *İzâ kâne vechu's-seher, fe'kra' aleyye bâbî hattâ ta'rife mevdia re'yî.* (Seher vakti olduğunda gel kapımı çal. O zaman benim görüşümü öğrenirsin).
İmam, edip Ebû Alî el-Hasan ibn Ruşeyk el-Kayravânî, *el-Umde fi Mehâsini'ş-Şi'r ve Âdâbih ve Nakdih* adlı eserinin, bâbu ameli'ş-şi'r ve şehzi'l-karîhati leh (şiir yazma ve zihni şiir yazmaya hazırlama) adlı bölümünde, kapalı yerleri halletmek, muğlak ifadeleri çözmek ve gözükmeyen yerleri ortaya çıkarmak

Zor problemlerin halledilmesi, kapalı müşkillerin çözülmesi, birbirine girift konuların ayıklanması, ağır hataların ve yanlışların düzeltilmesi, kapalı mananın anlaşılmasında zorluk çekilen ibarelerin halledilmesi, ezberlenilmesi istenen metinlerin hıfzedilmesi ve diğer hususlar için, bu duru saatlerin, bereketli vakitlerin fırsat bilinmesi gerekir.

Bazı ilimlere tekrardan fazla bakılmaz, bunlardan sürekli istifade edilmez. Elde edilmesi mal gibidir. Bu sebeple kaybedilmesi bir eksiklik değildir. Faydası ve ona olan ihtiyaç diğerlerine oranla daha az olduğundan, vakitlerin bu tip işlere harcanmaması, zihinlerin ve bedenlerin bunlarla meşgul edilmemesi gerekir. Daha faziletlisi varken ondan daha aşağıdaki ile meşgul olmak, insanın daha faziletlisine ulaşmasına engel olur. Kişinin elde etmeyi sevdiği ve arzuladığı şeye yönelik çalışmasına engel olur, vaktini heder eder, vücudunu yorar.

hususunda ilim talibinin istifade etmesi gereken önemli bilgiler zikretmektedir. Allah Teala kendisine rahmet etsin, şöyle demektedir:
"İnsanın düşüncesini teksif etmesini sağlayan yollardan birisi de sırt üstü uzanmaktır. Fakat her hâlükârda, düşünce denizlerinin kilitlerini açmak için, uykudan kalkıp seher vakitleri erkenden çalışmaktan daha iyi bir anahtar yoktur. Çünkü insanın düşüncesi o vakit bir noktada toplanmıştır. Düşüncesi, eğlence, maişet gibi kendisini meşgul eden yönlere bu vakitte dağılmaz. Çünkü beden dinlenmiş, kendine gelmiş, yeni bir silkinişle tazelenmiş gibidir. Velhasıl, havanın en güzel, esintinin en tatlı, gece ile gündüz arasındaki en müsait zaman seher vaktidir.
Akşam ise seher gibi değildir. (Akşam gece ile gündüzün ortasında olma bakımından seherin karşısında yer alır). Çünkü bu vakitte karanlık aydınlığın üzerine çökmektedir. Seherde aydınlık karanlığın üzerini kaplarken, burada tam tersi olmaktadır. Hem bu vakitte insan çok yorgun, bitkin ve bitaptır. Çünkü gün boyu çalışmış, yapmış olduğu işler kendisini bitirmiştir. Bu sebepledir ki uykuyla tekrardan kuvvetlenmeye muhtaçtır ve biran önce uyumak ister.
Bir şeyler yapmak isteyen (yani şiir yazmak, eser telif etmek, icat etmek, kapalı ve muğlak yerleri çözmek gibi) kimse için en uygun vakit seher vaktidir. Ezberlemek, normal çalışmasını sürdürmek ve benzeri işleri yapmak isteyen kimse için ise geceler uygundur. Doğru sözlülerin en doğrusu Allah Teala şöyle buyurmaktadır: 'Muhakkak ki gece kalkan kişi, neşe bakımından daha kuvvetli, okuma bakımından da daha sağlamdır.' 73/ Muzzemmil, 6."

Sâlih ibn Abdulkuddûs şöyle demiştir:

Yöneldiğinde bir ilme,
Dikkat et yüklendiğine,
Çünkü o yüktür sırtına,
Bil ne yükledin arkana.
İlmin de kendi içinde,
Bir sırası var kendince.
Bunu öğrendiğine göre,
Yönel artık en öndekine.[116]

Akıllı kimsenin sağlam zihnini, kıymetli ve son derece pahalı vaktini, en faziletli işe ve en güzel netice verecek amele yöneltmesi gerekir. Böyle yapsın ki en zengin ve en güzel bilgiyi elde etsin.

Allah Teala rahmet etsin, Hafız Hatîb-i Bağdâdî şöyle der: "İlim, ölçülmesi mümkün olmayan derya, tamamını elde etmenin imkan dâhilinde olmadığı maden gibidir. Sen en mühim olanla ilgilen. Çünkü en mühim olan ile ilgilenmeyen en mühime de zarar vermiş olur."

Aynı şeye Abbâs ibn Hasan el-Alevî de işaret etmiştir.[117] Burada onun çok kıymetli nasihatinin tamamını zikret-

[116] Hafız İbn Hacer'in *Lisânu'l-Mîzân*'da zikrettiği terceme-i halinde, III, 174.

[117] Kendileri seçkin bir insan, zeki, beliğ konuşan şair bir zattı. Halife Hârûn Reşîd, ondan sonra da Halife Me'mûn'un dostlarından birisiydi. Hatîb Târîhu Bağdâd, XII, 126'da şöyle demektedir: "Medinelidir. Hârûn Reşîd zamanında Bağdat'a gelmiştir. Burada onunla dost olmuştur. Reşîd'den sonra da Me'mûn'un dostluğunda bulunmuştur. Âlim, şair ve fasih konuşan birisiydi. (Hatîb kaç yılında vefat ettiğini burada zikretmez). Abdullâh ibn Muslim der ki: 'Abbâs ibn Hasan Me'mûn'un kapısına gelir. Teşrifatçı yüzüne bakıp kapıyı suratına kapatır. 'Abbâs da ona şöyle der: 'İzin verilseydi içeri girerdik. Mazeret beyan edilseydi kabul ederdik. Geri çevrilseydik dönerdik. Ama yüzümüze baktıktan sonra kapının çarpılmasını anlayamıyorum.' Sonra da şu şiiri söyler:
Eşek benim istediğim,
Bir binek asla değildir.
Yaya giden ne yapsın?
Bulduğuna binmelidir.
Hatîb daha sonra terceme-i hâli içinde yukarıdaki nasihat ve vasiyetini zikreder. Bu en beliğ ve en faydalı nasihatlerden bir tanesidir.

mekte fayda mülahaza ediyorum. Çünkü derin manalar ve mümtaz ifadeler ihtiva etmektedir.

26. Son Derece Önemli Bir Nasihat

Evet, Abbâs ibn Hasan (Allah ona rahmet etsin) şöyle demektedir:

"Bilesin ki, senin fikrin her şeyi ihata edemez. Bu sebeple mühim olanları bir tarafa ayır. Ayrıca herkesle ilgilenemezsin, ilgi ve teveccühünü hakikat ehli insanlara tahsis et. Keza cömertliğin de herkese şamil olamaz. Onu da fazilet sahibi insanlara sakla.

Gece ile gündüz devamlı gayret etsen bile, senin ihtiyaçlarını karşılamaya yetmez. Bu sebeple yapacağın işler ile bırakman gereken işleri birbirinden iyi ayır.

Düşünceni mühim olmayan ile meşgul ettiğin takdirde, mühim olanı hakir görmüş olursun. Batıl yolda sarf ettiğin malı hak yolda sarf etmek istediğinde çoktan elinden çıkarmış bulunursun. Ahlakı eksik kimselere ilgi ve alaka gösterdiğin zaman, zora düştüğünde faziletli kimselere teveccüh göstermememin sıkıntısını çekersin. İhtiyacın dışındaki şeylerle gece ve gündüzünü meşgul etmen durumunda ihtiyacın olanı bir köşeye itmiş olursun."

İşte buraya kadar anlatılanlar, zamanın kıymetini beyan etme sadedinde, faziletli âlimlerimiz ve imamlarımızdan yapılan çeşitli alıntılar ve bölümler idi. Ben bunların pek çoğunu zikretmedim. Bir kısmını zikretmekle yetindim. Şüphesiz bu insanlar İslam'ın hatta tüm insanlığın övünç kaynağı zatlardır.

Onlar yüce Allah'ın övdüğü,
Yükselttiği aziz insanlardır.
Büyük bir şey olsa da övgü,
Bundan büyük övgü yoktur.

Muhterem okuyucu!

Artık bundan sonra falanca âlimin 100'den fazla kitabı

varmış, eserleri hemen hemen her ilimden nasipkârmış, çeşitli ilim dallarına yayılmış diye duyacak olursan bunu garipsememen gerekir. Çünkü bunun sebebi, onların vakitlerini değerlendirmeleri, zamanı boşa harcayan lüzumsuz işlerden ve gafil insanlardan uzak durmalarıdır. Ayrıca anları, dakikaları ve saatleri en güzel şekilde değerlendirmeleridir. Bizlere ulaşan eserler, işte bu şekilde meydana getirilmiştir.

1352/1933 yılında vefat eden Üstat Cemîlu'l-Azm ed-Dımaşkî (Allah ona rahmet etsin) *Ukûdu'l-Cevher fî Terâcumi men-lehum Hamsûne Tasnîfen Femietun Fe-Ekser* adını verdiği bir eser yazmıştır.[118] Bu çalışmasında çok eser ve kitap yazmakla meşhur olan âlimlerden büyük bir topluluğu zikretmiştir.

Bu faziletli büyük zevatın ve diğerlerinin hayat hikâyelerine baktığın zaman, onların yaşamları seni vaktin ve zamanın kıymetini anlamaya götürür. Gayreti olan biri isen bu idrak seni de onlardan olmaya sürükler. Bu dünyadan ayrılırken, arkanda düşünce ürünü otuz, kırk, elli... eser bırakırsın.[119] Şüphesiz Allah Teala kullarından dilediğine ikramını artırır, dilediğini özel rahmetine mazhar eder. Çünkü Allah'ın kudreti geniştir ve O her şeyi bilendir.

27. İlim Talibinin Özellikleri

İlim tahsil etmeye kabiliyetli, ilim yolunda ilerleyeceği ümit edilen ilim talibinin vakti değerlendirip kazanması için, sahip olması gereken hasletleri âlimler önceden zikretmişlerdir. Bu hasletler şunlardır: Hızlı yazmak, hızlı okumak ve hızlı yürümek.[120]

[118] Sadece birinci cildi 1326/1908 yılında Beyrut'ta basılmıştır.

[119] Bizim tespit edebildiğimiz kadarıyla merhum müellifin 70'ten fazla çalışması bulunmaktadır.

[120] Hafız İbn Receb el-Hanbelî'nin (Allah Teala kendisine rahmet etsin) *Zeylu Tabakâti'l-Hanâbile* adlı eserinde, 481/1088 yılında vefat etmiş olan, hafız şeyhülislam (Abdullâh ibn Muhammed) Ebû İsmâ'îl el-Herevî el-Ensârî

Hızlı yürümesinin hikmeti şudur: Az bir zamanda pek çok hocayı dolaşabilir.

Hızlı yazıp okumasının hikmeti de şudur: Vakit kazanır ve başka işlerine, ilmini daha artırmaya vakit bulur.

Şüphesiz bu hasletler, daha az bir zaman ve ömür diliminde insanın daha çok ilim elde etmesine ve daha çok hocadan istifade etmesine imkân sağlar.

Ben bu üç özelliğe bir dördüncü özellik ekliyorum. Hızlı yemek yemek.[121] Çünkü yemeğini hızlı yemezse, yemeğe karşı düşkün hâle gelir. Hızlı okumak, yazmak ve yürümek suretiyle kazandığı vakti, uzun süre sofra başında kalarak heba eder. Bu, insanın yapılan nasihati tam olarak anlamadığını gösterir.[122]

el-Hanbelî'nin (Allah Teala ona da rahmet etsin) terceme-i hâlinde şöyle geçer: "Hafız Muhammed ibn Tâhir el-Makdisî şöyle demiştir: Ebû İsmâ'îl Ensârî'yi şöyle derken işittim: Muhaddisin hızlı yürümesi, hızlı yazması, hızlı okuması gerekir."

[121] Yazarın, mideye aşırı yüklenerek hızlı yemeyi kastetmediği aşikârdır. Onun kastı, yemeği muhabbet ede ede, vakti öldürerek belki de en azından bir yarım saatte yemektir.

[122] İmam Kâdî Iyâd (Allah Teala kendisine rahmet etsin) *eş-Şifâ bi Ta'rîfi Hukûki'l-Mustafâ* (sas.) adlı eserinin I, 109'uncu sayfasında, ikinci babın yedinci bölümünde şöyle der: "Öteden beri Araplar ve düşünürler az yemek ve az uyumakla övünürler, bunların çokça yapılmasını kınarlar. Çünkü çok yiyip içmek oburluğun, hırsın ve aç gözlülüğün işaretidir. Ayrıca bunlar beden hastalıklarına, vücudun bezginleşmesine ve beynin durgunlaşmasına davetiye çıkarır. Az yemek ve az uyumak ise kanaatin, insanın nefsine sahip olduğunun delilidir. Bunlar kişiyi sıhhatli kılar, hafızayı berraklaştırır, zihni keskinleştirir. Aynı şekilde, çok uyumak da zafiyetin ve bedenî bıkkınlığın göstergesidir. Bu hâl tembelliğe, kalbin katılaşmasına, gafletine ve nihayet ölmesine, ömrün faydasız bir şekilde zayi edilmesine sebebiyet verir. Çok uyumanın sebebi ise çok yiyip içmektir. Lokman Hekîm'in hikmetli nasihatinde şöyle geçer: "Oğul! Mide tıka basa dolunca düşünce uykuya dalar, hikmet kaybolur. Vücut azaları da ibadetten uzaklaşıp oturakalır." Süfyânu's-Sevrî de şöyle der: "Seher vakitlerine az yemekle güç yetirilir." Sahnûn da şöyle der: "Doyana kadar yiyen ilim yapamaz." Suriye'nin son yüzyılda yetiştirdiği en büyük âlimlerinden olan Bedruddîn Hasenî (vefatı: 1935) ilim tahsil eden gençlerin, Suriye'yi işgal etmiş olan Fransızların ülkeyle yeni tanıştırdıkları ve kazûz adıyla maruf gazlı içeceği içtiklerini görünce, ne içtiklerini sorar. Onlar da içtiklerinin gazoz olduğunu ve yemeği sindirmeye yaradığını söylerler. Talebelere söylediği söz

İmam Ebû'l-Vefâ ibn Akîl el-Hanbelî'nin (Allah Teala kendisine rahmet etsin) şu sözü daha önce geçmişti:

"Yemek için elimden geldiğince az vakit ayırıyorum. Bu sebeple ekmek yerine suyla yumuşatarak kek dilimi yiyorum. Çünkü ikisi arasında çiğnem farkı vardır. Bunu da elde edemediğim bir bilgiyi mütalaa etmeye veya yazmaya daha çok vakit ayırmak için yapıyorum. Çünkü âlimlerin hepsinin ortak kanaati şudur: Akıllı insanların elde etmek için uğraşması gereken en değerli şey vakittir. Vakit bir ganimettir ve içindeki fırsatlar servet bilinmeli, kapılmaya çalışılmalıdır. Hayatta sıkıntılar çoktur ama vakitler de hızlı geçip gitmektedir."[123]

Ben yukarıdaki tespiti yaptıktan sonra, Hafız İmam Suyûtî'nin de (Allah kendisine rahmet etsin), ilim talibinin zaman kazanması için hızlı yürümek ve yazmak yanında, hızlı yemesi gerektiğine işaret ettiğine rastladım. Bunu kendisine ait şu şiirde dile getirmektedir:

Hocamız Kinânî bizlere anlattı
Babasından, hitabesi kuvvetli:
İlim ehline gerek acele etmesi
Yazmayı, yürümeyi ve yemeği.[124]

Burada zikri geçen hocası Kinânî, imam, Kâdiyu'l-Kudât İzzuddîn Ahmed ibn İbrâhîm el-Kinânî el-Mısrî el-Hanbelî'dir.[125] Allah Teala her ikisine de rahmet eylesin.

Muhterem, anlayışlı, zeki ve akıllı kardeşim! Sen de nefsine sahip ol. Vaktin boş yere heder olup gitmesin. Çünkü içinde yaşamış olduğun zaman geçip giden bir akıntıdır.

şu olur: "Ne diye doyuyorsunuz ki? Yemekten doymazsanız bu tür şeylere ihtiyacınız olmaz."

[123] Bkz. Yatıp Uzanırken Bile Tefekkür Ederlerdi.

[124] Necmuddîn el-Gazzî'nin *el-Kevâkibu's-Sâira bi A'yâni'l-Mieti'l-Âşira* adlı eserindeki terceme-i hâlinde geçmektedir: I, 229.

[125] 876/1471 yılında vefat etmiştir. Hayatı için bkz. İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb*, VII, 321; Sehâvî, *ed-Dav'u'l-Lâmi'*, I, 205-8; Kehhâle, *Mu'cemu'l-Muellifîn*, I, 144.

Ne yenilenir ne de geri döner. Zaten şiirde de denilmemiş mi?

Geçen artık geçip gitti,
Âtiye ümit meçhuldür.
Sana şimdi artık gerekli,
Hâli değerlendirmendir.

Zamanı kazanmaya, ondan istifade etmeye karşı hırslı ol. Bunun için de kendini, işlerini ve vakitlerini ayarla. Öğrenci de olsan, hoca da olsan, eser yazan da olsan, mütalaa eden de olsan, dinleyici de olsan, okuyan da olsan, nefsini ıslaha çalışan âbid de olsan böyle olmalısın. Vaktini öldürerek, hayatının saatlerini ve sahip olduğun anları çarçur etme. Ömrünü boşa harcayıp sakın aldanma.

28. Prensipler

Vakti değerlendirme hususunda şunlara dikkat edilmelidir:

a) İşlerini düzene koymak,

b) Boş ve faydasız meclislerden uzak durmak,

c) Her hususta fuzuli şeyleri terk etmek,

d) Vakti ve dakikaları değerlendiren uyanık, zeki ve ciddi insanlarla beraber olmak,

e) (Bir kısmı geçtiği gibi) seçkin âlimlerin yüklü terceme-i hâllerini okumak,

f) İlmî bir şeyler ortaya koymak suretiyle vakti değerlendirmenin tadını almak,

g) Mütalaaya, daha çok malumat elde etmeye, tetkike ve elde edilen bilgileri ayıklamaya dalmak.

Bu işler sana zamanın kıymetini öğretir, vakti değerlendirme ateşini gönlünde yakar. Senin zamanı değerlendirmeni ve zayi etmemeni, korumanı, boşa harcamamanı temin eder.

Güzel nasihatler eden, kendisi doğruyu bulduğu gibi insanlara da doğruyu gösteren Üstat Hasan el-Bennâ (Allah Teala kendisine rahmet etsin) şöyle demektedir: "Vaktin

hakkını idrak eden kimse, hayatının anlamını da idrak etmiştir. Çünkü vakit hayat demektir."

569/1173 yılında vefat eden, fakih, şair, edip Umâre el-Yemenî de kendisine ait olan ve Kâdî ibn Hallikân'ın *Vefeyâtu'l-A'yân*'ında geçen terceme-i hâlindeki şiirinde şöyle demektedir:

Sermayen ömrün olduğuna göre,
Gereksiz yerlerde harcama sakın.
Sürekli gidip gelen sabahla gece,
Bir savaş meydanıdır, bana inanın.
Hep üzerimize saldırırlar, daima,
Çok acayip ve ilginç silahlarıyla.[126]

Mısırlı şair, edip Ahmed Şevkî de (Allah kendisine rahmet etsin) şöyle demektedir:

Kalp atışları insana şöyle der:
Hayat dakikalar ve saniyelerdir.
Ölümünden sonra anılmak için,
Hazırlığınızı iyi yapmaya bakın.
Ölümden sonra devamlı anılmak,
Bizler için ikinci bir hayat demek.
Gerçekten de uzun süren bir ömür,
Gün be gün hiç durmaksızın geçer.

Çoğu zaman vaktin ne kadar hızlı ve bir daha dönmemecesine gittiğini unutursun da onu değerlendirmekten ve istifade etmekten gafil kalırsın. Oysa İmam Ahmed ibn Hanbel (Allah kendisinden razı olsun) şöyle diyor: "Gençliği gömleğimin yenindeyken düşüveren bir şeye benzetirim."[127] Unutulmamalıdır ki 77 yıl yaşamışlardı.

29. İlim Rahattan Fedakârlık İster

Üzücüdür ki bugün öğrenciler arasında zihnî tembellik

[126] *Vefeyâtu'l-A'yân*, I, 377.

[127] İbnu'l-Cevzî'nin *Menâkibu'l-İmâm Ahmed* adlı eserinden. Birinci baskı, s. 198. Tahkikli ikinci baskı, s. 257.

yaygınlaşmıştır. Rahatı ve eğlenceyi, ciddiyet ve istikrarlı çalışmaya tercih etmektedirler. Rahat içinde yaşamak, lüzumsuz işlerle uğraşmak onlar için yaşamın gayelerinden biri olmuştur. Onların hedefleri nefsin arzularını temin etmektir. Derse ve ilim tahsiline vakitleri kalmamıştır. Hâlleri âdeta 329/941 yılında doğup, 395/1005 yılında vefat eden filolog İmam Ahmed ibn Fâris er-Râzî'nin (Allah kendisine rahmet etsin) bahsettiği kimselere benzemektedir:

Yazın sıcağı, güzün serinliği,
Kışın da soğuğu seni üzüyor.
İlkbaharın o güzelim dönemi,
Bu sefer de seni engelliyor.
Peki bana söyler misin şimdi:
Senin ilme arzun ne zamandır?[128]

[128] "Başarılı olma yolunda senin ilk büyük düşmanın tembelliktir. Burada sana tembelliği tarif edecek değilim. Onu sen, ben, hepimiz az çok tanırız. Çünkü öteden beri denilegeldiği gibi 'İnsan tembel bir hayvandır.' Yalnız sana şunu söyleyeceğim ki, tembellik insan karşısına çıkıp da mertçe savaşan bir düşman değildir. Aksine, eski peri hikayelerindeki kahramanlar gibi, şekilden şekle girerek ve bin bir hile kullanarak yenmeye çalışan bir alçaktır. Tehlikesinin büyüklüğü de buradan gelmektedir.
Tembelliğin; yerine, adamına ve çağına göre girmediği kalıp yoktur. Herkesin mizacına göre tavır alır ve konuşur. Dilimizde aldığı çeşitli isimler de onun bu sinsiliğini gösterir. Tembelliğin adı uçarılıktır. Bir adı gevşeklik, bir adı hoppalık ve züppelik, bir adı uyuşukluk, üşengeçlik, keyfine düşkünlük, bencilliktir. Tembellik herkesin karşısına her zaman aynı kılıkta çıkmaz. O meslek-siz aktör gibi daima rol değiştirir. Bazen en geçerli bir mazeret kılığına girer; hasta olur, yorgun düşer ve herkesi haline acındırır. Bazen iş yapar görünür; aslında hiçbir şey yapmaz. Bazen tatlı bir dille konuşur ve gönül çeler. Onun kandırıcı bir felsefesi ve boş sözlerden örülmüş bir edebiyatı vardır. Tembelliğin kitabından sana bazı parçalar okuyayım da dinle:
'Adam sen de... Çalışanlar ne olmuş sanki?' 'Üzme kendini şu ölümlü dünyada, çalışmak yıpranmaktır.' 'Hayat dediğin bir şanstır.' 'Şansın varsa, her şeyin var demektir. Şansın yoksa kendini parçalasan da bir şey olamazsın.' 'Zaten suyu getiren de testiyi kıran da bir. Sen testiyi kır, suyu başkaları getirsin de afiyetle iç.' 'Hem bir işin olacağı varsa sırt üstü yatsan da olur, olacağı yoksa, yırtınsan da olmaz.' 'Hele dursun bakalım, şimdi şöyle yaslan da yarın sabah yaparsın.' 'Hem sana çalışmak yaramıyor, iştahın kaçıyor, neşen sönüyor.' 'Huy bu ya, ben bütün sene kitabı, defteri

30. *Yaz, Kış Derse Devam Ederlerdi*

1342/1923 yılında vefat eden, Alûsî'nin torunu, edebiyatçı, allâme-i kebîr Ebû'l-Meâlî Mahmûd Şukru el-Alûsî el-Bağdâdî (Allah kendisine rahmet etsin) vakte karşı son derece hassas olmakla ve ciddiyetle sahip çıkmakla tanınan birisiydi. Ne sıcak günlerin hararet, ne de kış aylarının soğukları onun derslerine mani olurdu. (Derse belirlenen vakitten geç gelen) talebelerini çok defa tarizli olarak azarlayıp kınardı.

Talebesi allame, Üstat Behçet el-Eserî onunla ilgili olarak şunu söyler:

"Çok rüzgârlı, son derece yağmurlu, her tarafın çamur olduğu şiddetli bir gün, '(Hava bozuk) hocamız da medreseye gelmez.' diyerek derse gitmedim. Ertesi gün gittiğimde kızgın bir şekilde şu şiiri okudu:

Sıcak ve soğuk dersten alıkoyuyorsa,
Hayır yoktur o talebede gelmiyorsa.[129]

31. *"İleriki Günlerimde Yaparım" Deme*

Bazıları da gelecekteki günlerde meşgalesi olmayacağını,

koltuğumda gezmekten; hele kütüphane köşelerinde pineklemekten hoşlanmıyorum.' 'Sınavlara şöyle yirmi gün bir ay kala kafayı vurur, dersleri hazırlar ve sınavları mis gibi geçerim.' 'Nedense benim yalnız sınav öncesi zihnime bir açıklık geliyor; sene içinde sanki uykudaydım.' 'Hem ne gerek var, başarılı olanın ve olmayanın gideceği yer mezarlık değil mi?' 'Dünyaya insan bir defa gelir; hayatın tadına varmaya bak.'
Tembelliğin kitabında daha neler ve ne saçma sapan sözler var. Bildiğin şeylerle başını ağrıtmayayım. Yalnız şunu söyleyeyim ki, eğer tembelsen ve tembelliğin organik bir hastalıktan ileri gelmiyor da ruhsal bir gevşeklik, uyuşukluk, üşengeçlik, hoppalık ve uçarılık şeklinde ise, iradeni kullanarak başarının bu düşmanını yenebilirsin. Eğer fiziksel bir hastalığın varsa bunun ilacını doktorlar bilir." Ali Fuad Başgil, *Gençlerle Başbaşa*, s. 19-21.

[129] Üstat Adnan Abdurrahmân Dûrî'nin *İthâfu'l-Emcâd fî mâ Yesihhu bihi'l-İstişhâd* adlı torun Mahmûd Alûsî'nin eserine yazdığı mukaddimeden, s. 15.
Ahmed ibn Hanbel anlatıyor: "Bişr el-Müreysî, Kâdî Ebû Yûsuf'un emriyle ayaklarından sürüklenip huzurundan çıkarıldığında oradaydım. Daha sonra onu tekrar Kâdî'nin meclisinde gördüm. "Sana böyle yaptığı hâlde yine onun meclisine mi geliyorsun?" denilince, şöyle cevap verdi: "Dün bana yaptığından dolayı ilimden alacağım nasibimi heder edemem." el-Kureşî, *el-Cevâhiru'l-Mudiyye*, III, 613.

rahatça çalışabileceğini, üzücü ve engelleyici işlerden kurtulacağını hayal eder. Gençlik günlerindekinden daha çok boş vakte sahip olacağını düşler. Fakat müşahede edilen gerçek, durumun tam tersine olduğudur.

Sevgili okuyucu kardeşim,

Yaşın ilerledikçe mesuliyetlerin de artacaktır. Alakaların çoğalacak, vakitlerin daralacak, gücün, takatin düşecektir.[130] Yaşlılıkta vakit daha dar, vücut daha zayıf, sıhhat daha bozuk, takat daha azdır. Yapılması gereken işler ile meşgaleler ise hem daha çok, hem de daha ağırdır. Bu sebeple, ömrünün saatlerini iyi değerlendir, çünkü uçup gidiyor. Ortada olmayan, müstakbelle ilgili hülyalara kendini kaptırma. Çünkü her yaşanan zamanın kendisine göre meşguliyetleri, işleri ve aniden ortaya çıkan durumları vardır.[131]

Meşhur edip Ebû Osmân el-Câhız yaşlanıp hastalıklar başlayınca; zayıflığın, yaşlılığın ve hastalıkların kendisini çok şeyden alıkoymasına üzülerek, şu şiiri hasretle söyler dururdu:

Yaşlanmış olmana rağmen,
Gençlik dönemindeki gibi,
Kendini dinç mi sanırsın sen?
Nefsin yalan demiş bal gibi,
Olmazmış yıpranıp eskiyen,
Yepyeni nefis elbise gibi.[132]

[130] Özellikle henüz evlenmemiş öğrenci kardeşlerimizin bu öğütlerden alacakları çok ibretler var. Çünkü evlilikle beraber, önlerinde eskisi kadar boş vakit bulamayacaklardır.

[131] Bağdat'ta doğup, 598/1202 yılında Hama'da vefat eden, şerif, muhaddis, rehhâl (çok hadis yolculuğu yapan) Ebû Muhammed Ca'fer ibn Muhammed el-Abbâsî el-Bağdâdî el-Hamevî (Allah Teala kendisine rahmet etsin) kabrine şöyle yazılmasını vasiyet etmiştir: "İhtiyaçlar giderilmeden, emellere ulaşılmadan nefisler hüsranlar içinde ölüp gitti." Bu nakil Hafız Dimyâtî'nin özetlemesi olan *el-Mustefâd min Zeyli Bağdâd li'bni'n-Neccâr* adlı eserden alınmıştır. s. 96.

[132] Bu iki beyit Hatîb-i Bağdâdî'nin *Târîhu Bağdâd*'ında bulunan terceme-i hâlinden alınmıştır. XII, 219.

Akıllı ve başarılı kimse ömrünün ve vaktinin her lahza ve dakikasını faydalı ve yararlı bir işle geçiren insandır. Efendimiz Ömer ibn Hattâb (ra.) miskinliği, tembelliği ve zamanın boş yere heba edilmesini sevmezlerdi. O şöyle derdi: "Birinizi, ne dünya ne de ahiret işiyle uğraşmadan, bir şey yapmaz görmek hoşuma gitmiyor."

Allah, salih, allame, fakih, edip ve seçkin insan, İmam İbnu'l-Cevzî'nin hocası Yahyâ ibn Hubeyre el-Bağdâdî el-Hanbelî'ye rahmet eylesin. Kendisi 449/1057 yılında dünyaya teşrif etmişler ve 560/1165 yılında hakkın rahmetine kavuşmuşlardır. O şöyle demiştir:

En çok değerlendirmen gereken,
Vaktindir senin, geçip giden,
Maalesef en kolay kaybettiğin,
Bakıyorum aynı şeydir, neden?[133]

32. Boş Vakitler

1373/1953 yılında vefat etmiş olan Mısırlı yazar, edip, üstat Ahmed Emîn'in bir makalesine vâkıf oldum. Makalenin adı "Evkâtu'l-Ferâğ (Boş Vakitler)" idi.[134] Bu maka-

[133] Hafız İbn Receb'in *Zeylu Tabakâti'l-Hanâbile* adlı eserinde terceme-i hâli verilirken zikredilmiştir. I, 281.
Hikmetli bir sözde şöyle geçmektedir: "Zamanın boş geçmesi gençliğin cehaletle geçirilmesi demektir." Veciz konuşan üstatlardan biri de şöyle demiştir: "Gününü gereği gibi değerlendirmeden, bir farzı eda etmeden, şerefini pekiştirip güçlendiren bir iş yapmadan, övülecek bir iş başarmadan, hayırlı bir işin temelini atmadan, bir ilim öğrenmeden geçiren kişi gününü zayi etmiş, kendisine de haksızlık etmiştir." Bir şair de şöyle demiştir:
Boş zaman yüzünden nahoş meşgaleler,
Hep üzerine gelip seni meşgul ediyor,
Belalar boş vakitten kaynaklanıyor.
Mâverdî, *Edebu'd-Dunyâ ve'd-Dîn*, hzr. Mustafâ es-Sekkâ vd., Beyrut 1988, s. 95.

[134] Şihâbuddîn Ahmed Farfûr, o anda bir şeyler okuyan babası Muhammed Sâlih Farfûr'a sorar: "Boş vakitlerinizi nasıl geçiriyorsunuz?" Babası başını kaldırır ve "Boş vakit dediğin ne ki?" diye sorar ve okumasına devam eder. Çünkü onların hayatında "boş vakit" diye bir kavram yoktu. Kaldı ki rabbimiz de bir iş bitirildiğinde hemen diğerine geçilmesini tavsiye et-

lesini *Feydu'l-Hâtır* adlı eserinde neşretmiştir. Kısaltarak yayımlamayı ve kitabımızı da bu makale ile bitirmeyi münasip gördüm. Hem konumuzla ilgilidir hem de faydalı olacağı kanaatindeyim. O, makalesinde şöyle der:

"Evlerde milyonlarca öğrenci var. Bunlar dört-beş aylık yaz tatillerini geçirmekteler. Acaba babalar bu vakti, çocukların bedenlerine, akıllarına, tabiatlarına ve ülkelerine yararlı olacak şekilde nasıl geçirtebiliriz diye birbirlerine sordular mı? Evlerde milletin yarısını teşkil eden hanımlar var. Acaba bunlar boş vakitlerini nasıl geçirmektedirler?

Zaman mal elde etmek, ilim tahsil elde etmek, sıhhat bulmak için bir hammadde olduğuna göre, ömrümüzün ne kadarını zayi ettik kim bilir? Nice ömürler ne dünya ne de ahiret işlerinde sarf edilmeksizin boş işlerde zayi olup gidiyor![135]

Vaktin boşa harcanmasının neticelerinden birisi de servet kaynaklarından çoğunun zayi edilmesidir. Zamanı ihmal etmek ve nasıl değerlendirileceğinden habersiz olmak olmasa, ondan istifade etme imkânı elbette vardır. Nice çorak araziler var ki işlenmeye müsaittir. Nice şirketler var ki kurulmayı bekliyor. Nice muhtelif müesseseler var ki kurulup idare edilmeye amade. Tüm bunlar boş zamanın bir bölümünü ayırmakla yapılabilecek işlerdir.

Bizim coğrafyamızda zamanın zayi edilmesi, kitapların az yazılmasını, yazılanların okunmamasını ve cehalete razı olunması neticesini getirdi. Neredeyse cahillikten dolayı üzülen insanlar yok gibi! Bedenler rahata doğru meylediyor. Ticaret piyasasındaki durum kitap dünyasından

mektedir. (94/İnşirâh, 7). Bunun anlamı ise Müslüman'ın hiçbir şey yapmadan geçireceği bir zamanın olamayacağıdır. Sâlih Farfûr'un Şam Emevi Mescidi'nde yaptığı derslerden birisi de yatsı namazından sonra caminin kapanmasına kadar geçen kısa sürede her gün *Hâşiyetu't-Tâî alâ Kenzi'd-Dekâik*'i öğrencilerine okutmasıydı.

[135] Cüneyd-i Bağdâdî diyor ki: "Ömür kısadır, vakit dardır, gün geçip gitmektedir. Vakit içinde fazla boş zaman yoktur." Beyhakî, *Kitâbu'z-Zuhd*, s. 53.

farklı sayılmaz. Az malla kanaat edip yetinme, kolaya kaçma, çabalamayı ve düşünmeyi gerektirmeyen işleri tercih edip, bunları da uykuyla geçirmeyi yeğlemek insanlardaki genel durum olmuş. Böyle olunca da düşünceler hastalaşmış, zamanı nasıl değerlendireceğini bilen gayretli ecnebilere yol açılmıştır.

Ben zaman değerlendirilsin derken tamamının çalışmayla geçirilmesini, hayatın tümünün iş güçle doldurulmasını, dinlenmeden, neşesiz, sıkıntılı, gülme ve sevincin olmadığı bir yaşamı kastetmiyorum. Ben istiyorum ki boş zamanlar, çalışma zamanlarını tahakkümü altına almasın, hayatın merkezini teşkil edip, çalışma vakitleri bunun kenarında, köşesinde kalmasın.

Bundan daha fazlasını istiyorum: Boş vakitler, iş vakitleri gibi aklın hükmüne tabi olsun. Çünkü bizler işlerimizde belli bir gaye için çalışırız. Aynı şekilde boş vakitlerin de belli bir gaye için harcanması gerekir. Ya meşru dairede, vücuda faydalı spor oyunlarıyla, ruha tat veren ilmî tetkiklerle ya da Kur'an, hadis okumak, nafile ibadet ve taatler gibi ruhi gıdalar ile meşgul olunsun.

Ama insanın gayesi vakti boşu boşuna öldürmek olursa, bu meşru bir gaye olmaz. Çünkü vakit hayat demektir.[136] Vakti öldürmek hayatı öldürmektir. Uzun vakitlerini tavla, satranç, boş oyunlar ve lüzumsuz eğlencelerle harcamak meşru değildir. Çünkü bu insanlar aklın razı olduğu bir gaye uğrunda çalışmamaktadırlar. Kahve köşelerinde, kulüplerde ve yollarda şaşkın şaşkın oturanların da bunlardan bir farkı yoktur. Bunların yegâne gayesi vakit öldürmektir. Sanki vakit onların bir düşmanı imiş gibi onu katletmeye çalışıyorlar.

[136] Eflatun, talebelerinden birini kumar oynarken yakalayınca şiddetle azarlamış. Talebesi, "İyi ama ben çok az bir parasına oynuyordum." diye itiraz edecek olunca, Eflatun cevap vermiş: "Ben seni kaybettiğin para için değil, kaybettiğin zaman için azarlıyorum."

Bu problemi halletmenin anahtarı insanın hoşlandığı ve hoşlanmadığı şeyleri dilediği gibi değiştirebileceğine, zevk aldığı şeyleri dilediğince alt üst edebileceğine inanmasıdır. Keza daha önce tat almadığı şeylerden alıştıra alıştıra zevk alacağına inanmasıdır. Aynı şekilde önceleri hoşlandığı şeylerden hoşlanmamayı dahi kendisine alıştırabileceğini benimsemesidir. (İradeleri kuvvetli olan) insanların çoğu, boş zamanlarını sıhhatlerine, akıllarına ve dinlerine faydalı olacak işlere taksim etme gücüne sahiptirler.

Ne üzücüdür ki insanların ekserisi basit kıssaları okumayı, değersiz dergilere göz gezdirmeyi aklın gıdası olarak yeterli zannetmektedirler. Bunları ellerine aldıklarında bir yudumda içercesine bitirmektedirler. Zihnî lezzet olarak bununla yetinmektedirler. Oysa bunları okumak sadece aklı uyuşturur ya da şehevi duyguları tahrik eder. Hâlbuki az bir sabır ve kuvvetli bir irade, öğrenen kimseyi ciddi olarak çalışmaya ve faydalı şeyleri okumaya alıştırır.

Her kültürlü insan herhangi bir dalda ciddi bir şeyler yapmak için kendi nefsini harekete geçirebilir. İlk önce, girişti̇ği konuda okuyup araştırmaya başlar ve zamanla bunda geniş bilgi sahibi olup derinleşebilir. Edebiyat olsun, hayvanlar olsun, çiçekler olsun, mekanik olsun veya herhangi bir dönem tarihi olsun, velhasıl insanoğluna ait herhangi bir ilim dalı olsun fark etmez, bunlardan birisinde kendisini yetiştirebilir. Daha sonra bu dala olan ilgi ve alakasını artırır, ardından gününün belli bir kısmını bu ilmî tetkike ve ilgilenmeye ayırır.

Böyle yapa yapa bakar ki kendisi başka bir insan oluvermiş. Başka yönlerde bilgi ve yetenek sahibi olmuş. Muhterem bir şahsiyet kazanmış. Hem kendisine hem çevresine hem de başkalarına yararlı bir insan olup çıkmış.[137]

[137] *86.400 Saniye*
Bankada bir hesap sahibi olduğunu düşün, hesabına her sabah 86.400 dolar para yatırılıyor, fakat bu paranın hepsini akşama kadar harcamak zorundasın, ertesi güne transfer edilemez. Paranı kullansan da kullanmasan da hesap her akşam sıfırlanıyor, günün bakiyesini yakıyor. Ne yaparsın? Tabii ki hepsini harcamaya çalışırsın; Hepimiz, zaman adlı bu bankanın müşterileriyiz.
Her sabah 86.400 saniyeye sahip oluyoruz; yarına transfer edilemez, Her sabah hesabımız dolar, her akşam boşalır. Geri dönüş yok, saniyelerini şu anı yaşayarak harca, en iyisi bunlarla yatırım yap.
Mutluluk, sağlık ve başarı için. Zaman kaçıyor. Her gün için en iyisini yap.
Bir senenin değerini anlamak için sınıfta kalmış bir öğrenciye sor.
Bir ayın değerini anlamak için, 8 aylık bir bebek doğuran anneye sor.
Bir haftanın değerini anlamak için, haftalık dergi çıkaran bir çilekeşe,
Bir saatin değerini anlamak için, kavuşmayı bekleyen sevgililere sor.
Bir dakikanın değerini anlamak için, treni kaçıran yolcuya sor.
Bir saniyenin değerini anlamak için, bir kazayı önleyemeyen sürücüye sor.
Bir saniyenin yüzde birinin değerini anlamak için olimpiyatlarda gümüş madalya kazanan koşucuya sor.
Her anını değerlendir, her dakikanı çok özel biriyle paylaş. Zamanına ortak edebileceğin kadar özel biriyle.
Unutma! Zaman hiç kimse için durmaz. Geçmiş zaman tarihtir. Gelecek zaman sırlar, meçhullerle dolu.
Sadece şu an sana verilen gerçek bir armağandır. Gün bugündür... Vakit: Şimdi! Bir ideal sahibi olun ve idealinizi gerçekleştirmek için çalışın. Bu size ayrıca mutluluk verecektir." (İnternetten indirilmiştir).

Fertler böyle olunca, toplum da çeşitli ilim ve bilgi dalları ile farklı sahalarda yetişmiş evlatlarıyla zenginleşir. Hayatın gerektirdiği her yönde yetişmiş evlatlarına müracaat edip dayanır, (onlardan istifade eder).

Bu gerçekleştiğinde, insanların bir araya geldiklerinde konuştukları meselelerin seviyesi yükselir. Düşünceleri terakki eder, hayatları hoş olur. İnsanlar birbirlerinden kültür, ilim, edebiyat ve düzenli bir hayat çizgisi takip etme ile zamanın kıymetini anlama yönünde yardımlaşırlar.

Bir de bakarsınız ki toplumun kültür seviyesi yükselmiş, akılların ufukları genişlemiş, hayat bir anlam kazanmış, toplumun kuvveti artmış, maişeti temin yolları kolaylaşıp çoğalmış.

Böyle bir toplumda, insanlar midelerini gıdalandırdıkları gibi akıllarını da beslemeleri gerektiğini bilirler. Akıl gıdası olmadan hayat hakları olmadığını, vakti koruyup gö-

zetmeden, layık olduğu gibi zamandan istifade etmeden gıda da temin edilemeyeceğini anlarlar. Bunu anlayınca, hem düşünce, hem iş, hem netice elde etme, hem de birbirlerine bir şeyler verip faydalı olmak suretiyle toplum toptan kalkınır.

Kendine prensip edin. Her gün nefsine şunu sor: "Bugün boş zamanımda ne yaptım? Sıhhatime yarayan bir iş, mal veya ilim kazanma yolunda bir uğraş; kendime veya başkalarına yönelik faydalı bir faaliyet yaptım mı?" Bir bak bakalım: Boş zamanın aklına boyun eğmiş mi? Senin güzel bir hedefin vardı. Bak bakalım zamanını o yönde sarf edebilmiş misin? Cevabın 'Evet' ise başardın demektir. Yok eğer cevabın 'Hayır' ise başarmak için çalışmalısın, gayret etmelisin.

Şunlar gibi ahlaklanmaya bak sen:
İhtiyacını görmek için sabreden,
Girmek azmini asla kaybetmeden,
Kapıları çalmaya hep devam eden.

Her gün az bir zamanın aynı şeye tahsis edilmesi hayat akışını değiştirir ve seni sandığından daha kuvvetli kılar, hayal ettiğinden daha yükseklere çıkarır.

Bu millet yaşaması gereken hayatın ancak onda birini hakkıyla yaşıyor. Gerek mali sahada, gerek düşünce ve kültür sahasında, gerekse sağlık sahasında olsun durum böyledir. Ümmetin geri kalan hayatı ya tembellik ve meskenet içinde ya da tavla, satranç, oyun, eğlence peşinde veya hiçbir şey yapmadan heder olup gidiyor. Hâlbuki milletin yaşaması gerektiği gibi yol tutması yönünde hiçbir eksiği yok. Bilakis zamanı dolu dolu geçirebilir, din ve aklın icaplarına göre değerlendirebilir."[138]

Muhterem okuyucu kardeşim!

Allah Teala hem bizleri hem de sizleri vakti değerlendirmeye, onu faydalı bir iş ve yararlı bir ilimle doldurmaya muvaffak kılsın. Bizleri zamanın ve hayatın kıymetini idrak eden, kendilerini ve milletlerini aldatmayan, Allah Teala'nın nefislerine ikram ettiği nimetleri heba etmeyen ve doğru yol üzere bulunan kullarından eylesin. Âmîn.[139]

[138] *Feydu'l-Hâtır*, III, 67. Mektebetu'n-Nahdati'l-Mısriyye, dördüncü baskı, tarihsiz.

[139] Almanca dil kursundaydım. Hoca çok disiplinli biriydi. Bilhassa zaman açısından hiç müsamahası yoktu. Bir hafta boyunca kimin ne kadar geç geldiğini tespit ediyor ve onları geç geldikleri toplam süre kadar sınıfta tutuyordu. Tabi bu durum, zaten kursa zor zaman ayırmış iş sahiplerinin hiç de hoşuna gitmiyordu. Bir gün haftalık cezası 18 dakika tutan bir arkadaşımız kızarak şöyle dedi:
– Neredeyse saniyeleri de hesap edeceksiniz. Neyse hatırınız için bir başka zaman on dakika kalayım sınıfta. Şimdi çok acil bir işim var...
Yaşlı Alman gözlerini kırpıştırarak bir süre süzdü bu arkadaşı ve şöyle konuştu:
– Olmaz. Çünkü siz acil işlerinize bu kadar önem vermiş olsaydınız şimdi benden on sekiz dakikalık bu cezayı almazdınız. Zira ders de sizin için günlü, saatli acil bir işti. Bu bakımdan şimdi kalacaksınız ve on sekiz dakikalık bir ders vereceğim size.
Belli ki, hoca da kızmıştı. Ben de merak ederek kaldım sınıfta. Sıra aralarında bir kaç tur attıktan sonra şöyle konuştu:
– Arkadaşlar, zamanı iyi kullanmıyorsunuz. Hatta bu konuda benim gösterdiğim hassasiyete kızıyorsunuz. Ama ben haklı olduğuma inanıyorum. Belki de içinizden, "Ne olacak, gâvur kafası?" diyorsunuzdur.
Masasına gitti. Çantasından basılı bir broşür çıkardı.
– Şuna bakınız lütfen, dedi. Bu bir tren tarifesiydi. Arkadaş göz ucuyla bakıp iade edecekti ki, "Hayır daha iyi tetkik etmenizi istiyorum." dedi. Trenlerin kalkış ve varış saatlerini tercüme ettirdi. Bunlar hep değişik ve karmaşık rakamlardı. Mesela kalkış saati 18:18'di, 21:35'ti. Varışlar da hep öyleydi. 12:46, 9:27 gibi...
On sekiz dakika cezalı arkadaşımız bu minval üzere uzayan rakamları görünce hocaya dedi ki:
– Bakınız işte burada Avrupalı kafanın mantıksızlığı açıkça görünüyor. Ne demek yani 18 geçeler, 12 geçeler, 36 geçeler... Şuna üç buçuk, dört buçuk deseniz olmaz mı? Hiç olmazsa, çeyrek geçe deseniz de, akılda kalacak bir sayı ve saat olsa...
Yaşlı Alman'ın yüzünde belli belirsiz bir tebessüm gezindi. Ve bakışlarından söyletmek istediği düşünceyi yakalamış olduğu belli oldu.
"Bana bakın! dedi. "Kendinize hakaret etmeyin. Çünkü bu tarifenin böyle düzenlenmiş olması, 'Avrupalı kafa'nın mantıksızlığı değil, 'Müslüman kafa'nın tutarlılığıdır. Çünkü biz, zamanı kullanmayı ve değerlendirmeyi Müslümanlardan öğrenmişizdir. İşte bu tren tarifesi de aynı anlayışın güzel bir örneğidir."
Bizler hayret ve şaşkınlıkla ona bakarken, hoca şöyle devam etti:

"Siz Müslümanların ibadetlerinde yer önemli değildir. Dünyanın her yerinde ibadet edilebilir. Ama zaman çok önemlidir. Çünkü her ibadetin kendine ait bir vakti vardır. Hatta bu vakit, ibadetin şartıdır. Yani vakitsiz ibadet, ifa edilmiş sayılmaz. İbadetlerin vakitleri de bizim tren tarifesi gibi, hep böyle 18, 17, 13, 10, 09 geçelerdir. Üstelik bu saatler de devamlı değişir. Bugün sabah namazını 07:21'e kadar kılabilirsiniz, ama yarın 7:22'ye kadar kılabilirsiniz. 23 geçe olmaz. Sadece namaz böyle değildir. Oruca başlama ve bitirme saatleri de böyledir. Üstelik bu ince hesaba dayanan saatler, her gün değişmektedir. Böylece de Müslümanlar, her gün değişmekte olan zamana karşı uyanık durmakta, zamanın kıymetini anlamakta ve onu iyi değerlendirmek üzere hazırlanmaktadırlar. İbadetlerini yapan bir Müslüman, her gün değişen dakikalara ayak uydurmaya ve dakikaları değerlendirerek yaşamaya mecburdur. Bizim zamana bakışımızın ilham kaynağı Müslümanlardır..."
Yaşlı Alman Hoca, "Çıkabilirsiniz." dediği zaman, hepimiz tarifi imkânsız bir mahcubiyet içindeydik. (İnternetten indirilmiştir).

EKLER

EK 1
ÇALIŞMA HAYATININ GENEL KANUNLARI

ALİ FUAD BAŞGİL

Her işin ve mesleğin kendi bünyesine göre çalışma ve işleme usul ve kuralları vardır. Bunu meslek sahipleri bilir. Bir de fiziksel ve zihinsel her türlü iş ve çalışma hayatının özellikle de başarılı olmanın, düşünen aklın şaşmaz kanunları halinde bir takım genel ve rasyonel kanunları vardır ki, ben burada bunlardan benim bildiği kadarını açıklayacağım.

1. Çalışmak için uygun gün ve saat bekleme. Bil ki, her gün ve her saat çalışmanın en uygun zamanıdır.

2. Çalışmak için uygun yer ve köşe arama. Bil ki, her yer ve her köşe çalışmanın en uygun yeridir.

3. Bir günde ve bir zamanda yapman gereken bir işi (bir dersi, bir vazifeyi) ertesi güne bırakma. Zira her günün derdi gibi, işi de kendine yeter.

4. Bir zamanda yalnız tek bir iş yap, yalnız bir ders, bir kitap, hatta bir bölüm üzerinde çalış. Tâ ki, dikkattin ve kuvvetin yayılıp zayıflamasın. Bir zamanda birden fazla iş yapayım diyen, hiçbirini tam ve temiz yapamaz. Dünyaca tanınmış olan büyük İslam mütefekkiri İmam-ı Gazali'ye *İhyâ-i Ulûm* adlı muazzam eserini nasıl bir çalışma ile vücuda getirdiğini sormuşlar: "Bir zamanda yalnız bir bölüm, bir bahis, bir mesele üzerinde çalıştım." demiş.

5. Başladığın bir işi (bir dersi, bir kitabı, bir vazifeyi ya-

pıp bitirmeden başka bir işe (derse, kitaba ve vazifeye) başlama. Yarıda kalan iş başlanmamış demektir.

6. Bir günün işini (dersini, vazifesini) bitirdikten sonra ertesi gün ne iş yapacağına karar ver. Yahut hiç olmazsa çalışmaya başlamadan evvel, hangi iş (ders, kitap) üzerinde çalışacağını düşünüp kararlaştır ve çalışmaya bu kararla otur.

7. Bir işe başlamadan, bir dersi öğrenmeye, bir kitabı okumaya oturmadan evvel düşün ve çalışman için gerekli olan şeyleri yanında ve elinin altında bulundur. Tâ ki, ikide bir kalem, kâğıt aramaya kalkıp da dikkatin dağılmasın.

8. Çalışmaya oturduğun zaman tıpkı ateş hattında düşmanı gözetleyen bir asker gibi uyanık ol ve dikkat kesil. Ve bütün ruhsal ve fiziksel kuvvetinle kendini işe ver.

9. Bir işe başlamadan evvel o işi (dersi, vazifeyi, kitabı) en kısa bir zamanda, en kolay ve en temiz bir şekilde nasıl yapmak, nasıl öğrenip etüt etmek mümkün olduğunu iyice düşünüp hesapla.

10. Çalıştığın bir iş (bir ders, bir kitap, bir yazı) üzerinde herhangi bir güçlüğü yenmeden bir adım bile gerileme. Ve bil ki; yılgınlık maskeli bir tembelliktir. Gene bil ki, çalışma sevgisi güçlükleri yenmekten doğar ve kuvvetlenir. Güçlüğü yenmekten hasıl olan manevi zevk eşsiz bir zevktir. Emin ol ki; harpte zafer ve işte başarı yılmayanındır. Sebat önünde güçlükler erir ve imkânsız görünen, mümkün olur.

11. İşinde rastladığın bir güçlüğü ilk önce parçala. Her parçayı birer birer ve sıra ile yenmeye çalış. Bunun için de, mesela bir dersi, bir kitabı en basit elemanlarına, kısım, fasıl ve bahislerine ayır. Sıra ile her bahsi iyice ve noksansızca anlayıp öğrenmeden öbür bahse geçme. Fasıllar ve bahisler üzerinde bir kör gibi yürü. Yani attığın adımı iyice basmadan öbürünü atma.

12. Devamlı ve planlı çalış. Ve her gün aynı saatlerde mutlaka çalışmaya otur. Çalışmayı uzun süre kesip terk etme. Hasta ve yorgun değilsen tatil aylarında bile yavaş ve az da olsa çalış ki, çalışma alışkanlığın körlenmesin ve tekrar çalışmaya koyulmak için zahmet çekmeyesin.

13. Bir iş üzerinde yorulursan dinlenmek için işini değiştir ve çalışma hızını yavaşlat. Fakat dinlenme bahanesi ile asla boş oturma. Boş oturanın içi işlemeyen demir gibi, pas tutar.

14. Çok düşün. Ve bil ki, çalışmak mutlaka hareket etmek veya okumak, yazmak demek değildir. Düşünen bir insan, maden kuyularında kazma sallayan işçiden daha çok çalışıyordur.

15. Verimli çalışmayı sakın iş üzerinde geçirdiğin zamanla ölçüp de, eh bugün şu kadar saat çalıştım, yetişir deme. Çalışmanın sonucuna ve öğrendiğine bak.

16. Fikrî çalışmalar için, aynı saatlerde devamlı ve düzenli bir surette, günde iki üç saat bile yeterlidir. Büyük İslam filozofu İbn-i Sina, dünyaca meşhur olan *Kitâbu-ş-Şifâ*'sını, her gün, sabah namazından sonra Bağdat'taki bir camiin büyük kandili altında oturarak, kuşluk vaktine kadar, yani takriben iki saat çalışmak suretiyle vücuda getirmiştir. Meşhur İngiliz düşünürü Spencer, muazzam eserlerini, günde iki saat çalışarak yazmıştır. Her sene bin, bin iki yüz sahifelik eser veren Fransız edibi Emile Zola'ya bu başarısının sırrını sormuşlar: "Her gün yalnız üç saat çalışır ve yazarım." demiş.

17. Vazgeçme, genç dostum, vazgeçme! Damlaya damlaya göl olur. Ve aynı noktaya düşen damlacıklar zamanla mermeri bile deler.

18. Bir işe başladığın, bir dersi öğrenmeye, bir kitabı okumaya koyulduğun zaman telaş edip sabırsızlanma. Sakin ve metin ol. Yol al, fakat acele etme. Sindirerek çalış ve öğren.

19. İşinde ve dersinde herhangi bir fikri veya noktayı küçümseyerek ihmal edip geçme. Küçük ihmalden bazen büyük zararlar doğduğunu unutma.

20. Gece yatağına uzandığın zaman, o gün ne yaptığını ve yarın ne yapacağını kendine sormadan uyuma.

21. Her gün iyi bir eserden yüksek sesle beş on sahife oku. Bu sayede konuşma ve söz söyleme yeteneğin gelişir.

22. Rastladığın edebi, felsefi bazı güzel parçaları ezberle. Bu sayede hem kelime ve ifade haznen zenginleşir hem de hafızan kuvvetlenir.

23. Çalıştığın bir dersin, bir kitabın fasıl ve bahislerini bitirdikçe, kitabı kapayıp, okuduğunu ezberden özet halinde not et. Bir dersi, bir kitabı en iyi anlayıp öğrenmenin yolu, onu bu şekilde yazmaktır.

24. Bir dersten öğrendiğin, bir kitaptan okuduğun fasıl ve bahisleri arkadaşlarınla ezberden müzakere ve münakaşa et. Bu suretle hem zekân işler ve öğrendiğin hazmolur, hem hafızan kuvvetlenir; hem de düzgün konuşma ve fikirlerini açık olarak ifade etme yeteneği kazanırsın.

25. Dikkat et: Sözlerin ve yazıların kısa, açık ve anlamlı olsun.

26. Fikrî çalışmanın herkesin mizacına göre değişen verimli ve eşref saatleri vardır. Bunlar bazı kimseler için sabahın erken saatleri, bazıları için de öğleye doğru, öğleden sonra, gece saatleridir. Kendini yokla ve senin eşref saatlerin hangileri ise, bunları hiç bir eğlenceye feda edip kaçırma.

27. Okuduğun bir kitapta rastladığın güzel bir parçayı veya orijinal bir fikri yerini ve sahifesini işaret ederek not et. Bu suretle biriktirdiğin notları bir dosyaya veya bir fiş kutusuna sırasıyla yerleştir. Bir yazı yazmak veya bir eser yapmak istediğin zaman, bu notlar senin için zengin bir malzeme hazinesi olur.

28. Bir konu hakkında bir yazı veya bir eser yazmaya karar verdiğin zaman, evvela bu konu üzerinde evvelce yazılmış eserleri oku. Tâ ki; yazılmış ve söylenmiş şeyleri tekrar edip ömrünü israf etmeyesin.

29. Gök kubbe altında yepyeni hiçbir fikir yoktur. En yeni fikir, eski bir fikrin yeni bir elbise giymişidir.

30. Her şeyden evvel, ana dilini iyi konuşmayı ve iyi yazmayı öğren. İnsan için en faydalı olanı kendi ana dilidir.

31. Dilbilgisi bir amaç değil, bir araçtır. Asıl amaç olan, fikir zenginliğidir.

32. Kişinin kıymeti dilinin altında ve kaleminin ucunda gizlidir. Onu söz ve yazı açığa vurur.

33. Bir işi yapıp yapmamakta kararsızlığa düştüğün vakit, iki şıktan her birinin fayda ve zararlarını iyice hesapla. Faydası çok, zararı az olan şıkkı tercih et.

34. Bir işe öfkeli ve sinirli iken karar verme. Bekle öfken geçsin. Zira öfke ile kalkan zararla oturur.

35. Çok konuşma. Yerinde ve özlü konuş. Kıymet ve tesir çok sözde değil, yerinde ve özlü sözdedir.

36. Dilini tut ve bil ki, dil yarası bıçak yarasından daha kötüdür.

37. Kimseye karşı kin tutma ve kimsenin başarısını ve mutluluğunu kıskanma, fakat imren. Sen de öyle bir başarı ve mutluluğa erişmeye çalış. İmrenmek yükselmenin şartıdır. Kin ve kıskançlık ise, iç huzurunun, sağlık ve mutluluğun iki azgın düşmanıdır.

38. Yaşlıların tecrübesinden faydalan ve tecrübe edilmişi yeniden tecrübeye kalkışma, tâ ki pişman olmayasın.

39. Sonunda pişman olacağın bir işi başında düşün. Pişmanlık, ahmaklıktır.

40. Boşuna iddia ve inat etme. Hakikati ara ve sev. Hakikat sevgisi, insan için, sevgilerin en yükseğidir.

41. Kusurlarını kendin gör, ki onları tamir edip tamamlayabilesin.

42. Başarılarınla gururlanma. Bil ki gurur, gelecekteki başarılarının en büyük düşmanıdır.

43. hayatta cesur ol. Fakat bil ki cesaret gözü kapalı tehlikeye atılmak değildir.

44. Başkasının düşünce ve inancına hürmet et. Tâ ki başkası da seninkine hürmet etsin.

45. Kibirli olma. Kibirli insan sarımsak kokan ağız gibidir. Herkesi kendinden uzaklaştırır.

46. Alçak gönüllü ol. Mütevazı insan, meyve ağacına benzer. Meyve dalının yere eğilmesi meyvesinin çokluğundandır.

47. Çalış, daima çalış, fakat hırsı bırak. Çünkü hırs, verimli çalışmanın, sağlık ve mutluluğun düşmanıdır.

48. Hayatın ve tutacağın yol hakkında kararsızlığa düşüp de bir ışık aradığın zaman, fikrini ve görüşünü soracağın kimseyi iyi seç. Düşün ki, isabetsiz bir fikirden hareket ederek verdiğin karardan bütün ömür boyunca pişmanlık duyman mümkündür. Fakat isabetli bir fikirden aldığın âşık da bütün ömrünce yolunu aydınlatır.

Burada sırası gelmişken, hiç unutamadığım bir hatıramı anlatacağım:

Birinci Dünya Harbi'nde, dört buçuk sene, Kafkaslarda cepheden cepheye koştuktan ve bu felaketlerle dolu harbin bütün sefalet ve ıstıraplarını çektikten sonra, nihayet İstanbul'da terhis edildim. Terhisimin ilk haftalarında müthiş bir avarelik ve kararsızlık içinde kaldım. Ne yapmalı ve hayatta nasıl bir yol tutmalıydım? Yarım kalan tahsilime devam mı etmeliydim; yoksa terhis edilen birçok arkadaşım gibi, tahsilden vazgeçip bir iş hayatına mı atılsaydım? İçimi kemiren bu tereddüdü yenemiyor, bir türlü karar veremiyordum. Görüp konuştuğum kimseler beni hep tahsil hayatından soğutuyor ve bir iş tutmaya teşvik ediyordu.

Bir aralık, Sirkeci kahvelerinden birinde genç bir tüccar hemşerime rastladım. Mal almaya gelmiş. Bana ne yapacağımı ve ne iş tutacağımı sordu. Ben de kararsız olduğumu, fakat gönlümün tahsile dönmeye aktığını söyledim. "Şaşarım aklına, okuyup da kütüphane faresi olacağına, benim gibi iş yap da para kazan." dedi. Bilahare hırsının kurbanı olup genç yaşında ölen bu tüccar hemşerimin sözleri, zaten sallanan içimi, bütün bütün alt üst etti. Adeta şaşkına dönmüştüm.

Nihayet, ilmine ve kemâline derin bir hürmet beslediğim Şevketi Efendi isminde eski müderrislerden bir zat vardı. Bu zatı ziyaret edip fikrini öğrenmeye karar verdim ve kendisini Çarşıkapı'daki evinde ziyaret ettim. Hoşbeşten sonra, Hoca bana ne yapacağımı sordu. Ben de kendisine kararsızlığımı anlattım. Bana şunları söyledi: "Tereddüdü bırak ve tahsile devam et. İnsan ihtiyarlığa kadar ömrünün her çağında iş hayatına atılabilir ve az çok muvaffak olur. Fakat okuyup öğrenmenin muayyen bir çağı vardır. Sen bugün bu çağdasın. Bu çağı geçirirsen ona bir daha dönemezsin ve istidadına heder etmiş olursun. Okuyup öğren de, sonra istersen tüccar ol. Bunda bir zararın olmaz."

Bu hikmet dolu sözler üzerine kararımı verdim ve pişman olmadım. Gariptir ki, merhum Şevketi Efendi Hocanın bu güzel nasihati, yalnız benim değil, benim gibi tereddüt karanlığı içinde bocalayan diğer birinin de yoluna ışık tutmuştur. Filhakika, benden biraz sonra, terhis olup İstanbul'a gelen Kemal Galip Balkır ile buluştuk. Çok aziz ve kıymetli bir insan olan bu arkadaşım da, tıpkı benim gibi şaşırmış kalmış, tahsil mi, iş hayatı mı tereddütleri içinde bunalmıştı. Kendisine merhum hocanın nasihatini anlattım ve kendi kararımı söyledim. Gözlerinin önündeki belirsizlik perdesi kalktı, yolu aydınlandı ve tahsil hayatına döndü. Kendisi halen Türkiye'mizin varlığı ile

iftihar edeceği yüksek bir hukuk adamıdır ve bu sıfatla Ankara'da Siyasal Bilgiler Fakültesi İdare Hukuku Profesörü ve Devlet Şurası Başkanının sözcüsüdür. Allah Şevketi Efendi merhumu nur içinde yatırsın.[1]

[1] Ali Fuad Başgil, *Gençlerle Başbaşa*, s. 67-79 (Kısmî düzenlemelerle özetleyerek alınmıştır).

EK 2
ZAMAN BİLİNCİ

BÜNYAMİN ERUL

Belki de hiçbir din, hiçbir kültür ve medeniyet, zamana son hak din İslâm kadar önem atfetmemiştir. Zaman, Yüce Rabbimizin insanoğluna verdiği nimetlerin en başında yer alır. Yeryüzündeki birçok nimetin alternatifi veya yitirilmişse telafisi mümkün iken, geçen hiçbir ânın geri getirilmesi asla mümkün değildir. Önemine binaen Kur'an-ı Kerim'de bazı sureler, Asr, Duhâ, Leyl, Fecr, Cum'a, Felâk gibi zaman ifadelerine yeminle başlar, isimlerini de bu ifadelerden alır. Yine pek çok ayette dehr, karn, asr, sene, yaz kış, ay, gece-gündüz, sabah-akşam, kuşluk vakti, zeval ve gurub vakti, gece yarısı, ân gibi vakitlerden söz edilir. Bazen "süresi elli bin yıl olan bir günden"[1] bazen de "göz kırpması veya daha az bir zamandan" bahsedilir.[2] Yüce Rabbimiz öyle bir zamandan söz eder ki, o vakit insan henüz adı anılan bir varlık bile değildir.[3] Yine Kur'an'da öyle bir saatten bahsedilir ki, kıyametin kopuşunun kastedildiği bu ânın ne zaman gerçekleşeceğini Allah'tan başka hiç kimse bilemez.[4] İşte Cenab-ı Hakk'ın bu iki zaman dilimi arasında insanoğluna verdiği kesintisiz nimetin adıdır zaman. Biz insanlar açısından ilk insan ve ilk peygam-

[1] Meâric 70/ 4.
[2] Nahl 16/77.
[3] İnsan 76/1
[4] A'raf 7/187.

ber Hz. Âdem'le başlayan bu kesintisiz nimet, yüzlerce asırdır, binlerce neslin üzerinden akıp gitmiştir.

Yüce Rabbimizin bizlere verdiği sayısız nimetlerin başında gelir zaman. Asır, yıl, ay, hafta, gün, saat, dakika, saniye, salise ve an... En uzunundan en kısasına kadar, her zaman dilimi geçer gider ve bir daha asla gelmez geri. Değerlendirebilenler için ne büyük servettir onlardan her biri. Özellikle asrımızda bırakın yılları, ayların, dakikaların, saniyelerin önemi hepimizin malumudur. Modern insan, bilim ve teknoloji ile ekonomide adeta zamanla yarışmakta, en kısa zamanda en iyi işi yapma yarışındadır. Nitekim Yüce Rabbimiz, Resul-i Ekrem Efendimizin şahsında her birimize "Bir işi bitirince diğerine koyul."[5] buyurmaktadır. Yine bizim kültürümüze göre "İki günü eşit olan ziyandadır." Hutbemin başında okuduğum surede Yüce Allah şöyle buyurur: "Asra yemin ederim ki insan gerçekten ziyan içindedir. Bundan ancak iman edip iyi ameller işleyenler, birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye edenler müstesnadır."

Şu hâlde ziyanda olmamak için öncelikle asrın, zamanın kıymetini bilmemiz gerekmektedir. Geçen zaman geri gelmeyeceğine göre, gelecek zamanı ne kadar yaşayabileceğimizi de bilemeyeceğimize göre eldeki ve önümüzdeki zamanı çok iyi değerlendirmeliyiz. Yeni bir günü, yeni bir haftayı, yeni bir yılı, sanki son gün, son hafta, son ay ve son yılmış gibi her şeyden daha aziz bilmeliyiz. Bir zamana şahit olmalıyız, zamanda bize ve ettiklerimize! Zamanın kadrini kavradığımız gün, zamanın sahibi olan Rabbimizi de tanımışız demektir. Diğer bir ifade ile Allah inancımız ile zaman bilincimiz arasında doğrudan bir ilişki söz konusudur. Sözün özü, Allah ve ahiret inancı olanlar, aynı zamanda zaman bilinci olanlardır. Ergenlikten

[5] İnşirâh 94/7.

itibaren ömrünü nasıl geçirdiğinin, zamanı nasıl harcadığının hesabını vereceğine inananlardır.

Dinimizdeki sorumluluk anlayışına göre "Yüce Allah, kişiyi ancak verdiğinden ve ancak gücü nispetinde sorumlu tutar". Bu yüzdendir ki, her birimize ahirette sorulacak ilk soru, bir ayet-i kerimede de ifade edilen: "Dünyada ne ile meşgul idiniz? Ne yaptınız?" sorusu olacaktır.

"İki nimet vardır ki insanların çoğu (onları değerlendirme hususunda) aldanmıştır: Sağlık ve boş zaman."[6] buyuran Sevgili Peygamberimizin ashabından birine söylediği şu hikmetli tavsiyesi ne kadar manidardır: "Beş şey gelmeden önce beş şeyin değerini iyi bil; ölümden önce hayatın, meşguliyetten önce boş zamanın, yokluktan önce varlığın, ihtiyarlıktan önce gençliğin ve hastalıktan önce sağlığın"[7]

Ne var ki Allah ve Resulü'nün zamana verdikleri bu kıymet ve öneme parelel bir duyarlılığı bugün pek çok Müslümanda görebilmek maalesef mümkün değildir. Bırakın zamanın kıymetini bilmeyi, böyle bir nimet karşısında bizdeki duyarsızlık hatta vurdumduymazlık içler acısıdır. Oysa Müslümanlar olarak bizlerin sağlam bir zaman tasavvuruna sahip olmamız, zaman bilincini geliştirmemiz, zamanın bize verilen en değerli nimet olduğunu bilmemiz gerekmektedir. Ne yazık ki dilimize ve kültürümüze de yerleşmiş olan "zaman çok kötü!" "zaman öldürmek", "zamanım yok!" "zamane çocuğu!" "zaman sana uymazsa sen zamana uy!" şeklindeki söylenmeler, aslında zamana nasıl baktığımızın birer göstergesidir. Hâlbuki değeri bilindiği ve değerlendirildiği müddetçe zaman daima iyidir, mübarektir. Yaşadığı en küçük zamandan sorulacağı bilinciyle hareket edip zamanı değerlendirerek "iyi ve aydınlık" kılacak da, aksini yaparak onu "kötü ve karanlık" hâle getirecek de biziz.

[6] *Buhârî*, Rikāk, 1.
[7] Hâkim, *Mustedrek*, IV, 341.

Unutmamak gerekir ki, Müslümanlar açısından zaman, apayrı bir sorumluluktur. Zira nefes alıp-verdiğimiz her bir an bile bir kulluktur. Her anın, her dakikanın hesabını vereceğimize inanırız biz. Ona göre yaşar, ona göre zamanı, ayları, günleri değerlendiririz. Maalesef kültürümüzde "zaman öldürmek" diye bir kullanım varsa da, kitabımızda, inancımızda böyle bir mana ve mefhum yoktur. Sözüm ona "zaman öldürenler" aslında kendi ruhlarını öldürmekten başka bir şey yapmazlar. "Felekten bir gün çalalım" diyenler, sadece kendi ömür sermayesini çarçur etmektedirler. "Delikanlıdır, gençtir gezecek-eğlenecek" diyenler, insanın baharını kışa, en güzel fırsatlarını boşa çıkarmayı marifet sayarlar ne yazık ki! Arap özdeyişinde denildiği gibi "اَلْعَيْبُ فِينَا نُعِيبُ زَمَانَنَا = Ayıp bizdedir amma, zamanımızı ayıplarız!"

Müslüman açısından zaman, öldürülecek bir şey değil, tam tersine planlanacak bir unsurdur. Çocukluk, gençlik, olgunluk ve yaşlılık... Yahut yirmi dört saatlik bir gün planlanır, ezanlarla, namazlarla... En bereketli seher vakti ile başlanır güne. Geceyi de gündüzü de onların sahibi olan, baş eden Allah'ı razı edecek şekilde değerlendirir Müslüman.

Allah Rasûlü'nün şu mesajı ne kadar da çarpıcıdır: "Tüm insanlar sabaha çıkar. Her biri nefsini satışa sunar. Ya (iyi işler yaparak) nefsini azat eder. Yahut (kötü işler yaparak) nefsini helak eder." (Muslim) Yani ya kulluk ve sorumluluk içerisinde yaşayarak özgürlüğüne kavuşur kazanır; yahut nefsinin kulu-kölesi olarak helak olur ve kaybeder. İşte bu bilinç ve inançla seherde güne başlayan mümin, gece yatağına vardığında günün bir hesabını, muhasebesini yapar. "Bugün Allah için ne yaptım?", "Ne kazandım, neyi kaybettim?", "Kârda mıyım zararda mıyım?" diye düşünerek dalar uykuya... Ve "öldükten sonra beni diril-

ten Allah'a hamd olsun" diyerek yeni bir güne çıkmanın hamdini-şükrünü dile getirir, yeni güne kalkarken.

Her bir gün, yeni bir başlangıçtır, yani bir imkândır insanoğluna verilen. Yeni bir hafta, yeni bir ay ve yeni bir yıl da böyledir. Her biri bembeyaz bir sayfadır, en güzel amellerin yazılması gereken. İnançla, ibadetle, ilimle, ahlakla, iyiliklerle, güzellikle geçirilen. Karalanmamalı, karartılmamalı, öldürülmemeli, tembelce, hoyratça harcanmamalıdır.

Değerli kardeşlerim,

Yüce Rabbimizden niyazımız, bize zamanı iyi plânlama ve iyi değerlendirme bilincini bahşetmesi; geçirdiğimiz yılın ve yılların iyi bir muhasebesini yapmamız; gireceğimiz yılların başta ülkemiz, gönül coğrafyamız ve İslâm âlemi olmak üzere tüm insanlığa barış, huzur ve mutluluk getirmesi; hayırlarla dolu bolluk ve bereketler içinde olmasıdır.

KİTABİYAT*

Abbâs el-Kummî, *el-Kunâ ve'l-Elkâb*, Matbaatu'l-İrfân, Sayda, Lübnan 1358.

Abdurrahmân el-Alvecî, *Muellefâtu İbni'l-Cevzî*, Vezâretu's-Sekâfeti'l-Irâkiyye baskısı, Bağdat 1385.

Ahmed ibn Hanbel, *el-Musned*, el-Matbaatu'l-Meymeniyye, 1313.

Ahmed Emîn, *Feydu'l-Hâtır*, Mektebetu'n-Nahdati'l Mısriyye baskısı, dördüncü baskı, tarihsiz.

Bedr el-Aynî, *Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, el-Matbaatu'l-Munîriyye, 1348.

Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, İbn Hacer'in şerhi *Fethu'l-Bârî* ile beraber, el-Mektebetu's-Selefiyye, 1380.

Cemîlu'l-Azm ed-Dımaşkî, *Ukûdu'l-Cevher fî Terâcumi men Lehum Hamsûne Tasnîfen femietun feekser*, el-Matbaatu'l Ehliyye, Beyrut 1326.

Ebû Hilâl el-Askerî, *el-Hass alâ Talebi'l-İlm ve'l-İctihâd fî Cem'ih*, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut 1406.

Ebû'l-Abbâs ibn Ebî'l Avvâm, *Fedâilu Ebî Hanîfe ve Ashâbih*, yazma nüsha.

Ebû'l-Vefâ ibn Akîl, *el-Funûn*, el-Mektebetu'ş-Şarkiyye, Beyrut 1986.

Edvâu'ş-Şerîa, Câmia İmam Muhammed ibn Suûd el-İslâmiyye'ye bağlı olarak Riyad'da bulunan Kulliyetu'ş-Şerîa'nın dergisi. 1394 yılı, beşinci sayı.

Fahruddîn er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, el-Matbaatu'l-Behiyyeti'l-Mısriyye, tarihsiz.

[8] Burada gerek metinde ve gerekse dipnotta isimleri geçen ve kendilerine atıfta bulunulan eserler zikredilmiştir. Müracaat edip de isimlerini zikretmediğim eserleri bu listede anmadım. Keza Mısır'da basılmış eserlerin baskı yerlerini zikretmedim.

Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Munîr fî Ğarîbi'ş-Şerhi'l-Kebîr*, Matbaatu Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1368.
Hafızuddîn el-Kerderî, *Menâkibu'l-İmâm Ebî Hanîfe*, el-Muvaffak el-Mekkî'nin *el-Menâkıb*'ı ile beraber, 1401.
Hâkim en-Neysâbûrî, *el-Mustedrek alâ's-Sahîhayn*, Haydarabad, Dekkan, Hindistan 1334.
Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi' li Ahlâki'r-Râvî ve Âdâbi's-Sâmi'*, Muhammed Tahhân'ın tahkikiyle, Mektebetu'l-Meârif baskısı, Riyad 1403.
_____, *Takyîdu'l-İlm*, el-Ma'hedu'l-Fransî baskısı, Şam 1949.
_____, *Târîhu Bağdâd*, es-Seâde, 1349.
Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, Mektebetu'l-Kudsî, 1352.
İbn Asâkir, *Tebyînu Kezibi'l-Mufterî*, Matbaatu't-Tevfîk, Şam 1347.
İbn Ebî Cemre el-Endelûsî, *Behçetu'n-Nufûs ve Tehallîhâ*, es-Sıdku'l-Hayriyye, 1348.
İbn Ebî Useybia, *Uyûnu'l-Enbâ fî Tabakâti'l-Etibbâ*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1376.
İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânu'l-Mîzân*, Haydarabad, Dekkan, Hindistan 1329.
_____, *Tevâli't-Te'nîs bi Meâlî Muhammed ibn İdrîs (İmam eş-Şâfi'i)*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1406.
İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, el-Matbaatu'l-Meymeniyye, 1310.
İbn Kâdî Şehbe, *Tabakâtu'ş-Şâfi'iyye*, Haydarabad, Dekkan, Hindistan 1398.
İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Hafız İbn Kesîr (Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm)*, Dâru'l-Endelûs, Beyrut 1385.
İbn Mâce, *es-Sunen*, Matbaatu Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1372.
İbn Muflih el-Hanbelî, *el-Âdâbu'ş-Şer'iyye ve'l-Minâhu'l-Mer'iyye*, Menar Matbaası, 1348.
İbn Receb el-Hanbelî, *Zeylu Tabakâti'l-Hanâbile*, Matbaatu's-Sunneti'l-Muhammediyye, 1372.
İbn Ruşeyk el-Mağribî, *el-Umde fî Mehâsini'ş-Şi'r ve Âdâbih ve Nakdih*, es-Seâde, ikinci baskı, 1374. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd'in tahkikiyle.
İbn Şâkir el-Kutbî, *Fevâtu'l-Vefeyât*, Bulak 1299.
İbnu'l-Cevzî, *Menâkibu'l-İmâm Ahmed*, 1934 es-Seâde baskısı ve 1399 yılı Abdullâh et-Turkî tahkikiyle Mektebetu'l-Hancî baskısı.
_____, *el-Muntazam fî Târîhi'l-Mulûk ve'l-Umem*, Haydarabad, Dekkan, Hindistan 1357.
_____, *Saydu'l-Hâtır*, Dâru'l-Kutubi'l-Hadîse, Mısır, tarihsiz. Keza üç cüz hâlinde Dâru'l-Fikr baskısı, Şam 1380.

İbnu'l-Esîr, *en-Nihâye fî Ğarîbi'l-Hadîs ve'l-Eser*, Matbaatu Îsâ el-Bâbî el-Halebî baskısı, 1383. Daha sonra ofsetle Beyrut'ta tarihsiz olarak basıldı.
İbnu'l-Kayyim, *Medâricu's-Sâlikîn*, Matbaatu's-Sunneti'l-Muhammediyye, 1375.
_____, *el-Vâbilu's-Sayyib mine'l-Kelimi't-Tayyib*, el-Matbaatu'l-Munîriyye, 1375.
İbnu'l-Verdî, *Tetimmetu'l-Muhtasar fî Ahbâri'l-Beşer*, Vehbiyye baskısı, 1285.
İbnu'n-Neccâr, *Zeylu Târîhi Bağdâd*, Haydarâbâd, Dekkan, Hindistan 1398.
Kâdî Iyâd, *eş-Şifâ bi Ta'rîfi Hukûki'l-Mustafâ*, Dâru'l-Kutubi'l-Arabî, Beyrut 1404.
Kadrî Hafız Tûkân, *Turâsu'l-Arabi'l-İlmî fi'l-Felek ve'r-Riyâdât*, Üçüncü baskı, Daru'l-Kalem, 1382.
Kevserî, *Makâlâtu'l-Kevserî*, Matbaatu'l-Envâr, 1373.
Kıftî, *İnbâhu'r-Ruvât alâ Enbâhi'n-Nuhât*, Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1374.
Mahmûd Şukrî el-Alûsî el-Hafîd, *İthâfu'l-Emcâd fî mâ Yesihhu bihi'l-İstişhâd*, Matbaatu'l-İrşâd, Bağdat 1402.
Muhammed ibn el-Hasan el-Hiccevî, *el-Fikru's-Sâmî fî Târîhi'l-Fıkhi'l-İslâmî*, Fas, Rabat baskısı, 1340 ve en-Nemnekânî baskısı, Şam ve Kahire 1396.
Muhsin Abdulhamîd, *el-Alûsî Mufessiran*, Matbaatu'l-Meârif, Bağdat 1388.
Munâvî, *Feydu'l-Kadîr bi Şerhi'l-Câmii's-Sağîr*, Matbaatu Mustafâ Muhammed, 1356.
Muvaffak el-Mekkî, *Menâkibu'l-İmâm Ebî Hanîfe*, Dâru'l-Kutubi'l-Arabî, Beyrut 1401.
Necm el-Gazzî, *el-Kevâibu's-Sâira bi A'yâni'l-Mieti'l-Âşira*, Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, Beyrut, İkinci baskı, 1979.
Risâletu İbn Kayyım el-Cevziyye fî Esmâi Muellefâti İbn Teymiyye, el-Mecmeu'l-İlmî baskısı, Şam 1380. Daha sonra iki kez Beyrut'ta basılmıştır.
Suyûtî, *Buğyetu'l-Vuât fî Tabakâti'l-Luğaviyyîn ve'n-Nuhât*, es-Seâde, 1326.
_____, *el-Câmiu's-Sağîr min Hadîsi'l-Beşîri'n-Nezîr*, el-Munâvî'nin *Feydu'l-Kadîr*'i ile beraber. Matbaatu Mustafâ Muhammed, 1356.
Şevkânî, *el-Bedru't-Tâli' bi Mehâsini men Ba'de'l-Karni's-Sâbi'*, es-Seâde baskısı, 1326.
Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, Vezâretu'l-Evkâf baskısı, Bağdat 1398.

Tâc es-Subkî, *Tabakâtu'ş-Şâfi'iyyeti'l-Kubrâ*, Matbaatu Îsâ el-Bâbî el-Halebî, 1382.

_____, *Tabakâtu'ş-Şâfi'iyyeti'l-Vustâ. el-Kubrâ*'da var olan dipnotlarla bu eserden istifade edilmiştir. (Çünkü *el-Vustâ* matbu değildir).

Tirmizî, *es-Sunen*, Matbaatu Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 1384.

_____, *eş-Şemâilu'l-Muhammediyye*, *el-Bâcurî* şerhiyle beraber, Matbaatu'l-İstikâme, 1353.

Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ'*, Dâru'l-Me'mûn, 1355.

Zebîdî, *İthâfu's-Sâdeti'l-Muttekîn* (İhyâ şerhi), el-Meymeniyye baskısı, 1311.

Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1401.

_____, *Tezkiretu'l-Huffâz*, Üçüncü baskı, Haydarâbâd, Dekkan, Hindistan 1375.

Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, Matbaatu Evlâdi Orfand, 1372.

DİZİN

A
Abbâs bin Hasan 89, 90
Abbasi halifesi 29
Abd bin Humeyd 34
Abdulfettâh Ebû Gudde 70
Abdullâh bin Abbâs 22
Abdullâh bin Mesûd 27
Abdulmelik bin Habîb 78
Âdemoğlu 28, 57
ahiret: ~ işleri 100; ~ saadeti 19
Ahmed bin Hanbel 21, 35, 36, 39, 95, 121
Ahmed Şevkî 95
âlî isnad 63
âlimlerin sözleri 51
Ali Paşa 76
Alûsî 72, 97, 123
amel-i salih 21
Âmir bin Abdikays 27
Arap âlemi 78
asıl 18
asr 22, 115
Asr suresi 22

B
Bâbuz-Zehveme 69
Bağdatlı 35
Baki mezarlığı 37
Beyhakî 78, 86
Bîrûnî 45, 46
boş vakitler 101
Buhârî 21, 23, 33, 35, 39, 76, 86, 121
büyük âlem 20

C
Câhız 39

D
dünya ehli 63

E
Ebû Ca'fer Tahâvî 78
Ebû Hanîfe 29, 31, 59, 75, 78
Ebû Hâtim er-Râzî 35, 36
Ebû Hilâl Askerî 29, 32, 43
Ebû Hureyre 21
Ebû İshâk Şîrâzî 68
Ebû'l-Hasan Eşarî 75, 77
Ebû'l-Kâsım bin Asâkir 79, 82, 83, 84, 85
Ebû Muhammed Alî bin Hazm 77
Ebû Nuaym 44
Ebû Osmân el-Câhiz 98
Ebû'r Reyhân 45
Ebû Ubeyde 78
Ebû Yûsuf 29, 30, 48, 75

F
Fahreddîn Râzî 22, 63, 66
fahru'l-İslâm 48
filolog 45, 96
Fudayl bin Iyâz 56
furuat meseleleri 68
fûru nimetler 18

G
güzel nasihat 94

H
Hâdî 29
Hadis: ~ hafızı 80; ~ hafızları 44; ~ hocası 80; ~ ilmi 80; ~ kitapları 80; ~lerin metinleri 80; ~ toplamak 80
Hammâd bin Seleme 28, 29, 34
Hârûn Reşîd 29
Hasan el-Bennâ 94
Hasan-ı Basrî 28, 34
Haşimoğulları 37
Hatîb-i Bağdâdî 39, 40, 47, 49, 81, 89
hayatın ömrü 19
Hazreti Peygamberin haccı 78
Hind edipleri 75
Horasan 80
hurma ağacı 57

I
Îsâ et-Tirmizî 34

İ
İbn Ebî Useybia 62, 63
İbn Kesîr 21, 122
İbn Nubâte es-Sudî 73
İbn Sînâ 68, 70
İbn Süreyc 78
İbn Teymiyye 61, 70, 71, 77, 123
İbnu'l-Cevzî 49, 50, 51, 60, 61, 76, 99, 122
İbnu'n-Nefîs 67, 69, 70
ifrad 78
ikindi vakti 22
ilim: ~ ehli 13, 17, 19, 75; ~ nimeti 19; ~ talipleri 17
İmam Ahmed bin Fâris er-Râzî 96
İmam İbnu'l-Kayyım 24
İmâmu'l-haremeyn 48
İslam: ~ âlemi 46; ~ ümmeti 22, 49
iş vakitleri 101

K
Kadı eş-Şevkânî 72
Kadı İbn Hallikân 80, 95
Kâdıyu Kudâti'd-Dünyâ 29
Kâdıyu'l-Kudât 29
Kahire 68
Katâde 21
Katar yöresi 34
kıran 78
Kur'an-ı Mecid 75
Kur'an: ~ ilimleri 75; ~'ın yüce manaları 75
Kuşluk vakti 22

M
Mehdî 28, 29, 35
Mesruriye Medresesi 68
meşru daire 101
miras hesabı 45
modern insan 116
Moğol istilası 75
Muhammed bin Fadl 34, 37, 38
Muhammed bin Selâm Bîkendî 33
Muhammed Es'ad 76
Muhammed Zâhid Kevserî 74
Murreoğulları kabilesi 35
Muruet sahibi 69
Mütevekkil 39, 40

N
nafile ibadetler 18
nahiv âlimi 28
Nimetlerin: ~ asılları 18; ~ fürûları 18
Nizamiye medresesi 59

Ö
Ömer bin Abdulazîz 28

R
Re'y şehri 35

S
salih: ~ âlimler 26; ~ amel 22
Sartûn, George 46
Serî Sekatî 56
sûre-i celîl 22
Suyûtî 52, 76, 79, 93, 123
Sünnet-i mutahhare 23

Ş
eş-Şâfiî 47, 63, 66
Şafii: ~ fıkhı 80; ~ mezhebi 46, 68
Şam bölgesi 80
eş-Şîrâzî 76

T
tabiinin zahidleri 27
Taşköprüzâde 31
temettu 78
terceme-i hâl 34, 40

Türkiye kütüphaneleri 75

U
Üsâme bin Zeyd 34

V
Varidat 26

Y
Yahyâ bin Kâsım 64
Yahyâ bin Maîn 34, 35, 36, 37, 38, 39
Ya'kûb bin İshâk el-Kindî 78
Yemen 35, 72

Z
zamane çocuğu 117
zaman: ~ nimeti 19; ~ öldürenler 118; ~ın kıymeti 17
Zehebî 28, 33, 34, 36, 44, 47, 50, 60, 61, 63, 65, 71, 79, 82, 124
zihnî tembellik 95
zikrin faydaları 71

OTTO
KÂSEDEKİLER

Abdullah Draz
Kur'an'a Giriş
Adil Çiftçi
Sosyolojiye Giriş
Ahmed Hatiboğlu
Türk Müsikisi Solfej Metodu
Ahmet Akbulut
Sahabe Dönemi İktidar Kavgası
Bünyamin Erul
Siret Tedkikleri
Ebû Gudde
İslam Alimlerinin Gözüyle Zamanın Kıymeti
(çev. Enbiya Yıldırım)
Enbiya Yıldırım
Sahih Hadis Bulunmayan Konular
Ethem Cebecioğlu
Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü
Fazlur Rahman
İslam Felsefesi ve Problemleri
(çev. M. A. Az, Ömer Yıldırım)
Fuad Sezgin
Buhârî'nin Kaynakları
Hasan Hanefi
Gelenek ve Yenilenme
(çev. M. Emin Maşalı)
Hasan Özalp
Tanrı ve Tasarım
Hayri Kırbaşoğlu
Ahir Zaman İlmihali
Alternatif Hadis Metodolojisi
Destursuz Çağa Girenler
Ehl-i Sünnet'in Kurucu Ataları
Eskimez Yeni
İslam'ın Kurucu Metni
İslami İlimlerde Metot Sorunu
Namazların Birleştirilmesi
Üçüncü Yol Mukaddimesi
Hidayet Şefkatli Tuksal
Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri
Hüseyin Hansu
Mutezile ve Hadis
İbrahim Aslan
Dinin Akli ve Ahlaki Savunusu
İhsan Çapcıoğlu
Modernleşen Türkiye'de Din ve Toplum
İlhami Güler
İlhamiyyât, Dinî-Teolojik Aforizmalar
İlhamiyyât 2, Dinî-Teolojik Aforizmalar
Kur'an, Tasavvuf ve Seküler Dünyanın Yorumu
İmam Suyûtî
Sünnetin İslam'daki Yeri
(çev. Enbiya Yıldırım)
Mahmut Demir
Hadis ve İdeoloji
Mahmut Aydın
Hz. İsa'ya Ne Oldu?
Mehmed Said Hatiboğlu
Hadis Tedkikleri
Hilafetin Kureyşliliği
Hz. Peygamber ve Kur'an Dışı Vahiy
İslam'in Aktüel Değeri Üzerine 1-2
Kültürel Mirasımızı Tenkid Zarureti
İslami Tenkid Zihniyeti
Siyasi İctimai Hâdiselerle Hadis Münasebetleri
Mehmet Görmez
Gazâlî'de Sünnet Hadis ve Yorumu
Hadis İlminin Temel Meseleleri
Kalbin Erbaini
Metodoloji Sorunu
Mehmet Emin Özafşar
Hadis ve Kültür Yazıları
Hadisi Yeniden Düşünmek
İdeolojik Hadisçiliğin Arkaplanı
Oryantalist Yakşamıa İtirazlar
Mehmet Emin Maşalı
Kur'an'ın Metin Yapısı
Mehmet Akif Koç, İsmail Albayrak
Tefsire Akademik Yaklaşımlar 1-2
Musa Carullah
İslam Şeriatının Esasları
(Yay. Haz. Hatice K. Görmez)
Hatun (Yay. Haz. Mehmet Görmez)
Muammer Bayraktutar
İmam Şâfi'inin Hadis Yorum Metodu
Muhammed Abdürreşid Numani
İmam-ı A'zam Ebû Hanîfe'nin Hadis İlmindeki Yeri
(çev. Enbiya Yıldırım)
M. Ali Kirman, İ. Çapcıoğlu (Yay. Haz.)
Sekülerleşme
M. Yusuf Gûraya
Sünnetin Neliği Sorunu
(çev. M. Emin Özafşar)
Nasr Hâmid Ebû Zeyd
İlahi Hitabın Tabiatı
(çev. M. Emin Maşalı)
Necdet Subaşı
Yaz Dediler Âmi
Nesim Doru-K. Gökdağ-Y. Kaplan
Sühreverdî ve İşrâk Felsefesi
Nevzat Tartı
Muhtasar Hadis İlimleri ve Usûlü
Ömer Bozkurt
Yaşayan Felsefe
Ömer Özsoy
Kur'an ve Tarihsellik Yazıları
Ömer Müftüoğlu
Beş Vakit Kılamıyorum Diye Bıraktım
Bugünün Müslümanının Kur'an'la İletişimi
Kur'an'ın Sesleri
Sönmez Kutlu
Tarihsel Din Söylemleri Üzerine Zihniyet Çözümlemeleri
İmam Mâturidî ve Maturidilik
Veysel Kaya
İbn Sînâ'nın Kelama Etkisi
Yusuf Suiçmez
Sahabe ve Tabiin Sözlerinin Hz. Peygamber'e Nispeti
Zerkeşî
Hz. Âişe'nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler
(yay. haz.) Bünyamin Erul